

HAASTE

Haastattelussa Raija Toiviainen **s.4**

Nuorten rikoksiin vastaaminen **s.7**

Oikeudenkäynti rikosasioissa **s.18**

Rikosprosessin käyttöala **s.20**

ASIAANTUNTEVASTI RIKOKSENTORJUNNASTA JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Teemana rikosprosessi

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA Rikosprosessin pitkä kesto on riski oikeusturvalle

Riikka Kostiainen

Haastateltavana on valtakunnansyyttäjä **Raija Toiviainen**. Hän arvioi rikosprosessin suurimmaksi ongelmaksi liian pitkät käsittelyajat. Kipukohtia löytyy niin esitutkinta-, syyteharkinta- kuin tuomiois-tuinvaiheessa.

7 Nuorten rikoksiin vastataan varhaisella puuttumisella

Lotta Haikkola & Noora Hästbacka

Tuoreen tutkimuksen tulosten perusteella varhainen puuttuminen näkyy kehittämistä suuntaavana periaatteena ja korostuu toiminnassa. Ehkäisevä toiminta ja varhainen puuttuminen eivät kuitenkaan yksin riitä. Hoito, korjaava työ ja jälkihuolto ovat yhtä tärkeitä.

10 Rikosprosessin kestosta tarvitaan tutkimustietoa

Mikko Aaltonen & Ari Pajuniemi

Artikkelissa tarkastellaan, mitä tilastot kertovat rikosprosessin kokonaiskestosta ja tuomioistuinten käsittelyaikojen kehityksestä. Käräjäoikeuksissa rikosasioiden käsittelyajat ovat pitenemässä ja hovioikeuksissa puolestaan lyhenemässä.

13 Lähisuhdeväkivallan etenemisessä rikosprosessiin esteitä

Monica Fagerlund

Lähisuhdeväkivallan etenemisessä rikosprosessiin on yhä ongelmia, joihin voisi vaikuttaa erityisesti koulutuksella sekä kehittämällä riskinarviointia ja toimintakäytäntöjä

16 Onko lähisuhteissa rikosvastuuta?

Mäenpää, Reenilä & Salovartio

Rikoslaisa suunta on jo pitkään ollut se, että asianomistajarikoksia on muutettu

virallisen syytteen alaisiksi. Todistelua koskeva lainmuutos 2016 on kuitenkin siirtänyt vastuuta takaisin asianomistajalle.

18 Oikeudenkäyntiä rikosasioissa tarpeen uudistaa

Jaana Helander

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain soveltamiseen liittyy useita ongelmakohtia. Rikosasioiden laatu ja laajuus ovat muuttuneet merkittävästi lain valmisteluajoista. Lain tavoitteet ovat edelleen tarpeellisia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen kannalta.

20 Rikosprosessin käyttöala supistuu

Jarmo Hirvonen

Rikosprosessin menettelylliset vaatimukset ovat tiukentuneet ja koskevat koko rikosprosessiketjua alkaen rikosepäilystä jatkuen syyteharkintaan, käräjä-, hovi- ja aina korkeimman oikeuden käsittelyyn saakka. Edes korkein oikeus ei ole aina pysynyt vauhdissa mukana.

22 Rikosprosessin kipupisteet

Tuomo Lotta

Rikosprosessien kipupisteet kohdistuvat jokaiseen rikosprosessiin osallistuvaan ja vastuu niiden poistamiseksi on yhteinen. Erityisesti artikkelissa tarkastellaan poliisi-syyttäjäyhteistyön kehittämistä.

24 Rikoksen uhri rikosprosessissa

Heini Kainulainen

Artikkelissa arvioidaan rikoksen uhrin asemaa. Se on vahvistunut viime vuosina, mutta edelleen löytyy kehitettävää.

26 Lähisuhdeväkivallan sovittelu aktiivisessa kehitysvaiheessa

Etta Hynynen & Henrik Elonheimo

Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä on selvittänyt lähisuhdeväkivallan sovittelua. Sen jatkamisen mahdollisuuksia arvioidaan myös jatkossa.

28 Sovittelun merkitys rikosprosessissa kasvamassa

Aarne Kinnunen

Vaikka rikosasioiden sovittelun tarkoitus on auttaa ihmisiä itse löytämään ratkaisu konfliktiin, on sillä entistä suurempi merkitys rikosprosessin kannalta.

30 Oikeustulkkauksella on suuri merkitys oikeusturvalle

Regina Järg-Tärno

Artikkelissa kerrotaan oikeustulkkauksen käytännöistä ja periaatteista ja pohditaan oikeusturvan toteutumisen haasteita.

32 Sähköinen todistelu haaste rikostutkinnalle ja todistelulle

Juhana Riekkinen

Varsinkin oikeudenkäyntien varmuus- ja oikeudenmukaisuustavoitteisiin kohdistuu sähköisten todisteiden yleistyessä monenlaisia riskejä.

34 Vierastaistelijat tuomiolle – miten, missä ja milloin?

Minna Kimpimäki

Artikkelissa tarkastellaan, miten niitä rikoksia, joihin vierastaistelijat ovat mahdollisesti syyllistyneet, tulisi käsitellä.

36 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa on Suomessa

Elina Kervinen & Natalia Ollus

Lapset ja nuoret ovat kohdanneet monenlaista ihmiskauppaan liittyvää hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä, pakkoavioliittoja ja rikolliseen toimintaan pakottamista.

38 Valvontarangaistus jäänyt marginaaliasemaan

Noora Lähteenmäki

Artikkelissa tarkastellaan tutkimusaineistojen pohjalta valvontarangaistuksen kehittämisen kysymyksiä.

40 RIKOKSENTORJUNTA Minna Piispa: Lähestymiskieltoon tehoa sähköisellä valvonnalla?

42 KRIMINOLOGIA Karoliina Suonpää: Uhrin myötävaikutus henkirikoksissa

44 AJASSA

47 KYBERRIKOKSET Mikael Albrecht: Teollisuusvakoilu kyberaikalukaudella

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikoksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Vt. päätoimittaja

Juha-Mikko Hämäläinen
Helsingin syyttäjänvirasto

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Yhteystiedot

Osoite: Eteläesplanadi 10,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: 02951 50252
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Minna Kimpimäki (pj.)
Lapin yliopisto

Jyrki Aho
Poliisihallitus

Ilppo Alatalo
Rikosseuraamuslaitos

Mikael Albrecht
Svenska Handelshögskolan

Juha-Mikko Hämäläinen
Helsingin syyttäjänvirasto

Satu Laukkanen
Espoon kaupunki

Anna Liakka
Kymsote

Jussi Matikkala
Oikeusministeriö

Minna Piispa
Rikoksentorjuntaneuvosto

Sanna Sunikka
Kriminaalihuollon tukisäätiö

Karoliina Suonpää
KRIMO / Helsingin yliopisto

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Martti Kainulainen / Lehtikuva

Tilaushintaa

Vuosikerta 25 euroa + alv. 10%

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Sähköposti: haaste@om.fi
Lomakkeet: www.haaste.om.fi

Painopaikka

Painotalo Plus Digital

19. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkko-)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

■ JUHA - MIKKO HÄMÄLÄINEN

Rikosprosessin työkalut – pintaremontti vai peruskorjaus?

Rikosoikeudenkäyntiä koskevan lainsäädäntömme uudistamisesta on kulunut runsaat 20 vuotta. Esitutkinta- ja pakkokeinolait uusittiin vajaat 10 vuotta sitten.

Rikosprosessiuudistuksessa siirryttiin kertarysäyksellä aikaisemmasta inkvisitorisesta ja suullispöytäkirjallisesta menettelystä akkuratoriseen ja yltiösuulliseen prosessiin. Vastuu oikeudenkäynnin etenemisestä siirtyi merkittävältä osin puheenjohtajalta syyttäjälle. Tarkoituksena oli antaa puheenjohtajalle mahdollisuus keskittyä prosessin johtamiseen ja havaintojen tekemiseen. Tuomarin tehtäväksi jäi luonnollisesti edelleenkin asian ratkaiseminen, tuomion perustelemine ja rangaistuksen mittaaminen.

Muutos oli suuri ja myös konkreettisesti tuntuva. Se edellytti syyttäjiltä entiseen verrattuna aivan uudenlaista aktiivisuutta, johon tottuminen otti monelta aikansa. Ensimmäisinä vuosina kärjäsaleissa oli runsaasti syyttäjiä, jotka eivät tahtoneet saada suutaan oikeissa paikoissa auki. Tilannetta toki tasapainotti se, että monilla tuomareilla oli vaikeuksia pitää uuden roolinsa mukaisesti suunsa kiinni.

Tänä päivänä roolit ovat pöydän molemmin puolin selvät. Jokainen tietää oman tehtävänsä ja prosessi sujuu. Vai sujuuko sittenkään?

Rikosprosessin ongelmat ovat viime aikoina nousseet enenevässä määrin keskusteluun. Pikkujuttujen koko ei välttämättä ole kasvanut, mutta laajojen ja todella laajojen juttujen määrä on merkittävästi lisääntynyt. Samaan aikaan rikosprosessia koskevia menettelyllisiä vaatimuksia on pikkuhiljaa kiristetty. Kiristykset koskevat koko rikosprosessiketjua esitutkinnasta syyteharkinnan kautta oikeudenkäyntiin saakka. Resurssit eivät kaikilta osin ole pysyneet vauhdissa mukana.

Juttukoon kasvamisen ja prosessuaalisten muutosten aiheuttaman lisääntyneen työmäärän kompensoiminen muutoin kuin resursseja kasvattamalla on haastava yhtälö. Tässä numerossa useat rikosprosessiketjun eri lenkkejä edustavat kirjoittajat kertovat siitä, miten hyvin lainsäädäntö on pysynyt yhteiskunnallisen muutoksen kelkassa. Huoli kirjoittajilla tuntuu olevan yhteinen.

Käytännön toimijoiden eli rikosprosessilainsäädäntöä päivittäisenä työkalunaan käyttävien virkamiesten mielipiteissä korostuvat erityisesti poikkeuksellisen laajojen ja vaativien juttujen tuottamat haasteet. Mediassa taas tunnutaan keskittyttävän etupäässä prosessien pidentyneeseen keston ja erilaisten luovien ratkaisujen, kuten toimenpiteistä luopumisen aiheuttamiin ongelmiin.

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön peruskorjaus aloitettiin parikymmentä vuotta edellisen uudistuksen jälkeen. Miten on rikosprosessilainsäädännön kanssa? Tavallinen kansalainen, joka ehkä kerran elämässään joutuu tekemisiin oikeuslaitoksen ja rikosprosessin kanssa, ansaitsee sen, että hänen asiansa käsitellään prosessuaalisesta asemasta ja jutun koosta riippumatta lainsäätäjän alunperin tarkoittamalla tavalla – nopeasti, varmasti ja kohtuullisin kustannuksin.

Rikosprosessin pitkä kesto riski oikeusturvalle

Valtakunnansyyttäjä **Raija Toiviainen** arvioi rikosprosessin suurimmaksi ongelmaksi liian pitkät käsittelyajat. Esitutkinnassa on parannettavaa sen joutuisuudessa ja laadussa sekä syyttäjien osallistumisessa esitutkintayhteistyöhön. Syyteharkinnassa suurin haaste on vaikeiden ja mutkikkaiden rikosasioiden vaatima työmäärä. Tuomioistuinvaiheessa tulisi panostaa alioikeuskäsittelyyn ja laadukkaaseen tuomioon.

Valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen muistuttaa, että rikosprosessista huolehtivat sekä esitutkintaviranomaiset, syyttäjät että tuomarit, eikä kenenkään osuutta voida tarkastella erillään koko ketjusta. Oikeusavustajien roolia ei myöskään pidä unohtaa. Kaikkien vastuulla on tuottaa oikeusturvaa kansalaisille, yhteisöille ja yrityksille. Mitä pitempään prosessi kestää, sitä epävarmempaa oikeusturvan toteutuminen on.

– Havaintojeni mukaan esitutkinnan puolella selkeät asiat ja törkeät jutut tutkitaan

hyvin ja periaatteessa nopeasti. Väliin jää kuitenkin valtava massa pienempiä ja ei niin vakavia asioita, esimerkiksi petoksia ja pahoinpitelyjä, jotka kohdistuvat tavallisiin kansalaisiin. Näiden rikosten tutkinta saattaa kestää pitkään ja tutkinnan laadussakin olla parannettavaa.

Toiviaisen mukaan monet syyttäjät toivovat, että myös esitutkinnan puolella olisi erikoistumista. Esimerkiksi ympäristö-, työ-, talous- ja seksuaalirikosasioissa tarvitaan erityisosaamista ja niitä hoitamassa on erikoisyyttäjiä. Kun esitutkinnassa vastaavaa

erikoistumista ei ole, oikeudellisten kysymysten hahmottaminen vie enemmän aikaa. Sama pätee tuomioistuimiin.

– Syyttäjän puolestaan pitäisi olla vielä etupainotteisimmin mukana esitutkinnassa ja tehdä vaativissa asioissa tutkintasuunnitelmat. Esitutkintayhteistyötä voitaisiin tehdä nykyistä enemmän, jos resurssit olisivat riittävät. Syyttäjän riittävä ja oikea-aikainen mukanaolo edistäisi oikeudellisen kysymyksen nopeaa kristallisoimista ja tutkinnan suuntaamista relevanttiin suuntaan. Samalla alkaa jo syyteharkinta – käytänkin ter-

miä jatkuva syyteharkinta.

Toiviainen arvioi, että sellaisilla alueilla, joissa ei ole paljon vaativia juttuja, syyttäjät ennättävät nykyisinkin tehdä esitutkintayhteistyötä myös tavanomaisissa rikoksissa. Tilanne on kuitenkin toinen isoissa kasvukeskuksissa, joissa on paljon taloudellista toimeliaisuutta ja sen myötä selvästi enemmän mutkikkaita ja vaikeita rikosjuttuja.

NOPEA MENETTELY VASTAA SYYTEHARKINNAN PITKITTÄMISEEN

Raija Toiviainen myöntää, että vaikeat ja vaativat asiat

Valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen näkee oikeudenhoidon resurssien noston välttämättömäksi rikosvastuun toteuttamisessa.

viipyvät myös syyteharkintavaiheessa. Valtakunnansyyttäjänvirastossa sekä alueilla seurataan intensiivisesti käsittelyaikoja ja kriittinen raja ylittyy, jos juttu on syyttäjän pöydällä yli vuoden. Siihen tosin voi olla hyvin perustelua ja syitä, kuten lisälausuntojen pyytäminen ja juttujen yhdistäminen.

– Yritämme vastata ongelmaan siten, että olemme vuoden 2018 alussa perustaneet nopean menettelyn toiminnon. Oikeudellisesti yksinkertaiset asiat menevät pääsääntöisesti tietylle joukolle syyttäjiä, jotka kiertävät tehtävässä. Menettelyn tavoite on järjestää muille syyttäjille aikaa keskittyä vaativan juttukannan käsittelyyn. Nykyään selvästi yli puolet sisään tulevista asioista me-

nee nopeaan menettelyyn, mikä on iso määrä. Vaativia ja mutkikkaita rikosasioita on suhteellisesti vähän, mutta niissä työmäärä on suurin, Toiviainen kertoo.

– Nopeassa menettelyssä asioita ei saa kuitenkaan hoitaa kaavamaisesti standardiratkaisuina. Pahoinpitelyitä, vahingontekoja, näpistyksiä ja muita rikoksia ratkaisemassa täytyy olla riittävän kokeneita syyttäjiä yhdessä nuorempien kanssa. Silloin nuoret oppivat näkemään oikeudelliset ongelmat ja milloin esitutinnan rajoittaminen ei ole perusteltua tai asia vaatii täysimittaiseen prosessiin viemistä.

Juttujen pitkittymiseen yritetään puuttua myös erikoissyyttäjien ja samalla muidenkin syyttäjien osaamisen sy-

ventämisellä. Erikoissyyttäjät jakavat osaamistaan muille syyttäjille. Lisäksi koulutusjärjestelmää yritetään parantaa entisestään ja osaamistarpeita kartoitetaan jatkuvasti.

TOIMENPITEISTÄ LUOPUMINEN YLEISTYNYT HUOLESTUTTAVASTI

Toiviainen kertoo, että Valtakunnansyyttäjänvirastossa tehdyn analyysin mukaan toimenpiteistäluopumiskäsitteet ovat kymmenen viime vuoden aikana nousseet dramaattisesti. Tämä tarkoittaa, että samanaikaisesti syyteprosentti on laskenut huomasti. Ilmiössä on kyse esitutinnan rajoittamiseen liittyvistä ratkaisuista; syyttämättäjäättämispäätösten määrä ei tarkastelujaksolla ole muuttunut merkittävästi. Tilanne vaihtelee alueellisesti ja toimenpiteistä luopumista tapahtuu eniten Etelä-Suomessa, jossa on suurimmat jutturuuhkat.

– Olen hyvin huolestunut tästä kriminaalipoliittisesta tilanteesta. Toimenpiteistäluopumissäännökset ovat sinänsä hyvin tarpeellisia, ja oikein sovellettuna niitä tulee edelleenkin käyttä. Mutta pelkoni on se, että toimenpiteistäluopumissäännöstöä on nyt ryhdytty käyttämään vähän kriittikomasti ja perusteettomasti ehkä kovan työpaineen tai resurssien vähyyden vuoksi. Mielestäni tämä ei ole ollut lainsäätäjän tarkoitus.

Toiviaisen mukaan ilmiö on tullut esiin myös kansainvälisissä yhteyksissä ja esimerkiksi Euroopan neuvosto pitää laajamittaista toimenpiteistä luopumista hyvin huolestuttavana ja moitittavana. Kun rikoksen tunnusmerkit täyttyvät, asialle pitää tehdä jotain ja siitä seurata jotain.

RIKOSASIOIDEN VALMISTELUUN TUOMIOISTUINKÄSITTELYYN HUOMIOTA

Valtakunnansyyttäjä saa kentältä signaalia, että vaativissa rikosasioissa valmisteluun pitäisi panostaa nykyistä enemmän. Toiviaisen mukaan riitaisten ja riidattomien asioiden pitäisi käydä mahdollisimman selvästi ilmi, sillä myös se edistää prosessin tehokkuutta ja laatua. Täysimittaisen oikeusprosessin tulisi olla riidanalaisia asioita varten, ja tunnustetut ja selkeät asiat käsiteltäisiin kirjallisessa menettelyssä.

– Meidän pitäisi panostaa alioikeuskäsittelyyn ja laadukkaaseen tuomioon, jottei asioita tarvitsisi käsitellä niin paljon jatkovaiheissa. Valmistelun pitäisi olla jämäkkää ja olisi toivottavaa, että kiistanalaiset asiat olisivat tiedossa käsittelyn käynnistyessä. Syyttäjän pitää tuoda relevantti ja fokusoitu näyttö. Jotkut syyttäjät harmittelevat sitä, että kun jutussa on useita vastaajia, nämä eivät kerro kuulusteluissa mitään vaan odottavat syyttäjän näyttöä oikeuskäsittelyssä ja vasta sitten alkavat puhua. Silloin syyttäjä joutuu teettämään lisätutkintoja, ja varsinkin vaativissa jutuissa ollaan loppumattomassa asioiden selvittämisen prosessissa. Mielestäni ROL eli rikosasioiden menettelylaki ei ole tätä tarkoittanut.

Melko tyypillistä varsinkin hankalissa rikosasioissa on moittia esitutkintaa ja esimerkiksi esittää väitteitä painostamisesta. Toiviaisen mukaan näitä väitteitä olisi helpompi torjua, jos esitutkintakuulustelut videotaisiin. Kun syytetty tietää, että nauhalta voidaan katsoa kuulustelutilanne, tällaiset väitteet vähenisivät.

Ratkaisutoiminnan yhdenmukaistaminen on yksi keskeinen tehtävä organisaatiouudistuksessa, kertoo valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen.

→ – Hartain toiveeni on, että käräjäoikeusvaihe menisi niin laadukkaasti, että tarve valittaa hovioikeuteen vähenisi nykyisestä. Jatkokäsittelylupa on hieman parantanut tilannetta. Hovioikeudessa kuitenkin on täysimittainen prosessi ja näyttö pitää esittää uudestaan, ja se luonnollisesti heikkenee, kun tapahtumasta on kulunut enemmän aikaa. On myös ihmeellistä, miten usein aivan uutta näyttöä tuodaan vielä hovioikeusvaiheessa.

Jatkokäsittely on erityisesti rikoksen uhrin ongelma. Hän saattaa olla traumaattisessa vaiheessa monta vuotta. Toivaisen mukaan uhrin asemaa pitäisi ymmärtää paljon enemmän ja tukea uhria myös prosessioikeudellisilla keinoilla. Hanke alioikeusprosessin videoimisesta ja niiden katsomisesta hovioikeudessa on tästä näkökulmastakin hyvin perusteltu.

Yksi rikosprosessin tärkeä tehostamiskeino on myös rikoshyötyyn puuttuminen.

– Rikoshyödyn jäljittämiseen ja poisottamiseen tulee kiinnittää huomiota nykyistä enemmän jo tutkinnan alussa. Täytyy keskittyä siihen, onko epäilystä rikoksesta aiheutunut rikoshyötyä, missä se on, kenellä se on ja miten se saadaan pois. Ja kun tuomio on lopullisesti annettu, rikoshyöty pitää saada konfiskoitua tuomitulta pois. Se on pureva keino, joka voi estää rikollisen toiminnan jatkamisen. Myös ulkomaille päätyneeseen rikoshyötyyn

puuttumiseen on olemassa erilaisia keinoja.

RIKOSPROESSIN KIPUKOHTIIN MONENLAISIA LÄÄKKEITÄ

Valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen arvioi, että rikosprosessin kipukohtien hoitamiseen tarvitaan niin työprosessien kehittämistä, yhteistyön tiivistämistä, lisää koulutusta kuin lainsäädännön uudistamista. Lainsäädännön keinoista tärkein on hovioikeusmenettelyn ja suullisuuden noudattamisen keventäminen. Jo käytävissä olevia kevennettyjä prosesseja kannattaa käyttää täysimääräisesti, mutta viedä riitaiset asiat tuomioistuimeen. Substanssilainsäädännön puolella erityisesti seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus olisi rikosvastuun toteutumisen kannalta tarpeen.

– Resurssit ovat kuitenkin lopulta vastassa. Silloin kun tapahtuu murha tai terrorismi, ne tutkitaan heti ja etenevät vikkelahti tuomioistuimeen asti. Mutta monien talousrikosten ja jopa tavallisten petosten, pahoinpitelyjen tai varkauksien saaminen tuomioistuimeen kestää yli vuoden ja jos tuomiosta valitetaan hovioikeuteen, siinä menee vielä seuraava vuosi. Poliisi ei välttämättä pysty ottamaan tavallisiin ihmisiin kohdistuvia lieviä tekoja edes tutkintaan vaan vain rikosilmoituksen vastaan. Jos poliisilla ei riitä tutkintaan resursseja, olen luonnollisesti

valmis tukemaan poliisin resurssitarpeita, koska prosessi on saatava nopeammaksi. Syyttäjille resurssikysymys puolestaan ovat vaikeat jutut, joissa pitäisi tehdä esitutkintayhteistyötä.

Toiviainen painottaa, että syyttäjät ovat olleet Valtakunnansyyttäjänviraston eli nykymuotoisen syyttäjälaitoksen perustamisesta lähtien aliresursoidussa tilanteessa. Sen jälkeen on tullut ROL ja uusia kansainvälisiä instrumentteja ja toimivaltaa, mutta näissä uudistuksissa ei ole nähty syyttäjän työmäärän lisääntymistä. Kun aliresursointi on jatkunut vuosikautia, se alkaa pahasti näkyä.

– Kansainvälistä vertailua on järjestelmien erilaisuuden vuoksi vaikeaa tehdä, mutta Ruotsin kanssa meillä on pitkälti samanlainen lainsäädäntö, oikeuskulttuuri ja oikeudellinen ajattelu. Syyttäjälaitoksen resursointi Ruotsissa on moninkertainen. Ruotsissa esitutkintaa johtaa syyttäjä, mutta tosiasiallisesti meidän tulisi tehdä samankaltaista esitutkintayhteistyötä. Tarvitaankin lisää tekeviä käsiä, jotta oikeuden saamisen pitkä kesto pystytään torjumaan. Uskallan puhua näin, koska olemme syyttäjälaitoksessa pyrkineet kaikin tavoin tehostamisiin. Esimerkiksi meillä on meneillään organisaatiouudistus, joka tulee voimaan lokakuussa. Lisäksi on menossa ja jo toteutettu monia itse työhön liittyviä tehostamistoimia.

Toiviainen kertoo, että or-

ganisaatiouudistuksen isoin muutos on johtamisjärjestelmässä. Tulee yksi yhteinen virasto ja viisi aluetta: Etelä-, Länsi-, Itä- ja Pohjois-Suomi sekä Ahvenanmaa. Tilanteen vaatiessa resursseja voidaan kohdentaa tietyille alueille ja työmääriä tasata. Nyt jo henkilöstö- ja taloushallinto on keskitetty keskushallintoviranomaiseen ja silläkin tavoin vapautettu resursseja syytetoimintaan.

– Syyttäjälaitoslakiin on kirjattu valtakunnansyyttäjän yhdeksi keskeiseksi velvollisuudeksi edistää sitä, että kansalaiset saavat samankaltaisissa asioissa yhdenmukaisen kohtelun ja ratkaisun. Ratkaisutoiminnan yhdenmukaistaminen on yksi keskeinen tehtävä organisaatiouudistuksessa. Ei voi olla niin, että toisaalla Suomessa tietty tapahtumainkulku johtaa automaattisesti esitutkinnan rajoittamiseen tai syyttämättä jättämispäätökseen ja toisaalla sama johtaa syytteen. Kansalaisten kannalta on ongelmallista, jos käytämme ratkaisuprofileja – eli esitutkinnan rajoittamista, syyttämättä jättämistä, syytteen nostamista, sovitteluun ohjaamista ja syyteneuvotteiluun ohjaamista – kovin eri tavoin. Yhden viraston mallissa taataan paremmin ratkaisutoiminnan yhdenmukaisuus, Toiviainen uskoo. ■

■ L O T T A H A I K K O L A & N O O R A H Ä S T B A C K A

Nuorten rikoksiin vastataan varhaisella puuttumisella

Tukea, kuntoutusta ja jälkihuoltoa tarvitaan enemmän

Huomattava osa nuorista syyllistyy johonkin kiellettyyn tai lainvastaiseen tekoon, mutta suurimmalle osalle teot ovat satunnaisia ja vaihe menee ohi itsestään. Kuluvana vuosikymmenenä nuorten tekemät rikokset ovat myös kokonaisuudessaan vähentyneet. Erityisesti vakaviin tai toistuviin rikoksiin syyllistyy vain harva. (Elonheimo, 2010; Näsi, 2016.) Rikollinen käyttäytyminen kuitenkin kasaantuu ja suurimman osan rikoksista tekee pieni joukko nuoria. Uusiutuva rikollisuus voi olla kytköksissä huono-osaisuuteen ja heikkoon asemaan perhe-elämässä, koulutuksessa, terveydessä ja vapaa-ajalla. Esimerkiksi kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret ovat yliedustet-

tuina rikoksia tehneiden keskuudessa niin nuorina kuin aikuisinakin. (Salmi, 2009) Kehityksessä on siis viitteitä polarisaatiosta eli huono-osaisuuden kasautumisesta.

NUORTEN RIKOKSIIN VASTAAMISEN LAAJA KENTTÄ

Nuorten rikoksiin vastaaminen on laaja kenttä, johon vaikuttavat nuorten tekemien rikosten moninaisuus, nuoren ikä ja rikosoikeudellinen asema (esim. Niemi, 2014), rikoksiin puuttumisen institutionaalinen malli ja keinojen laaja kirjo. Viranomaiset, erityisesti poliisit, sosiaalihuolto ja nuorisotyö kohtaavat työssään eri ikäisiä nuoria, joiden tekemien rikosten vakavuusaste vaihtelee ja jotka ovat hyvin

erilaisissa elämäntilanteissa. Tämä tarkoittaa, että rikoksiin vastaamisessa tarvitaan sekä peruspalveluja ja kevyttä puuttumista että räätälöityä erityistason hoitoa ja tukea.

Suomen institutionaalisen rikoksiin puuttumisen mallin voi lukea huoltomalliksi. Huoltomalli huomioi lapsen tai nuoren kokonaistilanteen ja pyrkii puuttumaan nuorten toimintaan ja sosiaaliseen ympäristöön. Nuori ohjataan ensisijaisesti tuen piiriin, ei rikostuomioistuimiin. Niin sanottu oikeusmalli kohdistuu tekoon ja pitää tärkeänä teon sovittamista rikosprosessissa. (Pösö, 1993.) Todellisuudessa myös huoltomallissa käynnistyy usein rikosprosessi. Suomalaista järjestelmää voi kuvata myös järjestelmäperustaiseksi. Sii- →

→ nä ei painotu yksittäinen interventio, vaan tilanteet pyritään arvioimaan yksilöllisesti (Pekkarinen, Haikkola, Hästbacka, Schalin, & Karhunen, 2019). Puuttuminen ja tuki on enimmäkseen integroitu peruspalveluihin.

Oikeuskäsittelyn ulkopuolella nuoreen rikoksentehtäjiin kohdistettavia keinoja on suuri määrä. Ne voidaan jaotella esimerkiksi: 1) valvontaan, pelotteeseen ja kurinpitoon perustuvat mallit 2) restoratiiviset eli sovitteluohjelmat 3) neuvonta ja taitovalmennukset eli erilaiset interventiot, joita voi olla mentorointiohjelmat, ryhmäterapiat ja yksilöneuvonta ja 4) monipalvelumallit, jossa tarjotaan yksilöllisesti useita palveluja ja palveluohjaus on keskeistä. (Schalin, 2019). Näistä keinoista voi nähdä, että ne kohdistuvat erilaisiin rikoksiin ja vaiheeseen. Tutkimuksessamme jaottelimme kuntakartoituksen käytännöt ennaltaehkäiseviin, puuttuviin ja tukeviin toimintoihin.

KUNNISSA ERILAISIA MALLEJA VASTATA NUORTEN RIKOKSIIN

Tutkimuksemme havaitsimme, että 34 kunnassa on käytössä jokin erityinen puuttumisen malli, useimmiten Ankkuri-toiminta tai näpistyspuhuttelu, tai useita tällaisia malleja. Muut kunnat raportoivat, että nuorten rikoksiin vastaaminen on integroitu peruspalveluihin eikä erillisiä toimintamalleja ole. Järjestämisen tavoissa oli myös alueellista vaihtelua. Pienissä

kunnissa ei nähty tarvetta erilliselle puuttumisen mallille, kun taas suuren kunnan kaikkia toimintoja oli ylipäättään vaikea kartoittaa.

Lisäksi palveluita ja puuttumisen keinoja pirstaloivat rikosoikeudellisen vastuun ja käytäntöjen ikärajat ja erityisesti täysi-ikäistyminen. Nuorten aikuisten mahdollisuuksia palveluihin oli hankalaa kartoittaa, eikä lastensuojelua vastaavaa tahoja ole. Yli 18-vuotiaille ei pääsääntöisesti ollut kevyitä puuttuvia toimenpiteitä lukuun ottamatta poliisin toimia ja soviteluun ohjaamista. Nuorten aikuisten tuesta vastasi esimerkiksi etsivä nuorisotyö, Ohjaamot, nuoriso- ja aikuissosiaalityö ja järjestöt.

Lyhyesti kuvattuna nuoren palvelupolku kulkee Suomessa poliisin, nuorisotyön ja sosiaalihuollon toimista lastensuojeluun, jonka monet haastatellut näkivät olevan viimesijassa vastuussa alaikäisen nuoren tilanteesta. Jälkihuollon, sosiaalisen kuntoutuksen ja rikoksista irtaantumisen palveluja mainittiin ylipäättään vähemmän, ja tutkimuksessa tällainen toiminta oli järjestötoimijan eli Kriminaalihuollon tukisäätiön vastuulla.

MINIMAALISET INTERVENTIOT JA ARVIOINNIN PAINOTTAMINEN

Kirjallisuuskatsauksen perusteella pelotteeseen tai valvontaan perustuvat keinot eivät ole tehokkaita nuorten rikollisuuden vähentämisessä ja voivat joskus jopa lisätä

sitä. Etenkin alhaisen riskin nuorille riittää esimerkiksi poliisin puhuttelu tai huomaus. Tutkimushaastattelujen mukaan sekä nuorisotyö, sosiaalihuolto että poliisi soveltavat niin sanottua minimaalisten interventioiden periaatetta. Tällä tarkoitamme, että rikokset nähtiin nuoruuteen liittyvänä ilmiönä, jotka voidaan selvittää poliisin tai nuorisotyöntekijän puhuttelulla eivätkä itsessään ole merkki nuoren laajemmasta avuntarpeesta. Kaikki vastaajat eivät tunnustaneet rikoksia työn kohteeksi, vaan kokivat työskentelevänsä yleisesti nuorten tarpeiden mukaan. Joissain kunnissa puhuttelut oli systematisoitu ja käytössä oli esimerkiksi näpistyspuhuttelu. Myös Ankkuri-toiminta voidaan lukea systematisoitujen puuttuvien interventioiden piiriin. Siinä puhuttelun tekee poliisi ja sosiaalityöntekijä yhdessä nuorisotyöntekijän tai psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa.

Puhutteluissa ei kuitenkaan puututa vain rikokseen, vaan niissä on keskeistä myös nuoren tilanteen laajempi arviointi. Siksi erilaisissa kevyissä malleissa on aina jollain tasolla kyse myös palveluntarpeen arvioinnista ja palveluohjauksesta. Keskeiseksi nousi ”huolen” käsite ja huolen kasautuminen, joka oli usein peruste jatko toimille ja palveluohjaukselle.

Myös erilaiset sovittelun keinot mielletään rikoksiin puuttumisen keinoiksi. Tutkimuskatsauksessa löytyi näyttöä niiden vaikuttavuudesta. Kartoituksessa ja viiden mallin haastatteluissa kävi ilmi, että sovittelua käytetään, mutta sen saatavuudessa ja käyttöasteessa on lakisääteisydestä huolimatta alueellista vaihtelua. Myös poliisi saattoi tehdä sovittelua akuuteissa rikostapauksissa, jos tilanteen nopea selvittäminen arvioitiin tärkeäksi. Katsauksessa myös syytteistä luopuminen nähtiin yhtenä rikosten ehkäisyn keinona. Tutkimuksessamme nousivat esiin erityisesti esitutkinnan rajoittamispäätökset ja syyttämättä jättäminen. Tämä tuo esiin, että huoltomallista huolimatta rikosprosessi alkaa myös nuoren rikoksissa, mutta pyrkimys on ohjata nuoret pois rikosoikeudellisista seuraamuksista.

NEUVONTA JA TAITOVALMENNUKSET

Tutkimuksessamme nuorisotyön ja sosiaalihuollon tärkeimmät keinot nuorten

Tutkimushanke nuorten rikollisuuden ehkäisystä nuorten, ammattilaisten ja kustannusten näkökulmista

Nuorisotutkimusverkoston toteuttamassa ja valtioneuvoston vuoden 2018 selvitys- ja tutkimussuunnitelmaan kuuluneessa tutkimushankkeessa:

- pohdittiin suomalaisen puuttumisen järjestelmän ja palveluiden erityisiä piirteitä
- tehtiin kansainvälinen laadullinen tutkimuskatsaus nuorten rikoksiin puuttuvien toimintamallien vaikuttavuudesta
- kartoitettiin puhelinhaastatteluin rikoksiin vastaamisen keinoja ja toimintamalleja 72 kunnassa sekä haastateltiin 21 ammattilaista (haastatellut olivat nuorisotoimen, sosiaalitoimen ja poliisin edustajia)
- perehdyttiin tarkemmin viiteen toimintamalliin: Päijät-Hämeen Ankkuri-toiminta, Oulun poliisin nuorisorikostutkintaryhmä, Kotkan perhepalveluiden Nuorten tiimi (nykyisin Kymsoten palvelu), Kriminaalihuollon tukisäätiön Nuorten toimintakeskus Helsingissä ja Helsingin Aseman Lapset ry:n toiminta (mallit edustivat eri alueita, eri toimijoiden koordinoimia toimia ja eri vaihetta rikoksiin vastaamisessa)
- haastateltiin kuutta nuorta, jotka olivat olleet tutkittujen toimintamallien piirissä.

Oikeuskäsittelyn ulkopuolella nuoreen rikoksentekijään kohdistettavia keinoja on suuri määrä.

rikoksiin tai ongelmalliseen käyttäytymiseen puuttumiseksi olivat yleiset hyvinvointipalvelut. Lisäksi käytössä oli em. puuttumisen keinoja ja palveluohjaus muihin palveluihin. Ehkä yllättävin tutkimuslöydös liittyi eräänlaiseen katkokseen kirjallisuuskatsauksen interventioiden ja suomalaisen toimintakentän välillä. Kirjallisuuskatsauksissa tehokkaiksi uusintarikollisuuden ehkäisyssä osoittautuivat erityisesti erilaiset kognitiivis-behavioralistiset käyttäytymisterapiat ja muu käyttäytymisen muutokseen kohdistuva työ, mutta tutkimuksessa terapiat tai terapeuttinen ryhmätoiminta nousivat harvoin esiin. Esimerkkejä olivat kuitenkin Tampereella toimivat Risu-ryhmät, joihin voi kuulua vihantunteiden hallintaan tähtäävää toimintaa ja Turun Linkki-toiminnan piirissä olevat nuorten ryhmät, joiden osana voidaan käyttää seikkailukasvatuksen menetelmiä. Väkivaltakäyttäytymisen hallintaan kohdistuvaa pienryhmätoimintaa mainittiin olevan muutamissa kunnissa.

PERHETYÖN KÄYTÄNNÖT JA NUOREN SOSIAALINEN ELÄMÄ

Tutkimuskatsauksessa perheille tarkoitettu tuki- ja vanhemmuustaitojen kehittäminen tuli esiin vaikuttavuudeltaan hyvänä keinona ehkäistä rikoksen uusimista. Erilaiset perhetyön muodot ovatkin kiinteä osa sosiaalipalveluja ja lastensuojelun avoimuuden tukitoimia. Tutkimuksessamme pääsimme tarkastelemaan perhetyön käytäntöjä erityisesti Kotkan nuorten tiimin toiminnassa. Työssä yhdistyi useita tehokkaaksi osoittautuneita työmuotoja, kuten vanhemmuustaitojen tuki, positiivisten palautteen merkityksellisyys nuoren käyttäytymistä ohjaavana keinona ja perheen vuorovaikutuksen ohjaaminen.

Kirjallisuuskatsauksen mukaan tehokkaaksi ovat osoittautuneet myös funktionaalinen perheterapia ja multisysteeminen terapia (MST). Multisysteeminen terapia eroaa esimerkiksi perheterapiasta,

koska siinä otetaan huomioon nuorelle tärkeät yhteisöt, kuten koulu, naapurit ja kaveripiiri. Tätä terapiamuotoa ei tullut tutkimuksessamme esiin, mutta esimerkiksi Oulussa oli pyritty kehittämään nuorisotyölähtöistä yhteistyömuotoa, jossa myös koulu oli mukana. MST näyttäyty myös nuorten näkökulmasta mielekkäänä terapiamuotona, sillä haastattelemamme nuoret liittivät rikokset ryhmä- ja vertaisuhteisiin (ks. myös Honkatukia & Suurpää, 2007).

Nuoret liittivät kertomissaan elämäntarinoissa rikokset elämänvaiheisiin, joissa he etsivät uusia kavereita tai kuvasivat ajautuneensa ”huonoon seuraan”. Joillakin oli taustalla koulukiusaamista, joka oli ajanut nuoren hakeutumaan koulun ulkopuolisiin jengeihin. Vertaisuhteiden merkitys nuoren hyvinvoinnille on noussut viime aikoina esiin myös muussa tutkimuksessa (Toiviainen, 2019). Suurin osa toimenpiteistä ja palveluista kohdistuu kuitenkin nuoreen yksilönä tai perheen vuorovaikutukseen.

Ryhmäsuhteilla ei kuitenkaan ole vain positiivinen vaikutus. Kirjallisuuskatsauksessa nousi esiin, että siinä missä perheinterventiot ja MST ovat usein tehokkaita, nuorten ryhmäohjelmien tulokset ovat heikkoja, koska rikollinen käytös voi levitä. Mahdolliset nuorten ryhmät olisi koottava niin, ettei haitallista käytöstä vahvisteta. Lisäksi koko sosiaalihuollon ja lastensuojelun kentässä olisi suotavaa pohtia, tukevatko sijaishuollon ryhmämuotoiset sijoituspaikat nuoren irtaantumista rikoksista tai muusta haitallisesta käyttäytymisestä vai onko riski, että käyttäytyminen pikeminkin vahvistuu.

PALVELUJEN KOORDINOINTI

Kirjallisuuskatsauksessa tuli esiin myös ns. monipalvelumalli, jolla tarkoitettiin laajoja palvelukokonaisuuksia. Väljästi ymmärrettyä suomalaisen palvelujärjestelmä on monipalvelumalli, joka perustuu palveluohjaukseen ja palvelupolkuihin.

Ongelmiksi nousevat tällöin rajapinnat: Tutkimuksessa haastatellut ammattilaiset hahmottivat nuorten tukemisen ongelmiksi yhteistyön, tiedonvaihdon, palveluohjauksen ja palvelujen koordinoimisen; itse palvelujen sisältöä ei tuotu keskeisesti esiin. Monet vastaajat näkivät, että erityis- ja palvelut ovat tärkeässä roolissa ja palvelun päättäminen oli palveluverkossa seuraavan toimijan, usein lastensuojelun vastuulla. Samalla he totesivat, että esimerkiksi lastensuojelu tai lastenpsykiatriset palvelut ovat kuormittuneita.

Yhteistyössä voi erottaa yksittäisen asiakkaan palvelupolun ja hallinnolliset yhteistyöverkot. Monet kartoituksessa esiin tulleet toimenpidekokonaisuudet ja lainsäädäntö korostavat monialaista yhteistyötä. Silti hallinnollisen rakenteen tuki käytännön työlle jäi epäselväksi, kun kentän työntekijät painivat konkreettisesti palvelupolun toimivuuden kanssa. Yhtenä ratkaisuna arvioivat tiimit, kuten Ankkuri, tukevat tiedonvaihtoa peruspalveluissa. Silta peruspalvelusta erityis- ja palveluun vaikutti kuitenkin monesti heikolta. Kotka Nuorten tiimin voi puolestaan nähdä monipalvelumallina, jossa yhteistyön ongelmat on ratkaistu keskitämällä monia nuorten palveluita samalle tiimille.

Nuoren toistuva ja laaja arviointi herätti pohtimaan sen mielekkyyttä suhteessa tarjolla oleviin palveluihin. Nuorten tarpeita ei ole hyötyä arvioida monialaisilla tiimeillä, jos tukipalvelut puuttuvat kokonaan, niitä ei ole riittävästi tarjolla tai ne eivät onnistu vastaamaan nuorten tarpeisiin. Lisäksi on mahdollista, että yhteistyön ja moniammatillisuuden mahdollisuus katoaa, kun nuori ohjataan eteenpäin seuraavaan palveluun. Tukea tarjotaan usein peruspalveluissa tiettyihin elämän osa-alueisiin ja haasteisiin, kuten koulunkäynnin vaikeuksiin, päihdeongelmiin tai perheen vuorovaikutuksen ongelmiin. Rikoksilla oireileville nuorille, joilla voi olla useita yhtäaikaista pulmia elämäs-

→ sään, yksittäinen palvelu tai interventio ei välttämättä ole riittävä.

MILTÄ PALVELUT NÄYTTÄVÄT NUOREN NÄKÖKULMASTA?

Nuorten haastattelut toivat esiin nuorten elämään vaikuttavien tekijöiden moninaisuuden. Perhesuhteet, koulukokemukset, vertaissuhteet sekä sattuma vaikuttivat rikoskäyttäytymisen taustalla. Nuorilla oli vaihtelevia kokemuksia tarjotusta tuesta ja ammattilaisten kohtaamisesta, ja he kaipasivat palveluilta erilaisia asioita. Kaikille oli kuitenkin tärkeää se, että tukea tarjoavat työntekijät ovat kiinnostuneita nuorisesta, heidän asioistaan ja antavat heille aikaansa. Nuoret arvostivat sellaisia aikuisia, jotka ymmärtävät heidän kokemuksiaan, käytöstään ja valintojaan ja ovat mahdollisesti kokeneet itse vastaavia asioita. Lisäksi nuoret pitivät tärkeänä vertaisilta saatua tukea ja seuraa sekä toiminnallisuutta. Nuoret toivat haastatteluissa lisäksi esille elämänhallinnan tuen tarvetta.

Pitkäkestoista, luottamuksellista ja kiinnipitävää tukea ei ole ollut kuitenkaan riittävästi tarjolla tai tuki ei ole kohdannut nuorten tarpeita. Ammattimaisella tuella nuorten arjen sujuvuutta ja elämänhallintaa voisi parantaa. Nuoria tulee auttaa sosiaalisen kuntoutumisen lisäksi monissa arkielämän järjestämisen käytännöissä, kuten asunnon ja työpaikan löytämisessä.

PUUTTUMISTA VAI TUKEA?

Tulosten perusteella voidaan todeta, että varhainen puuttuminen näkyy kehittämistä suuntaavana periaatteena ja korostuu toiminnassa. Ehkäisevä toiminta ja varhainen puuttuminen eivät kuitenkaan yksin riitä. Hoito, korjaava työ ja jälkihuolto ovat yhtä tärkeitä, eikä varhainen puuttuminen saisi viedä niiltä resursseja. Lisäksi terapioiden tarvetta olisi syytä tarkastella. Vertaissuhteiden huomioiminen myös matalan kynnyksen työssä nuorten parissa olisi yksi kehittämiskohde. ■

Artikkeli perustuu tutkimusraporttiin: Kuka vastaa nuorten rikoksiin? Nuorten, ammattilaisten ja kustannusten näkökulmia palveluihin. Lotta Haikkola, Noora Hästbacka & Elina Pekkarinen (toim.). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:3.

Muut lähteet ovat saatavilla artikkelin verkkoversiossa haaste.om.fi.

■ MIKKO AALTONEN & ARI PAJUNIEMI

Rikosprosessin kestosta tarvitaan tutkimustietoa

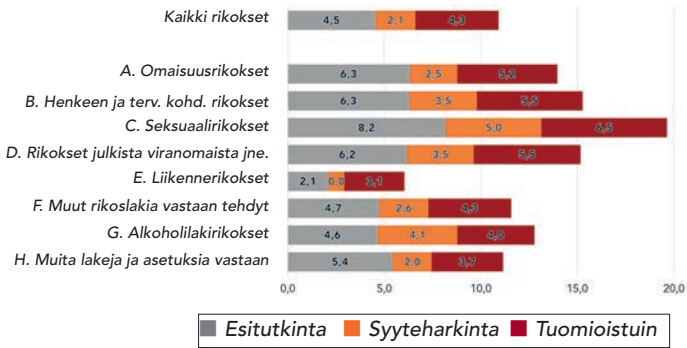
Artikkelissa tarkastellaan, mitä tilastot kertovat rikosprosessin kokonaiskestosta ja tuomioistuinten käsittelyaikojen kehityksestä. Tilastojen mukaan käräjäoikeuksissa rikosasioiden käsittelyajat ovat pitenemässä ja hovioikeuksissa puolestaan lyhenemässä.

Rikosprosessista käytävä julkinen keskustelu liittyy usein liian pitkinä pidettyihin käsittelyaikoihin. Ongelma on nostettu esiin myös tuoreessa työryhmämietinnössä, jossa käsiteltiin rikosuhrien tarpeiden parempaa huomioimista rikosprosessissa (OM 2018). Valtion taloudellinen tutkimuskeskus tutki kymmenen vuotta sitten käsittelyaikojen pituuden hovioikeuskohtaisesta vaihtelusta (Kirjavainen ym. 2009), mutta tuoretta akateemista tutkimusta aiheesta ei ole.

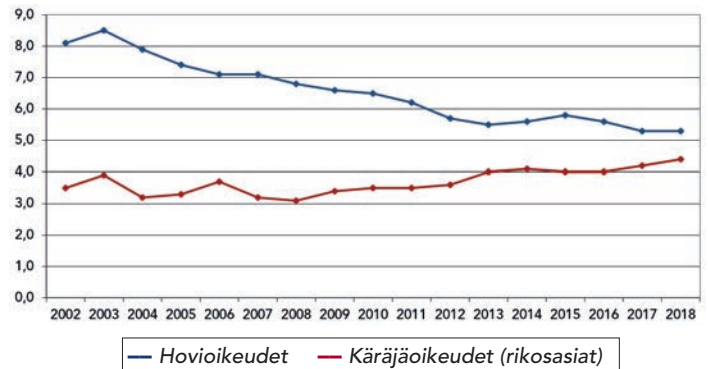
Tuomioistuimeen etenevän asian kokonaiskäsittelyaika koostuu poliisin suorittamasta esitutkinnasta,

syyttäjän syyteharkinnasta ja käräjäoikeuskäsittelystä, sekä mahdollisesta muutoksenhausta ylempiin oikeusasteisiin. Näitä tietoja raportoidaan vuosittain oikeusministeriön Tuomioistuinten työtilasto-julkaisussa, joka sisältää mm. tiedot tuomioistuinten käsittelemien asioiden määrästä ja käsittelyajoista asiaryhmittäin (Ahola ym. 2019).

Kuten työtilastonkin tiedot, tässä artikkelissa esitetyt tilastotiedot käsittelyajoista perustuvat oikeushallinnon Sakari-tietokannan tietoihin käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisusta. Tuomioistuinten käsittelytietojen lisäksi Sakari-kannasta on pääosin löydettävissä tiedot

Kuvio 1. Keskimääräinen aika rikosilmoituksesta kärjäoikeuden tuomioon vuonna 2018 ratkaistuissa asioissa. Kaikki ratkaisut ja rikosryhmät, käsittelyaika kuukausina.

Kuvio 2. Kärjä- ja hovioikeuksien rikosasioiden keskimääräiset käsittelyajat kuukausina vuosina 2002–2018.

myös rikosilmoituksen päivämäärästä ja syyteharkinnan kestosta, joiden perusteella kokonaiskäsittelyaika saadaan laskettua.

Näiltä osin on kuitenkin huomioitava, että tässä analyysissä ovat mukana vain ne rikosilmoitukset, jotka päätyivät tuomioistuinkäsittelyyn. Poliisin että syyttäjien käsittelyaikojen tarkempi analyysi vaatisi aineistoa, joka sisältäisi kaikki heidän käsittelemänsä asiat, kuten esimerkiksi esitutkinnan rajoittamiseen, syyttämättä jättämiseen tai rangaistus-/sakkomääräykseen johtaneet rikosilmoitukset.

KÄSITTELYAJAT VAIHELEVAT ERI RIKOSLAJEISSA

Kuviossa 1 on esitetty tiedot käsittelyaikojen kokonaiskestosta rikosilmoituksesta kärjäoikeuden tuomioon vuonna 2018. Viime vuonna kokonaiskesto kaikissa rikosasioissa oli keskimäärin hieman yli 11 kuukautta. Syyteharkinta alkoi keskimäärin 4,5 kuukautta rikosilmoituksen jälkeen, ja syyteharkinta kesti keskimäärin kaksi kuukautta. Kärjäoikeuden käsittelyaika asian vireille tulosta tuomioon oli 4,3 kuukautta.

Samasta kuvioista näh-

dään, että kokonaiskäsittelyaika vaihtelee suhteellisen voimakkaasti eri rikoslajien välillä. Laajoista rikoskategorioista pisimmät käsittelyajat ovat seksuaalirikoksissa, lyhimmät puolestaan liikenne-rikoksissa. Tarkemman tarkastelun perusteella huomataan, että yleisistä rikosnimikkeistä erityisesti rattijuopumukset saadaan käsiteltyä kohtalaisen nopeasti, alle puolessa vuodessa. Pahoinpitelyiden ja törkeiden pahoinpitelyiden kokonaiskäsittelyajat ovat reilusti yli vuoden mittaisia, henkirikokset käsitellään selvästi nopeammin. Kohtalaisen yleisistä rikoksista pisimmät käsittelyajat ovat talousrikoksissa, kuten kirjanpitorikoksissa, velallisten rikoksissa sekä törkeissä petoksissa.

TUOMIOISTUINTEN VÄLILLÄ EROJA

Kärjäoikeuksien keskimääräiset käsittelyajat ovat pysyneet kohtalaisen vakaina 2000-luvulla, vaihdellen 3–4 kuukauden välillä. Viime vuosina käsittelyajat ovat kuitenkin pidentyneet jonkin verran, ja vuoden 2018 keskimääräinen aika asian vireille tulosta ratkaisuun oli pidempi kuin koskaan aikaisemmin tällä vuosituhanella.

Tuomioistuinten työtilaston (Ahola ym. 2019) perusteella käy lisäksi ilmi, että keskimääräisissä käsittelyajoissa on kohtalaisen paljon tuomioistuinkohtaista vaihtelua. Joissain kärjäoikeuksissa käsittelyajat olivat vuonna 2018 alle kolme kuukautta, toisissa yli puoli vuotta. Käsittelyaikojen eroista ei voi kuitenkaan tehdä suoraan päätelmiä tuomioistuinten toiminnan tehokkuudesta, sillä asiamäärissä ja -laadussa on myös merkittäviä eroja. Syitä rikoslajikohtaisille ja alueellisille eroille rikosprosessin kokonaiskestossa olisikin syytä tutkia tarkemmin.

Hovioikeuksien käsittelyajat ovat sitä vastoin lyhentyneet selvästi. Vielä vuosituhaten alkupuolella hovioikeuskäsittely kesti keskimäärin yli kahdeksan kuukautta, mutta viime vuosina käsittelyaika on lyhentynyt alle puoleen vuoteen. Yhtenä viime vuosien myötä vaikuttavana tekijänä on ollut jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönotto, jonka seurauksena entistä harvempi juttu etenee täystutkintaan (OM 2018). Kärjäoikeuksien rikosasioiden määrän väheneminen on heijastunut myös hovioikeuksiin.■

Aaltonen on johtava asiantuntija ja Pajuniemi erityisasiantuntija oikeusministeriössä.

LÄHTEET:

Uhri rikosprosessissa. Ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 44/2018.

Jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönoton ja soveltamisalan laajentamisen vaikutukset hovioikeuksissa. Oikeusministeriön julkaisu 1/2019.

Kangasharju, Aki, Aaltonen, Juh & Kirjavainen, Tanja (2009) Hovioikeuksien käsittelyaikojen erot ja aluerakenne. VATT.

Ahola, Raimo, Pajuniemi, Ari & Pajukangas, Sami. Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2018. Oikeusministeriön julkaisu 9/2019.

Oikeudenhoidon tarvitaan lisää resursseja

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut Suomelle useita tuomioita siitä, että Suomessa oikeudenkäynnit kestävät liian kauan. Vuosina 2000–2009 Suomi sai 47 langettavaa tuomiota. Tuomioiden jälkeen säädettiin laki viivästyksen hyvittämisestä. Valtiokonttori maksaa nykyään rahallisia korvauksia liian pitkistä oikeudenkäynneistä. Esimerkiksi vuonna 2018 maksettiin pitkittyneistä oikeudenkäynneistä korvauksia yhteensä 200 000 euroa 47 jutussa. Rikosjutuissa hyvitys voidaan tehdä myös alentamalla tuomiota. Itse ongelmaa korvaukset eivät ole ratkaisseet: oikeudenkäynnit kestävät edelleen liian kauan, asianajaja **Antti Riihelä** totesi Suomen Asianajaliiton me-

diatilaisuudessa huhtikuussa. Hän on liiton rikosoikeuden asiantuntijaryhmän puheenjohtaja.

Rikosprosessien kesto on ollut Suomessa yleisesti tunnistettu ongelma jo vuosien ajan, mutta niihin liittyvät viivästyiskorvaukset ovat Riihelän mukaan lähinnä symbolinen ele. Rikosprosessin kesto aiheuttaa inhimillistä kärsimystä kaikille osapuolille: uhrille, rikoksesta epäillylle ja monesti myös todistajille.

– Jos esimerkiksi rikoksesta epäilty henkilö on hölmöilyt nuoruudessaan, odottaa tuomiota vuosien ajan ja on tällä välin saanut elämänsä raiteilleen, tuntuu oudolta, että rangaistusta aletaan kärsiä vasta vanhemmalla iällä. Puhumattakaan siitä, että epäilty todetaan syyttömäk-

si vuosien löysässä hirressä odottelun jälkeen. Pahimmillaan henkilön elämä ja tulevaisuus menee pilalle ilman syytä, Riihelä huomauttaa.

KUULUSTELUT PITÄISI NAUHOITAA

Oman ongelmansa tuo Asianajaliiton mielestä myös nykyajan digikehitys. Poliisin resursseja tarvitaan enemmän ennaltaehkäisevään toimintaan. Jos halutaan tutkia tehokkaammin esimerkiksi vakavia talousrikoksia, lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ja muita yksittäisille ihmisille tärkeitä asioita, silloin koko oikeudenhoidon viranomaisetkin resursseja tulee yksinkertaisesti olla enemmän, toteaa Asianajaliiton rikosprosessioikeuden asiantuntijaryhmän puheenjohtaja,

asianajaja **Jussi Sarvikivi**.

Tehokkuuden ja nopeuden lisäksi myös oikeusturvan parantaminen vaatii toimenpiteitä. Sarvikiven mielestä puolustuksen keinot osallistua esitutkintaan ovat tällä hetkellä heikot, joskin tutkinnanjohtajien välillä on eroja.

– Puolustajat saavat usein esitutkinta-aineiston liian myöhään, jolloin avustajilla ei ole mahdollisuutta valmistautua ajoissa. Tämäkin aiheuttaa viivästyksen oikeusprosessiin.

Rikosprosessin laatua ja tehokkuutta parantaisi Asianajaliiton mukaan myös se, että asianosaisten kuulustelut esitutkinnassa tallennettaisiin. Silloin oikeuskäsittelyssä voitaisiin keskittyä riidanalaisiin asioihin. ■

Riikka Kostainen

Rikosasioiden käsittelyn toimivuutta selvitetään

Oikeusministeriö ja sisäministeriö ovat käynnistäneet selvityksen poliisin, syyttäjälaitoksen ja käräjäoikeuksien käytännöistä ja menettelytavoista. Selvityksen tavoitteena on lyhentää rikosasioiden käsittelyaikoja ja varmistaa rikosketjun toimivuus. Erityistä huomiota selvityksessä kiinnitetään odotusaikoihin ja asioiden sujuvuuteen. Selvityksessä kuullaan niin poliisin, syyttäjälaitoksen kuin tuomioistuinten edustajia.

Selvityksen tarkoituksena on arvioida rikosprosessin toimivuutta erityisesti Lean-

periaatteiden näkökulmasta. Lean-periaatteet ovat tuotantotalouden menetelmä, jossa keskeistä on muun muassa hukan, kuten odotusaikojen, vähentäminen ja keskittymisen prosessin tavoitteiden kannalta tarpeellisiin toimintoihin.

Selvityksessä tarkastellaan muun muassa sitä, kyetäänkö rikosasioita käsittelemään heti kokonaan ja sisältyykö nykyisiin menettelyihin tarpeettomia jonoja. Lisäksi arvioidaan, tehdäänkö rikosprosessissa työtä, joka ei edistä rikosvastuun toteutumista, oikeussuojan antamista, oi-

keusturvasta huolehtimista tai rikosten ehkäisyä.

Selvityksessä kartoitetaan myös, toimivatko massarikosten nopeaan käsittelyyn liittyvät käytännöt, onko syyttäjien toiminta sovitettu yhteen poliisin ja tuomioistuinlaitoksen kanssa, tehdäänkö eri viranomaisissa päällekkäistä tai turhaa työtä sekä onko viranomaisilla käytössään hyviä käytäntöjä, joita voisi ottaa käyttöön valtakunnallisesti.

Vakavampien rikosasioiden osalta selvityksessä tarkastellaan muun muassa sitä, toimiiko poliisin ja syyttäjän välinen esitutkintayhteistyö,

pystyvätkö syyttäjät panostamaan riittävästi esitutkintayhteistyöhön, ovatko menettelyt sujuvat ja yhdenmukaiset sekä toimiiko loppulausuntomenettely. Erityistä huomiota selvityksessä kiinnitetään lapsiin kohdistuviin vakaviin rikoksiin.

Selvityksen tekee professori **Matti Tolvanen**. Hankkeen pysyvinä asiantuntijoina toimivat Keskusrikospoliisin päällikkö **Tero Kurenmaa** ja apulaisvaltakunnansyyttäjä **Jukka Rappe**. Työn on määrä valmistua vuoden loppuun mennessä. ■

Lähisuhdeväkivallan etenemisessä rikosprosessiin esteitä

Lieväkin pahoinpitely lähisuhteessa on ollut virallisen syytteen alainen rikos pian kymmenen vuotta. Lähisuhdeväkivallan etenemisessä rikosprosessiin on kuitenkin yhä ongelmia, joihin voisi vaikuttaa erityisesti koulutuksella sekä kehittämällä riskinarviointia ja toimintakäytäntöjä.

Teot tilastoituvat epäilyksi rikoksi, eli poliisin tietoon tulleeksi rikollisuudeksi, jos poliisi kirjaa niistä rikosilmoituksen. Poliisi onkin eräänlainen portinvartija tekojen etenemisessä rikosprosessiin. Portinvartijan harkintavalta on vähäisempi virallisen syytteen alaisissa rikoksissa, joita on suurin osa rikoslakirikoksista Suomessa.

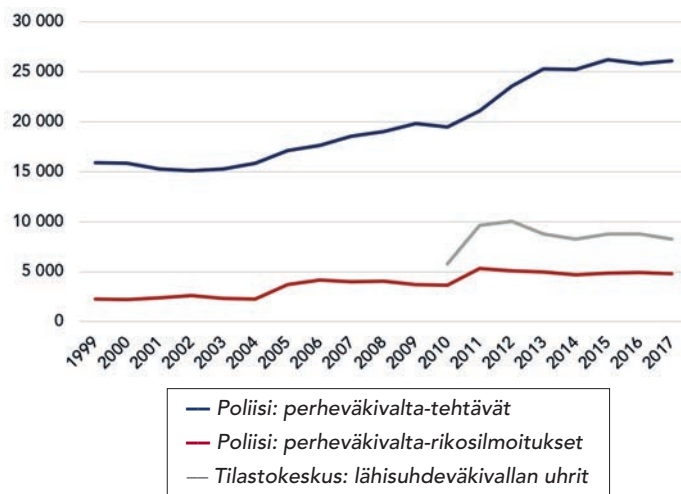
Lähisuhdeväkivaltaan liittyvien rikosten kannalta keskeinen lakimuutos tuli voimaan vuonna 2011. Siitä lähtien lievätkin pahoinpitelyt ovat olleet virallisen syytteen alaisia kohdistuessaan alaikäiseen, työtehtäviään suorittavaan henkilöön ja tekijälle läheiseen henkilöön. Muutoksen myötä lievän pahoinpitelyn kirjaaminen rikosilmoitukseksi, esitutkinta ja syytteen nostaminen on voinut tapahtua, vaikka tekijälle lähe-

nen uhri, esimerkiksi puoliso, ei sitä vaatisi tai edes haluaisi.

Rikoslaissa ei suoraan mainita lähisuhdeväkivaltaa, mutta lakimuutoksen yhteydessä siihen kirjattiin läheisen suhteen määritelmä. Lainsäädännöllä on pyritty yhtäältä vahvistamaan yhteiskunnallista viestiä lähisuhdeväkivallan tuomittavuudesta ja toisaalta varmistamaan väkivallan ilmitulo ja sen myötä väkivallan uhrien avunsaanti.

POLIISIN JA TILASTOKESKUKSEN TILASTOT POIKEAVAT TOISISTAAN

Poliisin tietojärjestelmissä ja virallisissa ohjeissa lähimmäksi lähisuhdeväkivallan käsitettä tulee hälytystehtävien ja rikosilmoitusten luokittelussa käytetty perheväkivallan käsite. Poliisin tilastoista voidaan havaita, että perheväkivallaksi luokitellut kotihälytystehtävät ja

Kuvio 1. Poliisin perheväkivaltatehtävät ja rikosilmoitukset vuosina 1999–2017, Tilastokeskuksen tilastoimat lähisuhdeväkivallan uhrit vuosina 2010–2017.

rikosilmoitukset eivät noudata keskenään samankaltaista trendiä vuosina 1999–2017 (kuvio 1). Perheväkivaltatehtävien määrä on kasvanut huomattavasti tällä ajanjaksolla. Molem-

missa on selvää kasvua 2011 lakimuutoksen jälkeen, mutta pian tämän jälkeen rikosilmoitusten vuosittainen määrä on vakiintunut noin 5000:een.

Rikosilmoitusten luokit- →

TAULUKKO 1.

Perheväkivaltatehtävien aineiston avovastauksissa useimmin toistuvat syyt jättää kirjaamatta rikosilmoitus.

	N	%
AO-rikos/AO ei halunnut tai vaatinut/tekee ilmoituksen itse jos haluaa	78	60
Ei vammoja	42	32
Lievä pahoinpitely	37	28
Ei näyttöä	19	15
Ei fyysistä väkivaltaa/pahoinpitelyä	16	12
Muu toimenpide oli sopiva	15	12
Muu syy soittaa poliisit	15	12
Ei aihetta epäillä/ei rikos	12	9
Ei saatu selville (muusta syystä)	12	9
Ei saatu selville osapuolten humalatilan takia	7	5
Molemminpuolista väkivaltaa	7	5

Vastausten N=130, yhdessä vastauksessa voi olla mainittuna useita syitä.

→ teleminen perheväkivallaksi riippuu poliisin omasta kirjaamisesta, ja luokituksen käytössä on havaittu puutteita. Tilastokeskus puolestaan tilastoi perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan liittyviä rikoksia uhrien määrän mukaan, ja yhdistää poliisin rikosilmoitustietoihin rekisteritietoja esimerkiksi asumisesta ja avioliitoista. Tilastokeskuksen rikos- ja pakkokeinotilastossa lähisuhdeväkivallan uhreja onkin vuosittain useita tuhansia enemmän kuin poliisin omassa tilastoissa perheväkivallaksi luokiteltuja rikosilmoituksia. Esimerkiksi vuonna 2017 Tilastokeskus tilastoi lähisuhdeväkivallan uhreja 8 281.

Perheväkivaltatehtävien

määrää voitaneen pitää yhdenlaisena kansalaisten ilmoitusalttiuden mittarina lähisuhdeväkivallasta. Siten tilastojen toisistaan poikkeavat trendit viittaavat siihen, että hätäpuheluja soittavien kansalaisten ja rikosilmoituksia kirjaavien poliisien näkemykset poliisin puuttumisen tarpeesta eivät ole muuttuneet samansuuntaisesti. On huomattava, että hätäpuhelun soittamisen syyinä on välitön hätätilanne, ja monessa tapauksessa väkivallan uhri saattaa jopa vastustaa rikosilmoituksen kirjaamista poliisin tultua paikalle. Uhrin rangaistusvaatimuksen puuttumisen ei kuitenkaan pitäisi lakimuutoksen jälkeen vaikuttaa rikosilmoituksen kirjaam-

miseen lähisuhdeväkivaltatilanteissa.

Koska tilastoissa vaikuttaa olevan epäsuhtaa, toteutettiin vuosina 2015–2016 Poliisiammattikorkeakoulussa sisäministeriön rahoittama tutkimushanke, jonka aineistona olivat yhden poliisilaitoksen perheväkivaltatehtävät puolen vuoden ajalta. Poliisin ja hätäkeskuksen tietojärjestelmästä saatavat tiedot tehtävistä ovat liian suppeita, jotta niiden perusteella voisi päätellä, miksei rikosilmoitusta joissain tapauksissa kirjattu. Siksi tehtävistä lähetettiin kysely niitä hoitaneille poliisipartioille. Näiden tietojen avulla voidaan tarkastella seikkoja, jotka vaikuttavat tekojen päättymiseen rikosprosessin ensimmäiseen vaiheeseen.

MILLOIN POLIISI KIRJAA LÄHISUHDEVÄKIVALLASTA RIKOSILMOITUKSEN?

Kyselylomakkeella kerätyistä tiedoista käy ilmi, että vaikka suuri osa poliisin perheväkivaltatehtävistä liittyy lähisuhdeväkivaltaan, lähes puolessa kyselyn tehtävistä oli kyse esimerkiksi väkivallasta entuudestaan tuntemattomien tai puolittutujen kesken. Yli neljännes tehtävistä tuli osoitteisiin, joihin poliisilla oli vähintään kaksi perheväkivaltatehtävää puolen vuoden aineistonkeruujalla. Noin viidenneksessä kyselyaineiston tehtävistä poliisi ei raportoinut fyysistä väkivaltaa. Tarkempi tarkastelu rajattiin vähintään lievään fyysiseen väkivaltaan,

koska esimerkiksi väkivallalla uhkaaminen kirjattaisiin todennäköisesti laittomana uhkauksena, joka on edelleen asianomistajarikos.

Tutkimusaineiston lähisuhdeväkivaltaa koskevassa osa-aineistossa 66 prosentissa kirjattiin rikosilmoitus. Ensimmäiseksi uhriksi arvioitiin nainen 80 ja mies 20 prosentissa tapauksista. Kaikkiaan alaikäisiä lapsia oli paikalla 17 prosentissa tehtävistä, ja uhreista noin 5 prosenttia oli alaikäisiä. Koska muun tutkimustiedon valossa lapsiin kohdistuva väkivalta on jopa aikuisten kokemaa yleisempää, kertoo lapsiuhrien vähäinen osuus aineistossa luultavasti siitä, ettei lapsiin kohdistuvasta väkivallasta yleensä ilmoiteta hätäkeskukseen.

Rikosilmoitusten kirjaamista aineistossa selittivät ymmärrettävistä syistä väkivallantekojen vakavuus ja poliisin arvio todennäköisyydestä, että väkivaltaa todella tapahtui. Lisäksi uhrin naissukupuoli lisäsi osin väkivallan vakavuudesta riippumatta todennäköisyyttä kirjata rikosilmoitus. Osapuolten päihtyneisyys, lasten läsnäolo ja osoitteen toistuvuus eivät olleet yhteydessä kirjaamiseen. Kirjaamatta jättämisen syiksi (taulukko 1) mainittiin yleisimmin, että uhri ei halunnut tai vaatinut kirjaamista tai että kyseessä oli asianomistajarikos. Lähes kolmanneksessa tapauksista mainittiin myös vammojen puuttuminen ja että kyseessä oli vain lievä pahoinpitely.

Tilastot, tutkimustieto ja viimeisimpänä apulaisoikeuskanslerin ratkaisu viittaavat siihen, että lähisuhdeväkivaltaa jää edelleen kirjaamatta syistä, jotka heijastelevat vanhaa lainsäädäntöä.

KANTELU POLIISIN TOIMISTA PARISUHDEVÄKIVALTATAPAUKSESSA

Tutkimuksen aihe ja tulokset ovat alati ajankohtaisia. Apulaisoikeuskansleri päätti hiljattain ratkaisussaan (12.4.2019) turvakodin kanteluun Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen partion menettelystä parisuhdeväkivaltilanteesta, että tehtävää hoitanut partio oli toiminut lainvastaisesti jättäessään kirjaamatta rikosilmoituksen pahoinpitelystä. Poliisilaitoksen ja tehtävää hoitaneen partion selvitys kirjaamatta jättämiselle liittyi pääosin osapuolten humalatilasta johtuvaan sekavuuteen, näkyvien vammojen puuttumiseen ja siihen, että tilanteesta mahdollisesti tapahtunut pahoinpitely olisi ollut lievä ja siten asianomistajarikos. Apulaisoikeuskanslerin ratkaisussa kiinnitetään huomiota myös poliisipartion mainintaan, että poliisi on joutunut toistuvasti ratkomaan kyseisen pariskunnan riitoja, ja ettei tätä nähty viitteenä mahdollisesti raaistuvasta väkivallasta, saati rikosilmoituksen kirjaamista tapauksessa hyödyllisenä.

Mainittu kantelu liittyy yksittäistapaukseen, eikä poliisin perheväkivaltatehtäviä koskevasta tutkimuksesta eri poliisilaitoksen alueella voi päätellä, että kirjaamisessa olisi pahoja puutteita. Kantelu kuitenkin tukee tutkimushankkeessa esiin nousseita havaintoja: epäselvyys lievien pahoinpitelyjen asemasta virallisen syytteen alaisina rikoksina lähi-

suhteissa, samojen osoitteiden ja pariskuntien toistuminen poliisin asiakkaina, poliisin turhautuminen näihin ns. vakioasiakkaisiin ja sen kytkeytyminen ajatuksiin rikosilmoituksen hyödyttömyydestä sen sijaan, että toistuva väkivalta ja hälytykset nähtäisiin riskindikaattorina väkivallan raaistumiselle. Myös väkivallan molemminpuolisuus ja osapuolten humalatilasta johtuva tilanteen epäselvyys on mainittu syinä kirjaamatta jättämiselle sekä tutkimusaineistossa että Kaakkois-Suomen poliisin antamassa selvityksessä apulaisoikeuskanslerille.

VÄKIVALTAAN PUUTTUMISEEN KOULUTUSTA

Lähisuhteissa tapahtuneiden lievien pahoinpitelyjen saataminen virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi on ollut keskeinen osa muutosta, jossa lähisuhdeväkivalta on tunnistettu erityistä puuttumista vartaviksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Tutkimushanke lähisuhdeväkivallan kirjaamisesta rikokseksi poliisin kotihälytystehtävillä oli puolestaan tärkeä avaus, jolla saatiin empiirisesti tutkittua tietoa lähisuhdeväkivallan päättymisestä rikosprosessiin ja sen rajautumisesta pois jo ennen rikosprosessin käynnistymistä. Lakimuutos ja tutkimus eivät kuitenkaan riitä. Erityisen tärkeää olisi varmistaa toimintakäytäntöjen muutos esimerkiksi väkivallan riskinarvioinnin suhteen koko poliisiorganisaatiossa sekä jatkuva koulutus ajantasaisesta

lainsäädännöstä.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Jyväskylän yliopisto ja Poliisiammattikorkeakoulu ovat yhdessä toteuttaneet vuosina 2017–2019 valtakunnallisen verkkokoulutuksen Luo luottamusta – puutu väkivaltaan. Koulutus tarjoaa perustietoa lähisuhdeväkivalta ja on tarkoitettu jo ammatissaan toimiville sosiaali- ja terveysalan työntekijöille ja poliiseille. Organisaatioiden johdon tulisi Istanbulin sopimuksen hengessä varmistaa, että lähisuhdeväkivaltakoulutukseen on käytettävissä työaikaa.

Tilastot, tutkimustieto ja viimeisimpänä apulaisoikeuskanslerin ratkaisu viittaavat siihen, että lähisuhdeväkivaltaa jää edelleen kirjaamatta syistä, jotka heijastelevat vanhaa lainsäädäntöä. Se estää lähisuhdeväkivallan päättymistä rikosprosessiin ja osaksi tilastoitua poliisin tietoon tullutta rikollisuutta. ■

Kirjoittaja on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa.

LÄHTEET:

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (2011). Council of Europe Treaty Series – No. 210. www.coe.int/conventionviolence.

Fagerlund, M., Kääriäinen, J. & Ellonen, N. (2018). Recording of Offences on Police Domestic Violence Call Outs. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice. Internatio-

nal journal of comparative and applied criminal justice, 42(2–3), 119–137.

Fagerlund, M. 2016. Lähisuhdeväkivalta poliisin perheväkivalta-tehtävillä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 123. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Kotanen, R. & Smolej, M. (2014). Lähisuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden syyteoikeuden muutos 2011 – lakimuutoksen tavoitteet ja poliisitutkinnan ongelmat tapauksissa, joissa lähisuhdeväkivalta on toistuvaa. Oikeus (43)1, 7–29.

Pahoinpitelystä lähisuhteessa tulee kirjata rikosilmoitus (2019). Apulaisoikeuskanslerin päätös aiheesta Poliisin menettely parisuhdeväkivaltilanteesta, OKV/1325/1/2018. www.okv.fi/media.

Poliisin tulostietojärjestelmä PolStat (2019). Poliisin hälytystehtävät: perheväkivalta. Tilasto 1999–2017.

Poliisin tulostietojärjestelmä PolStat (2019). Perheväkivallaksi luokitellut rikosilmoitukset. Tilasto 1999–2017.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=2342-9151. 15 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 8.2.2019].

Onko lähisuhteissa rikosvastuuta?

Vuosien varrella on toteutettu lukuisia hyödyllisiä muutoksia mm. todisteluun ja henkilöön kohdistuviin rikoksiin liittyen. Rikoslaisissa suunta on jo pitkään ollut se, että asianomistajarikoksia on muutettu virallisen syytteen alaisiksi. Vuoden 2016 todistelua koskeva lainmuutos on kuitenkin siirtänyt vastuuta takaisin asianomistajalle.

Oikeuspoliittinen ilmapääpiiri muuttui 1990-luvulla siihen suuntaan, että rikosoikeudellisen vastuun toteuttamista alettiin siirtää yksityiseltä viranomaisille. Henkilöön kohdistuvien rikosten osalta se tarkoitti, että rikoksen uhrin ei enää tarvinnut ottaa vastuuta siitä, joutuuko tekijä syytteen vai ei.

Vuonna 1995 muutettiin yksityisellä paikalla tehdyt alle 15-vuotiaisiin kohdistuneet lievät pahoinpitelyt ja kaikki perusmuotoiset pahoinpitelyt virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi, mutta samalla syyttäjälle jätettiin mahdollisuus asianomistajan vakaan tahdon perusteella jättää rikos syyttämättä. Tämä muodostuikin varsin paljon ja vaihtelevasti käytetyksi syyttämättäjäättämisperusteeksi ja melko vakavaakin väkivaltaa sisältäneissä teoissa. Pykälä kumottiin näistä

syistä 1.10.2004.

Rikoslain 20 luvun seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä muutettiin 1.1.1999 voimaan tulleella lailla. Ennen lainmuutosta lähes kaikki seksuaalirikokset, mm. väkisinmakaaminen, lapsen kohdistuva haureus ja törkeä lapsen kohdistuva haureus olivat asianomistajarikoksia. Lakimuutoksen jälkeen vain pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon sekä seksuaalisen hyväksikäytön kaksi tekemuotoa jäivät asianomistajarikoksiksi.

Vuonna 2006 poistettiin asianomistajarikoksia koskenut erityinen yhden vuoden vanhentumisaika, mikä lisäsi merkittävästi asianomistajan mahdollisuuksia saada oikeutta. Samassa yhteydessä tehtiin mahdolliseksi jatkaa syyteoikeuden vanhentumisaikaa yhdellä vuodella. Näille pykälille on ollut käyttöä. Samassa

yhteydessä muutettiin lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten vanhentumisaikaa siten, että ne vanhentuvat aikaisintaan, kun uhri täyttää 28 vuotta. Tällä haluttiin korostaa tekijöiden rikosvastuun toteutumista.

Vuoden 2014 lainmuutoksessa säädettiin rangaistavaksi seksuaalinen ahdistelun. Se on nykyisin seksuaalirikoksista ainoa asianomistajarikos, ja silloinkin vain jos se on kohdistunut 18 vuotta täyttäneeseen.

Kaikki edellä mainitut lainmuutokset osoittavat lainsäätäjän pyrkineen johdonmukaisesti siirtämään syyteoikeuden ja rikosvastuun toteuttamisen näissä, usein lähisuhteisiin liittyvissä rikoksissa syyttäjäviranomaisen vastuulle.

RIKOSVASTUUN TOTEUTUMINEN HEIKENTYNYT

Vuoteen 2016 saakka asianomistajan rooli erosi merkittävästi todistajan roolista. Tämä

tarkoitti muun ohella sitä, että asianomistajan esitutkinnassa antamaa kertomusta oli mahdollista hyödyntää todisteena oikeudenkäynnissä, halusipa asianomistaja tätä tai ei.

Vuonna 2016 tuli voimaan oikeudenkäymiskaaren todistelua koskeva muutos. Asianomistajan esitutkinnassa antaman kertomuksen hyödyntäminen edellyttää asianomistajan kieltäytyessä siitä, että asianomistaja ei ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Käytännössä tämä on johtanut lukuisiin laintulkintaongelmiin. Käräjäoikeus- ja hovioikeustasolla on ristiriitaisia käytäntöjä siitä, kuinka laajalle vaitiolo-oikeus ulottuu ja mitä todisteita menee tai voi mennä hyödyntämiskieltoon – voidaanko esimerkiksi asianomistajan hätäkeskukseen soittamaa puhelua tai lääkärinlausuntoon kirjattuja seikkoja hyödyntää.

Todistelumuutoksen lisäksi toisena keskeisenä ongelmana nostamme esiin oikeudenkäyntien kestot ja siihen liittyen henkilötodistelun luotettavuuden arvioinnin.

Toinen vaikea kysymys on se, milloin voidaan katsoa, että henkilö ei itse ole päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä – entäpä jos vaikuttamiseen riittää pelkkä katse tai muu sanan viestintä. Lainsäätäjän tarkoitus oli, että matala syytä epäillä -kynnys riittäisi.

Käytännön esimerkki on tilanne, jossa rikoksesta epäilty henkilö on vangittu vereksettään vakavasta rikoksesta eikä hän ole tavannut asianomistajaa rikoksen jälkeen. Asianomistaja kertoo avoimesti asioista poliisille esitutkinnassa, mutta ennen oikeudenkäyntiä vetoaa vaitiolo-oikeuteensa. Onko hän itse päättänyt asiasta? Millä perusteella on syytä epäillä, että näin ei ole, kun kontaktia tekijään ei ole?

Lainmuutoksen myötä kaikki rikostyyppit, esimerkiksi henkirikosten yritykset, törkeät pahoinpitelyt, törkeät raiskaukset ja törkeät lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, ovat vaitiolo-oikeuden piirissä. Syyttäjä kohtaa tilanteita, joissa syyteharkintavaiheessa näyttö saattaa olla hyvinkin vahvaa ja asiassa olisi odotettavissa vuosien ehdoton tuomio. Asianomistajan mielenmuutos käräjäoikeusvaiheessa saattaa johtaa siihen, että syytteestä joutuu luopumaan tai syyte hylätään vain kieltäytymisoikeuden käyttämisen perusteella.

Käytännössä vuoden 2016 todistelua koskevalla lainmuutoksella asianomistajalle on siirretty takaisin se vastuu, joka aikaisemmilla lainmuutoksilla vähitellen siirrettiin

viranomaisille, vaikka lainmuutosten nimenomaisena tarkoituksena oli helpottaa asianomistajan asemaa erityisesti lähisuhteisiin liittyvissä rikosasioissa.

Lisäksi lainmuutoksesta aiheutuu väistämättä resurssien haaskuuta: poliisi tutkii, asia etenee näytöllisesti ongelmattomana syyttäjälle ja asiassa järjestetään oikeudenkäynti, jonka pääfokuksena ei ole itse rikosasia, vaan sen selvittely, onko syytä epäillä, että asianomistaja ei ole itse käyttänyt oikeuttaan kieltäytyä. Käytännössä yksittäisissä tapauksissa tilanne näyttyy varsin kummallisina maallikoille ja usein asianomaiset itsekin ovat ihmeissään, kun lopputuloksena on, ettei asianomistajan esitutkinnassa kertomaa ja esimerkiksi lääkärinlausuntoa saa käyttää ja syyte hylätään. On olemassa riski, että resurssisyistä syyttäjät eivät rajanvetotilanteissa lähde hakemaan ratkaisua tällaisissa tulkintakysymyksissä. Tämä johtaa siihen, että asiat saattavat jäädä enenevässä määrin syyttämättä.

KEHITTÄMISEHDOTUKSIA RIKOSASIOIDEN KÄSITTELYN PARANTAMISEKSI

Rikosvastuun toteutumisen kannalta vakavissa rikosasioissa on erityisen huolestuttavaa, että vaitiolo-oikeus ulottuu myös kaikkein törkeimpiin rikosasioihin. Rikoksen törkeydellä tulisi olla merkitystä intressipunninnassa. On syytä vakavasti pohtia, tarvitaanko lainmuutos. Laillisesti hankit-

RIIKKA KOSTAINEN

tua ja vapaaehtoisesti annettua esitutkintakertomusta tulisi aina saada hyödyntää vapaassa todisteiden harkinnassa.

Todistelumuutoksen lisäksi toisena keskeisenä ongelmana nostamme esiin oikeudenkäyntien kestot ja siihen liittyen henkilötodistelun luotettavuuden arvioinnin. Oikeudenkäymiskaareen on lisätty mahdollisuus todistelun vastaanottamiseen pääkäsitteilyn ulkopuolella, mahdollisuus käyttää esitutkintapöytäkirjaan tallennettua lausumaa ja myös videotallenteen hyödyntäminen on tiettyjen edellytyksin mahdollista. Oikeuspsykologisen ja muistitutkimusten valossa on nurinkurista, että oikeudenkäynneissä välittömälle suulliselle todistelulle annetaan nykyisen kaltainen asema. Tutkimusten mukaan tiedetään muistin ajan kuluessa heikkenevän ja muistikuvien saavan vaikutteita erilaisista virhelähteistä. Kun on katsot-

tu, että esitutkinnassa tehtyjä videotallenteita voidaan tietyntyyppisissä rikosasioissa hyödyntää oikeudenkäynnissä, lainsäädäntöä tulisi muuttaa siten, että alioikeudessa vastaanotettava henkilötodistelu tallennettaisiin ja että muutoksenhakuvaiheessa lähtökohtaisesti hyödynnettäisiin näitä tallenteita.

Lopuksi nostamme erikoissyyttäjänä vielä esiin sen, että vaativien rikosasioiden käsittelyyn pitäisi luoda poliisi-syyttäjä-tuomioistuinketju, johon kaikki erikoistumisalan asiat keskitetään ja joissa huolehditaan riittävästä jatkuvasta koulutuksesta. ■

Kirjoittajat ovat erikoissyyttäjän tehtävissä toimivia kihlakunnansyyttäjiä. Mäenpää työskentelee Itä-Suomen, Reenilä Helsingin ja Salovartio Länsi-Uudenmaan syyttäjänvirastossa.

Oikeudenkäyntiä rikosasioissa tarpeen uudistaa

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain soveltamiseen liittyy useita ongelmakohtia. Rikosasioiden laatu ja laajuus ovat muuttuneet merkittävästi lain valmisteluajoista. Lain tavoitteet ovat edelleen tarpeellisia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen kannalta.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki (jäljempänä ROL) tuli voimaan lokakuussa 1997. Lain keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin varman, nopean ja halvan oikeudenkäynnin toteuttaminen oikeudenkäyntimenettelyn järjestämisellä suulliseksi, välittömäksi ja keskitetyksi. ROL:ia valmisteltiin 1990-luvun puolivälissä aikana, jolloin laajoja rikosasioita oli vireillä kärjäoikeuksissa aniharvoin ja jolloin internetissä tapahtuvaa rikollisuutta ei vielä tunnettu.

Säännösten toimivuutta on koeteltu etenkin laajojen talousrikosasioiden pääkäsitelyissä. Tällaisia asioita ovat olleet Helsingin kärjäoikeudessa käsitellyistä asioista niin sanotut Antton- ja Directa-oikeudenkäynnit, Aarnion huumausaine- ja virkarikosasiat sekä Vantaan kaupunginjohtajan ja parasta aikaa vielä vireillä olevan HOK-Elannon asioiden oikeudenkäynnit, joista jälkimmäisissä pelkästään pääkäsitelyt ovat kestäneet vuoden ajan.

ESITUTKINTAPÖYTÄKIRJAN TAI MUUN TALLENTEEN HYÖDYNTÄMINEN TODISTEENA

Oikeudenkäynnin välittömyydestä ja suullisuudesta seuraa, ettei tuomioistuin saa käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaa

tai muulla tavalla tallennettua lausumaa. Esitutkintapöytäkirjan käyttö on kuitenkin ollut mahdollista, jos lausuman antaja ei ole voitu kuulustella pääkäsitelyssä tai sen ulkopuolella taikka hän on jäänyt tavoittamatta. Tällainen tilanne on ollut esimerkiksi silloin, kun todistajana on ollut paikkakuntaa ja maata usein vaihtava prostituoituna työskentelevä asianomistaja tai todistaja paritus- ja/tai ihmiskaupparikosasiassa. Lisäksi alle 15-vuotiaiden alaikäisten asianomistajien kuulustelutallenne on voitu ottaa osaksi oikeudenkäyntiä ilman, että heitä kuullaan henkilökohtaisesti pääkäsitelyssä.

Oikeudenkäymiskaareen tai ROL:n alkuperäisiin säännöksiin ei kirjoitettu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 d kohdan säännöstä, jonka mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajaa, joka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat. Säännöksen puuttuminen on aiheuttanut ongelmallisia tilanteita rikosprosessissa muun muassa seksuaalirikosasioita käsiteltäessä. Jos oikeudenkäynnissä on vedottu todisteena

ennen oikeudenkäyntiä annettuun lausumaan tai tallenteeseen, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on ihmisoikeussopimuksen mukaisesti edellytetty, että syytetty on jossain menettelyn vaiheessa ollut vastatusten lausuman antaneen henkilön kanssa ja että puolustuksella on ollut mahdollisuus esittää tälle kysymyksiä.

Vasta vuonna 2003 Euroopan ihmisoikeussopimuksen säännös kirjattiin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:än 3 momenttiin. Säännöksen mukaan oikeus käyttää esitutkinnan tallennetta pääkäsitelyssä todisteena on, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä. ROL:ssa asiasta on ainoastaan viittaus oikeudenkäymiskaareen. Erillisen säännöksen puuttuessa vielä tänäkin päivänä alaikäisten kuulemistilaisuuksien järjestämisissä on puutteita, jotka heijastuvat asian kärjäoikeudessa pidettäviin pääkäsitelyihin oikeusvarmuutta vaarantaen.

RIKOSASIAN VALMISTELU

ROL:n esitöiden mukaan rikosasian esitutkinnan ajateltiin kattavan valmistelutarpeen. Erillinen valmistelustunto katsottiin tarpeelliseksi pitää vain ”pääkä-

sittelyn suunnittelemiseksi”. Säännöksen mukaan asiassa on toimitettava suullinen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittäminen sitä erityisestä syystä edellyttää. Laikiin ei kirjoitettu säännöstä siitä, miten tuomioistuin voisi velvoittaa asianosaisia osallistumaan valmisteluun esimerkiksi toimittamalla todisteet tuomioistuimelle ennen pääkäsittelyä tai velvoittaa heitä vastaamaan tuomioistuimen asianosaiselle tekemiin kysymyksiin. ROL:sta puuttuu oikeudenkäymiskaaren kirjattu säännös preklusiosta.

Laajojen rikosasioiden, etenkin talousrikosasioiden, käsittelyssä valmisteluistunnon tarpeellisuus havaittiin jo varhain. Talousrikosprojektin loppuraportissa (2013) todetaan valmistelun tähtäävän siihen, että asia on kaikin puolin valmis käsiteltäväksi pääkäsittelyssä ennalta arvattavalla tavalla. Edelleen todetaan, ettei merkittävää uutta todistelua pitäisi enää pääkäsittelyssä tuoda esille, ellei pääkäsittelyn kuluessa siihen ole ilmennyt tarvetta. Raportissa todetaan tarve prosessiväitteiden esille ottamiselle jo valmisteluistunnossa, jotta niistä voidaan valmistellusti argumentoida pääkäsittelyssä tai tehdä prosessipäätös erikseen.

Preklusiosäännöksen puuttumisen vuoksi laajojen rikosasioiden valmistelua on pyritty kehittämään hovioikeuksien lauluhankkeissa. On ajateltu, että yhteisistä toimintatavoista voidaan sopia sidosryhmäyöskentelyssä, avustajien, syyttäjien ja tuomareiden kesken. Pääosin yhteistoiminta on tuottanut tulosta ja valmisteluistunnot ovat edistäneet pääkäsittelyn toteuttamista. Valmisteluistunnoissa on saatu ratkaistua prosessiväitteitä ja kartoitettua riitaiset ja riidattomat oikeus- sekä todistusosaseikat. Pääkäsittelyn kestoa on saatu lyhennettyä karsimalla siitä riidaton ja turha todistelu pois. Mutta toisenlais-takin käytäntöä on havaittu. On selvää, että jonkin selkeästi asianosaisen tiedossa olleen todisteen tuominen esille vasta pääkäsittelyvaiheessa saattaa aiheuttaa pääkäsittelyn pitkittymistä ja vastapuolelle lisäkustannuksia jo muutoinkin korkeisiin oikeudenkäyntikuluihin. Sanktiona tällaisesta toiminnasta voi nykytilanteessa olla vain kuluvastuu prosessin viivästyisestä ja/tai oman palkkiovaatimuksen leikkaaminen.

ROL:in kaivattaisiin selkeää säännöstä

siitä, että kaikki todisteet ja seikat, jotka ovat valmisteluistunnossa asianosaisten tiedossa, tulee esittää siellä. Tarve on todellinen, sillä pääkäsittelyn rajaamisella voidaan vaikuttaa asian joutuisaan käsittelyyn ja pienentää oikeudenkäynneistä asianosaisille sekä valtiolle aiheutuvia suuria kustannuksia.

PÄÄKÄSITTELYN YHTÄJAKSOISUUS

Kuten edellä on todettu, ROL:n säätämisen aikana laajojen rikosasioiden määrä oli vähäinen. Vain muutama oikeudenkäynti kesti 1990-luvun puolivälissä kuukautta; mikään oikeudenkäynti ei ollut vaatinut vuoden mittaista pääkäsittelyä. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että ROL:n 6 luvun 9 §:ssä säädetään pääkäsittelyn yhtäjaksoisuudesta ja siitä, että istuntoa on jatkettava mahdollisuuksien rajoissa perättäisinä päivinä. Edelleen säännös, jonka mukaan asiaa on käsiteltävä vähintään kahtena arkipäivänä viikossa, on osoittautunut erityisen haastavaksi. Säännöksen vuoksi joissakin laajoissa asioissa on jouduttu pitämään ”teknisiä” istuntopäiviä, jottei asian mahdollisessa jatkokäsittelyssä hovioikeudessa todettaisi tapahtuneen sellaista oikeudenkäyntivirhettä, että asia jouduttaisiin palauttamaan käräjäoikeuteen lykkäysrajojen ylittymisen vuoksi. Lisäksi laajassa tai vaikeassa asiassa pääkäsittely on sallittu keskeytettäväksi enintään kolmeksi arkipäiväksi vain sen vuoksi, että asianosaiset voivat valmistautua suullisen loppulausunnon esittämiseen.

ROL:n 6 luvun 10 §:ssä säädetään aloitetun pääkäsittelyn lykkäämisen perusteista. Siihen on kirjoitettu eritelty tilanteet ja yleissäännös lykkäämisestä ennalta-arvaamattomasta seikasta tai muusta tärkeästä syystä. Hallituksen esityksessä (HE 82/1995, s. 92) todetaan, että muu tärkeä syy voisi olla syyttäjän vastaajaa vastaan nostama uusi syyte, jos rikosasioiden käsitteleminen yhdessä yhtenäisrangaistuksen määräämisen vuoksi on tärkeää. Lisäksi HE:ssä todetaan, että pääkäsittelyn lykkäämistä koskevia säännöksiä on tulkittava ahtaasti niin, että käsittely lykätään ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä. Edelleen kirjoitetaan, että pelkästään asianosaisten pyyntö asian lykkäämisestä ei riitä lykkäysperusteeksi.

Edellä mainituista säännöksistä on seu-

rannut, ettei tuomioistuimen kokoonpanoon kuuluvilla käräjätuomareilla, syyttäjillä ja avustajilla ole ollut mahdollisuutta viettää vuosilomalain mukaisia lomiam laajaa rikosasiaa käsiteltäessä.

Tämän vuoden alussa voimaan tullutta ROL:n 6 luvun 11 §:ää on muutettu siten, että lainkohdassa aikaisemmin olleesta pisimmästä pääkäsittelyn lykkäysajasta 60 päivästä on luovuttu eikä lykkäämiselle ole asetettu ehdotonta takarajaa. Lykkäysperusteita tai käsittelyn yhtäjaksoisuussäännöksiä ei kuitenkaan ole muutettu. Sen vuoksi edellä esitetty oikeustila ei ole muuttunut.

ASIANOSAISTEN VAHINGON-KORVAUSVAATIMUKSET RIKOSPROSESSISSA

ROL:n 3 luvun 9 §:n mukaan asianomistajan pyynnöstä syyttäjän on ajettava syyteasiassa rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta. Mikäli siitä aiheutuu olennaista haittaa, syyttäjä voi kieltäytyä korvausvaatimuksen ajamisesta, jolloin asianomistaja joutuu itse ajamaan korvausvaatimuksia.

Asianomistajien oikeusturvan kannalta on erinomaista, että syyttäjä ottaa asianomistajan korvausvaatimuksen ajaakseen pääkäsittelyssä. Korvausvaatimusten selvittäminen ja esittäminen voi kuitenkin pitkittää rikosprosessia. Vaikeasti tavoitettavia vastaajia ei aina ole mahdollista saada pääkäsittelyyn paikalle sen pitämisen viivästyessä. Sen vuoksi olisi pohdittava, voitaisiinko vahingonkorvausvaatimukset erottaa rikosasioiden käsittelystä kokonaan asianomistajien oikeusturvaa vaarantamatta. Asianomistajan edun mukaista ei ole se, että hän ei saa rikosasiaansa tällaisessa tilanteessa lainkaan päätökseen. Oikeudenkäynnin varmuus, nopeus ja halpuus eivät silloin ainakaan toteudu. ■

Kirjoittaja on osaston johtaja ja käräjätuomari Helsingin käräjäoikeudessa.

Rikosprosessin käyttöala supistuu

Rikosprosessin menettelylliset vaatimukset ovat tiukentuneet merkittävästi viime vuosikymmeninä. Tiukentuneet vaatimukset koskevat koko rikosprosessiketjua alkaen rikosepäilystä jatkuen syyteharkintaan, käräjä-, hovi- ja aina korkeimman oikeuden käsittelyyn saakka. Edes korkein oikeus ei ole aina pysynyt vauhdissa mukana ja on joutunut purkamaan jopa omia tuomioitaan (esim. KKO 2012:52).

Samalla kun rikosprosessiin on liitetty uusia vaatimuksia, sen käyttöalaa on supistettu. Tuomiovaltaa on siirretty poliisille ja hallinnollisten sanktioiden käyttöalaa on laajennettu. Lisäksi on kehitetty rikosprosessin kevytversioita kuten kirjallista menettelyä ja poissaolokäsittelyjä.

Kirjallinen menettely käräjäoikeuksissa on summaarisuudestaan huolimatta edelleen rikosprosessia. Sen käyttäminen edellyttää kuitenkin nimenomaista tahdonilmaisua, jolla asianosainen luopuu rikosprosessiin normaalisti kuuluvista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksista osaksi. Merkittävä osa käräjäoikeuksiin saapuvista rikosjutuista käsitellään nykyisin kirjallisessa menettelyssä.

Rikosprosessin muodollisten vaatimusten tiukentuminen, rikosprosessin käyttöalan supistuminen ja rikosprosessin kevytversioiden käyttöön-

otto liittyvät toisiinsa. Kun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tunnusmerkkeihin kuuluu menettelyllisten vaatimusten ohella myös käsittelyn joutuisuus, ei kaikkien vaatimusten samanaikaiseen toteuttamiseen ole supistuvien resurssien toimintaympäristössä ollut mahdollisuutta. Käytettävissä olleet resurssit eivät ole vastanneet tilausta. On pitänyt keksiä helpotuksia ja oikoteitä.

Vaikuttaa siltä, että täysin varusteltuun rikosprosessiin tai ylipäättänsä minkäänlaiseen tuomioistuinkäsittelyyn ei Suomessa enää ole kaikissa rikosjutuissa varaa. Edes pikkujuttujen esitutkintaan ei näytä olevan varaa. Suurin säästö oikeudenhoidossa saavutetaankin epäilemättä sillä, että prosessiketju päätetään jo ensimmäiseen toimijaan – siis poliisiin tai muuhun esitutkintaviranomaiseen. Luotetaanhan poliisiin yleisesti enemmän kuin syyttäjiin tai

tuomariin. Mihin siis tarvittaisiin syyttäjiä tai tuomareita ja miksi kohdennettaisiin varoja monimutkaiseen rikosprosessiin, kun asiat voidaan hoitaa rastittamalla poliisiin lomakkeita? Tähän ajattelutapaan sopii hyvin, että lähes kaikki puolueet ja ehdokkaat kannattivat ennen eduskuntavaaleja poliisien määrän lisäämistä. Kukaan ei maininnut prosessiketjun jatkoa, syyttäjiä tai tuomioistuimia.

PIKKUJUTUT ENNEN JA NYT

Helsingin raastuvanoikeudessa (toiminnassa 30.11.1993 saakka) oli eri tyyppisiin rikoksiin erikoistuneita osastoja kuten liikenneosastoja, joissa kolarijutut ja muut liikenne-rikosasiat käsiteltiin. Kaikki jutut ratkaistiin 1990-luvun alkuvuosiin saakka kolmen tuomarin kokoonpanossa – yleensä vahvasti esitutkintaan tukeutuen. Liikennejutuissa mittaukset ja muu tekninen

tutkinta olikin poikkeuksetta suoritettu perusteellisesti. Esitutkintapöytäkirja sisälsi karttaliitteen, johon ajoneuvojen paikat, jarrutusjäljet, lasinsirut ja nestevalumat oli tarkasti merkitty, sekä yleensä myös valokuvia. Asianosaiset ja todistajat oli kuulusteltu poliisiasemalla kasvokkain. Kertomukset oli kirjattu pitkän kaavan mukaan. Suppeaa esitutkintaa ei vielä tunnettu.

Autot edustivat tavallisen ihmisen omaisuudesta yleensä niin merkittävää osaa, että kolarijuttuihin suhtauduttiin vakavasti silloinkin, kun henkilövahinkoja ei ollut aiheutunut. Tiedettiin, että vakuutusyhtiöt ratkaisevat korvausvastuun jakautumisen yleensä raastuvanoikeuden ratkaisun mukaisesti. Ymmärrettiin myös, että kolarijuttu jäi usein tavallisen ihmisen elämän ainoaksi kontaktiksi oikeuslaitokseen. Verorahoille haluttiin antaa vastinetta. Kenenkään mieleen ei tullut esitutkinnan

kustannusperusteinen rajoittaminen.

Raastuvanoikeuksissa pikukjutut käsiteltiin nopeasti ja tehokkaasti. Listalla oli usein 10–20 juttua päivää kohden. Tuomioiden perustelut olivat yleensä lyhyitä tai olemattomia. Tuomiot julistettiin pian käsittelyn päättymisen jälkeen tyyliin ”raastuvanoikeus on tutkinut jutun ja katsoo selvityksi, että...”. Kun raastuvanoikeuden muodosti kolmen harmaan raatimiehen kokoonpano massiivisen tuomarinpöydän takana, asianosaiset eivät kaivanneet tarkempia perusteluja.

Nyt samanaiset jutut ratkotaan poliisiauton takapenkillä sakkomenettelyssä; elämänsä ensimmäisen kerran poliisin kanssa tekemisiin joutunut henkilö rastittaa vapisevin käsin lomakkeita konstaapelin ohjeiden mukaan. Jos rastit päätyvät väärin ruutuihin ja tulee tunnustaneeksi jotain ylimääräistä, ei oikeuslaitos välttämättä voi auttaa (ks. KKO 2018:29).

SUULLISUUDEN IHANTEEN MURENEMINEN HOVIOIKEUKSISSA

Suullinen käsittely on liitetty oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (Fair Trial) vaatimukseen sen vuoksi, ettei tuomarin kohtaaminen ja oikeussuojan saaminen (Access to Justice) jäisi riippumaan henkilön luku- ja kirjoitustaidosta. On pidetty tärkeänä, että syytetty saa kohdata tuomarinsa välittömästi ja selittää asiansa tälle suullisesti ilman kirjurin välttämätöntä apua. Vanhassakin traditiossa hallitsijaan, joka saattoi muuttaa tai kumota tuomioita, piti kuitenkin vedota kirjallisesti. Ajan myötä hallitsijaan vetoamiseen pohjautuvasta muutoksenhakumenettelystä kehittyivät hovioike-

udet ja kirjallinen hovioikeusprosessi.

Luku- ja kirjoitustaidon yleistymisestä huolimatta vuosisataisesta kirjalliseen menettelyyn perustuvasta hovioikeusprosessista päätettiin 1990-luvulla luopua. Kirjallista menettelyä pidettiin yleisesti ottaen taantumuksellisenä ja lisäksi väitettiin, että henkilötodistelun uskottavuuden arviointi edellyttää välittömyyttä eli todistajan henkilöön ja käyttäytymiseen liittyviä esteettömiä ja suoria aistihavaintoja. Sittemmin korkein oikeus (KKO 2013:96) kuitenkin totesi, ettei henkilötodistelun luotettavuutta voida juurikaan perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan. Suurempi merkitys on kertomuksella itsessään, kuten sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realiteetisuudella ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella.

Vanhan hovioikeusprosessin viimeisinä vuosina hovioikeuden asiakirjavihko sisälsi usein sanatarkat kirjalliset toisinnot (litteroinnit) todistajien ja muiden todistelutarkoituksessa kuultujen henkilöiden kertomuksista. Asiakirjavihko sisälsi muutoksenhakemuksen ohella yleensä myös vastauksen, koska vastaus annettiin ilman eri pyyntöä toisin kuin nykyisin. Muutoksenhaun kohteena oleva tuomio ”kollattiin ja pukitettiin” sekä varustettiin asiakirjavihkoon johtavilla sivuviittauksilla. Jos kaikki oli kunnossa, hovioikeuden ratkaisuksi riitti: ”Syytä käräjäoikeuden tuomion muuttamiseen ei ole.” Nykyisin ratkaisuksi riittää vastaavassa tilanteessa: ”Jatkokäsittelylupaa ei myönnetä.”

Nykyinen jatkokäsittelylupaprosessi on yhtä kirjallista kuin vanha hovioikeusprosessi. Erona on kuitenkin se, että ennen ”ei syytä” voitiin sanoa kattavamman kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston pohjalta kuin ”ei lupaa” nykyisin. Ennen käytössä olivat litteroinnit ja kunnolliset pöytäkirjat sekä ennen kaikkea vastapuolen vastaus, jota nykyisin ei yleensä pyydetä ennen jatkokäsittelylupan myöntämistä.

Myös hovioikeusprosessin kohdalla kehityskulku on ollut se, että uudistettuun prosessiin ladattiin ensin niin paljon vaatimuksia, ettei tilaus enää vastannut resurssia, minkä jälkeen jouduttiin keksimään luova perääntymistie. Menettelyä alettiin ensin kutsua seulonnaksi ja myöhemmin jatkokäsittelylupan edellytysten arvioinniksi.

Suullisen käsittelyn ihanteesta ollaan hovioikeuksissa perääntymässä yhä pidemmälle. Oikeusministeriössä valmistellaan uudistusta (OM033:00/2018), jonka mukaan hovioikeuden kokoonpano ei enää kuulisi todistajia uudelleen vaan katsoisi videotallenteita käräjäoikeudessa tehdyistä kuulemisista. Kun olettamus siitä, että välittömyys sellaisenaan tuottaisi todistelun uskottavuuden arvioinnissa lisäarvoa, ei ole nykytiedon valossa totta, olisi aiheellista pohtia, mitä lisäarvoa videoiden katsominen hovioikeudessa tuottaisi verrattuna sanatarkkojen litterointien tarkasteluun.

ESITUTKINNAN MERKITYS OIKEUDENKÄYNNISSÄ

Vanhaa rikosprosessia arvosteltiin erityisesti siitä, että suullisessakin käsittelyssä tukeuduttiin vahvasti esitutkintaan. Edelleen tuomarikunnassa eläekin vahvana käsitys

siitä, että tuomarin olisi jotenkin sopimatonta valmistautua pääkäsittelyyn esitutkintapöytäkirjoihin tutustumalla. Kun syyttäjä ja vastaajien avustajat ovat isoissa jutuissa yleensä olleet mukana esitutkinnassa ja valmistautuneet pääkäsittelyyn muutenkin nimenomaan esitutkinnan pohjalta, tuntuu oudolta, että tuomari ehdoin tahdoin haluaa pääkäsittelyssä valita heitä alhaisemman lähtötason ja siis jutun käsittelyyn huonoimmin valmistautuneen toimijan roolin.

Käytännössä esitutkintakertomukset ovat edelleen, varsinkin huumejutuissa, keskeistä näyttöä. Tästä huolimatta esitutkintakuulusteluja ei edelleenkään yleensä tallenneta videolle. Oikeudenkäynneissä kiistellään peruutettujen tunnustusten olosuhteista ja tunnustuksiin johtaneista kuulustelijan kysymyksistä, vaikka tällaisten asioiden tulisi olla tarkastettavissa videotallenteilta. Kuulusteluhuoneeseen ei tarvittaisi kuin teline älypuhelin varten. Tavanomaisen puhelimen ominaisuudet riittävät laadukkaaseen videointiin.

Vaikka esitutkintapöytäkirjojen arvo oikeudenkäyntiaineistona haluttiin mitätöidä 1990-luvun uudistuksissa, tästäkin lähtökohdasta on käytännön tasolla tingitty. Oikeastaan nykyisin rikosprosessissa tukeudutaan esitutkintaan entistäkin vahvemmin. Eihän kirjalliseen menettelyyn päätyvissä jutuissa yleensä ole muuta materiaalia kuin esitutkintapöytäkirja ja muutama rastitettu lomake. ■

Kirjoittaja on virkavapaana käräjätuomarin virastaan Itä-Uudenmaan käräjäoikeudessa. Tällä hetkellä hän työskentelee määräaikaisena esittelijäneuvoksena eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa.

Rikosprosessin kipupisteet

Katse on kiinnitettävä koko toimintaympäristöön

Mielestäni toimintaympäristön olosuhteiden muutokset eivät ole muuttaneet rikostutkinnalle asettuja tavoitteita. Poliisitoimintaan kohdistetaan julkisuudessa kovia odotuksia ja siltä edellytetään lisääntyvää suorituskäskyä. Odotukset näyttäytyvät esitutkinnan kasvavissa laatuvaatimuksissa.

Pohdin ensin sitä, ovatko itse rikosprosessit toimimattomia vai toimivatko varsinaisten prosessien ulkoiset häiriötekijät varsinaisina kipupisteinä. Jatkokysymyksenä pohdin sitä, mitä voisimme tehdä, ettei tökkisi enää tai ei ainakaan paljon.

Rikosprosessien toimivuutta pitää mielestäni ajatella suuremmalla perspektiivillä kuin pelkästään yksittäisinä asioina, eikä ainakaan vain poliisin näkökulmasta. Kuluvan vuoden alussa käytiin julkisuudessa keskustelua siitä, jättääkö poliisi rikoksia tutkimatta ja onko rikosilmoitusten esikäsittely kumileimasin, jolla valtaosa päivittäisrikoksista siirretään tutkimatta piiloon. Toivottavasti keskustelusta ei syntynyt yksinkertaistettu kuva, että poliisi joko tutkii rikoksia tai ei tutki.

RIKOSTUTKINTA ON PÄÄASIASSA VAKIINTUNUTTA RUTIINITYÖTÄ

Koska esimerkiksi perustutkinnan toimenpiteitä on siirretty näkyvän poliisitoiminnan puolelle yhden kosketuksen periaatetta toteuttaen ja sakkomenettelyä laajentaen, voivat partiopoliisit jo kentällä tehdä ratkaisut yksinkertaisempien ja vähäisempien rikosasioiden osalta. 1.6.2019 alkaen voidaan yksinkertaiset ja selvät rattijuopumustapaukset hoitaa

myös sakkomenettelylain mukaisesti.

Lähtökohta on se, että rikokset tutkitaan. Kerron tästä ajatuksellisen tositapahtumaesimerkin. Vuosia sitten kuulustelija, jota nimitystä rikostutkijasta ennen käytettiin, kysyi tutkinnanjohtajalta esitellessään tälle pahoinpitelyä koskevaa rikosilmoitusta: "Onkos tämä pahoinpitely ja tutkitaanko tätä?" Hiljaisuuden jälkeen, tutkinnanjohtaja vastasi: "Ei tämä ainakaan hyvinpitely ole, ja toisaalta kun aamulla tulin töihin, luki poliisitalon ala-oven pielessä – tutkintatoimisto". Tämän tapauksen opetus oli silloin ja on edelleen se, että se tehdään, mikä pitää tehdä.

Vaikka edellä kuvattu on minusta oikeastaan ainoa oikea tapa toimia, esitutkintatoimet on järkevä kohdentaa niihin rikosasioihin, joissa on tarkoituksenmukaisimmat edellytykset rikosvastuun toteuttamiselle. Jokaiselle poliisin vastaanottamalle ilmoitukselle tehdyllä yhdenmukaisella perustyöllä varmistetaan, että kaikki ne rikokset, joilla on etenemismahdollisuutta rikosprosessissa, tutkitaan. Yhtä tarkoituksenmukaista on sekin, että ilmoituksista ja tutkintapyyntöistä päätökseen saadaan joutuisasti ne, joilla ei ole menestymisen mahdollisuutta.

Minusta poliisin ja syyttäjien useiden vuosien ajan jatkunut "family-feeling"-tyylinen yhteistyö Helsingissä on menestystarina. Pasilan poliisitalossa työskentelee arkipäivisin useita syyttäjiä ja syyttäjän sihteereitä. Luotan siihen, että kun syyttäjälaitoksen uusi organisaatio

aloittaa toimintansa syksyllä, tämä vakiintunut yhteistyömalli huomioidaan hyvänä käytänteenä ja monistetaan valtakunnallisesti. Syyttäjälaitoksen uudistuvat prosessit edellyttävät myös poliisilta muutoksia omiin työskentelytapoihinsa ja -prosesseihinsa.

Menestystarinana pidän myös Helsingissä jo vuosia toteutettua yhden kosketuksen periaatteeeseen perustuvaa tehostettua rikosprosessia, jossa yksinkertaisten ja selvien rikosasioiden esitutkinta saatetaan loppuun heti rikoksesta epäillyn jäätyä teosta kiinni. Heti esitutkinnan jälkeen syyttäjä tekee juttua koskevan syyteharkinnan, jonka jälkeen asia on valmis siirrettäväksi käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Prosessi alkaa sitä, kun poliisi tunnistaa jutun, joka voi soveltua tehostetun rikosprosessin kohteeksi. Sitten syyttäjä tekee välittömästi päätöksen, mikä tehostetuista rikosprosesseista voi tulla kysymykseen. Kun syyllisyyden tueksi on todennäköisiä syitä, syyttäjän tehtävänä on tehdä asiassa välittömästi syyteharkinta ja haastaa vastaaja joko kirjalliseen menettelyyn, suulliseen käsittelyyn jollekin tietylle käräjäoikeuden ennalta ilmoittamalle päivälle tai nopeutettuun rikosprosessiin.

ULKOISET HÄIRIÖTEKIJÄT KIPUPISTEINÄ

Työtä on enemmän kuin resursseja. Toivon, että rikosprosessien toteuttajat jaksavat ja pysyvät kunnossa. Päivittäisrikostutkinnassa on nyt edessä pakkovalinta, mitä voitaisiin tehdä nykyistä

joustavammin tai jopa jättää tekemättä. Materiaalia kasaantuu ja tutkinnat kestävä, ja kun juttuja sitten aikoinaan ratkotaan istuntosaleissa, ovat ajan mukana totuudetkin paenneet. Tutkinta-aikojen pituuteen ei ole yhtä ainoaa syytä. Ajan puute ja jatkuva kiire viittaavat ehkä siihen, etteivät prosessit kuitenkaan ole kunnossa tai työn tekemisen tavat ovat vääristyneet. Sekään ei riitä, että töitä tehdään kovaa tahtia, sillä vasta se tuottaa tuloksen, kun töitä voidaan tehdä niin hyvin kuin osataan. Osaajia tulee olemaan vähemmän, kun on pulaa tekivistä käsistä. Osattavaakin voi olla liikaa. Tänä päivänä pitää pystyä tekemään paljon ja erilaisia asioita ja vieläpä samanaikaisesti.

Rajat ylittävä rikollisuus on tuonut kaikkien toimijoiden tehtäviin vaikeuserrointa lisää. Itäisessä Euroopassa toimivien rikollisten ja rikollisryhmien määrä lisääntyi rajusti koko Euroopassa vuoden 2007 Schengen-alueen laajentumisen yhteydessä. Rikostorjunnan ja -tutkinnan osalta asia näyttäytyy usealla tavalla. Ennen rikosten tekijöistä tunnettiin suurin osa. Nyt rajojen ulkopuolelta tulee paljon ihmisiä tekemään rikoksia, eikä tekijöistä tunneta kuin pieni osa. Tunnistaminen on vaikeaa. Lisäksi pitää olla nopea, jos rikoksesta epäilty lähtee Suomesta, koska rikoksella saatu omaisuus ja rikokseen liittyvät todisteet voivat hävitä ikiajoiksi.

Työprosessit rajat ylittävän rikollisuuden torjunnassa ovat hyvät ja rikostilanne kohtuullinen. Huonoimmat päivät

rajat ylittävän rikollisuuden osalta taitavat valitettavasti olla vielä edessäpäin. Kasvojen palaessa muualla Euroopassa, tullaan meille.

Rikos- ja oikeusprosessin keventäminen näytöllisesti selvissä asioissa toimii mielestäni kohtuullisesti. Yhdessä pitää kuitenkin vielä miettiä, miten rikosprosessiketjua olisi mahdollista tiivistää. Silloin kun rikosprosessiketjun kokonaisuudesta halutaan erityistä hyötyä prosessin loppukäyttäjille, tulee töiden optimointi tehdä yhteistyössä aina rikosilmoituksen saapumisesta poliisille ja rikoksen syyteharkinnasta käräjäoikeuskäsittelyyn.

Esimerkiksi kirjallisen menettelyn toteutumisen pulma on se, etteivät kirjalliseen menettelyyn haastettavat henkilöt vastaa heille käräjäoikeuden lähettämiin posteihin, jolloin kirjallista menettelyä koskeva prosessi katkeaa. Ratkaisua tähän ongelmaan voidaan etsiä klassisen periaatteen perusteella. Jos vastaajalla on intressi hoitaa asia, se hoituu. Voitaisiko kirjallista menettelyä käyttää enemmän syyttäjähasteissa, jolloin tiedoksiantovaihetta käräjäoikeudessa ei enää tarvittaisi? Isona kohderyhmänä ainakin Helsingissä olisivat ulkomaalaiset rikoksesta epäillyt.

Rikosasioiden keskittäminen tökkii jatkuvasti. Rikosprosessien kehittämistyön yksi prioriteetti tulisi olla se, miten samaa vastaajaa koskevat poliisissa, syyttäjällä ja käräjäoikeudessa olevat lukuisat avoimet rikosasiat saadaan samaan tuomioistuinkäsittelyyn.

ODOTTAMINEN EI ONGELMIA RATKAISE

Nykymeno rikosprosessien kehittämisessä on mielestäni hieman nihkeää ja tunnelma vähän nuupahtanut. Innovointi tarvitsee suotuisan ympäristön. Eteenpäin toki mennään, ainakin seuraavassa kolmessa kehittämiskohteessa.

Poliisihallituksen rikostutkinnan tila -selvityshankkeessa (2018) selvitettiin rikostutkinnan nykytilaa ja tehtiin johtopäätöksiä kehittämistarpeista ja laadittiin toimenpide-ehdotuksia aikatauluineen. Selvityshankkeen loppuraportissa otettiin esiin rikostutkinnan kehittäminen muun muassa rikostorjunnan johtamisen ja toimintaprosessien osalta.

Poliisihallituksessa on aloitettu valtakunnallisen rikosten esikäsittelyn yhtenäistämistä ja kehittämistä koskevan ohjeistuksen valmistelu. Ohjeistuksen tavoitteena on rikostutkinnan keskeisten toimintojen turvaaminen ja syyttäjien kanssa tehtävällä yhteistyöllä tarkoituksenmukaisimpien rikosprosessien toteuttaminen. Rikosten esikäsittelyn kehittämisen osalta tulee kiinnittää erityistä huomiota rikosilmiöiden ja sarjarikosten havaitsemiseen sekä juttujen priorisointiin.

Toivon poliisin valtakunnallisen rikosten esikäsittelyn yhtenäistämisen onnistumisen kannalta, että ainakin seuraavat teemat nousisivat syyttäjälaitoksen rakenneuudistuksen yhteydessä prioriteeteiksi: Miten nopeasti käsiteltävien asioiden yhdenmukainen ja varhainen tunnistaminen ja keskittäminen järjestetään? Miten rajoittamismenettelyn käyttö tulee yhdenmukaistaa? Millä keinoin toimintaa ylipäätään kehitetään kaikkien osallisten hyödyksi?

Rikosprosessien toimittamista koskevat pulmat on suuremmalta osin pystytty aina ratkaisemaan yhdessä. Uskon, että jatkossa yhteistyön merkitys vain lisääntyy. Minusta äärimmäisen oleellista on se, miltä asiat näyttävät. Onneksi olemme aika tarkkoja siitä, että hoidamme työmme kenenkään oikeusturvasta tinkimättä, emmekä asettaudu niin isoiksi, että väheksymme asioita ja niiden eteen tehtävää työtä. ■

Kirjoittaja toimii rikostutkinnan asiantuntijatehtävissä Helsingin poliisilaitoksella ja on kehittänyt vuosia poliisi-syyttäjyhteistyötä.

RIIKKA KOSTAINEN

■ HEINI KAINULAINEN

Rikoksen uhrina rikosprosessissa

Uhrin asema parantunut, mutta kehitettävää yhä löytyy

Suomessa rikoksen uhrilla on vahva oikeudellinen asema rikosprosessissa. Monissa muissa maissa uhri rinnastetaan todistajaan, eikä hänellä ole kovin suuria mahdollisuuksia vaikuttaa oman rikosasiansa käsittelyssä. Tästä näkökulmasta Euroopan unionissa vuonna 2012 annettu direktiivi (2012/29/EU) rikosten uhrien asemasta on ollut merkittävä päätös. Direktiivissä säädetään rikosten uhrien oikeuksista, tuesta ja suojelusta. Suomalainen lainsäädäntö vastasi tai jopa ylitti monelta osin direktiivissä vaaditun vähimmäistason, mutta sen ansiosta lakiamme on nyt arvioitu uudelleen.

Rikoksen uhrin näkökulma on ollut esillä ennenkin. Kolmannen sektorin toimijat

ovat toistuvasti nostaneet sitä esille. Rikosuhritoimikunta tarkasteli vuonna 2001 kokonaisvaltaisesti rikoksen uhrin asemaa. Keskustelu naisiin kohdistuvasta väkivallasta on tehnyt näkyväksi epäkohtia, ja lainuudistusten vauhdittajana on ollut useita kansainvälisiä sopimuksia. Viimeisimpänä Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (ns. Istanbulin sopimus) edellyttää voimassa olevan lainsäädännön kriittistä arviointia. Tieteellistä tutkimusta edustavasta positiosta käsin on valitettavaa todeta, että rikosten uhrien oikeudellisesta asemasta tai siitä, miten oikeudet toteutuvat käytännössä, on tehty harmillisen vähän tutkimusta.

Tällainen tutkimustieto olisi kuitenkin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa arvokasta.

HAAVOITTUVAT RIKOSTEN UHRIT

Kansainvälisissä keskusteluissa on viimeisten vuosikymmenten aikana puhuttu paljon haavoittuvista rikosten uhreista. Haavoittuvuudella voidaan viitata moniin erilaisiin tekijöihin. Tietyissä rikoksissa on tyypillisesti erityisen haavoittavia piirteitä, kuten väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Läheinen suhde uhrin ja tekijän välillä, teon toistuvuus ja rikoksesta aiheutuneet vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset lisäävät sen vahingollisuutta. Uhrin henkilökohtaisista ominaisuuksista iällä, sukupuolella, etnisellä taustalla ja sosiaalisel-

la asemalla voi olla vaikutusta selviytymismahdollisuuksiin, mutta myös ihmisen elämäntilanteissa tapahtuneilla muilla kuormittavilla kokemuksilla.

Rikoksen uhrille on lisäksi merkityksellistä, miten hänet kohdataan rikoksen uhrina ja minkälaista epävirallista tai virallista apua hän saa. Jos häntä kohdellaan torjuvasti tai kylmäkiskoisesti, se ei edistä hänen selviytymistään. Myös epätietoisuus omista oikeuksistaan, viranomaisten tekemien päätösten vaikeaselkoisuus tai rikosprosessin tuskastuttavan hidas eteneminen voi aiheuttaa lisäkuormitusta muutenkin jo tapahtuneen rikoksen johdosta kriisiytyneeseen tilanteeseen. Eräissä kriittisissä puheenvuoroissa on tuotu esille, että Suomessa on varsin

hitaasti reagoitu haavoittuvien uhrin tarpeisiin, eikä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ole tunnustettu heidän avun ja suojeluntarvettaan. Tämä on ilmennyt puutteina lainsäädännössä, viranomaisten käytännöissä ja uhrin auttamiseen ja tukemiseen suunnatuissa resursseissa.

Haavoittuvuudesta puhu- malla pyritään tekemään näkyväksi uhrin moninaisuutta. Esimerkiksi nuoret, maahanmuuttajat ja seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvat ovat kaikki toisistaan eroavia uhriryhmiä, mutta myös näiden uhriryhmien sisältä löytyy merkittäviä eroja. Uhrin kohtaamisessa olisi tärkeää herkistyä tunnistamaan yksilöllisiä eroja ja tarpeita. Esimerkiksi osa parisuhdeväkivallan kohteina olleista maahanmuuttajanaisista voi olla erityisen tuen tarpeessa puutteellisen kielitaitonsa, vähäisten sosiaalisten verkostojensa ja heikon taloudellisen asemansa takia.

ERITYISEN TUEN TARVE

Rikoksen kohteeksi joutuminen heikentää ihmisen elämänlaatua ja voi aiheuttaa monenlaisia negatiivisia seurauksia, joista selviytyminen vie aikaa. Lainsäätäjän ymmärrys siitä, että rikoksen uhri tarvitsee rikosprosessin aikana erityistä kannattelua ja huolenpitoa, on vähitellen lisääntynyt. Traumaattisessa tilassa oleva rikoksen uhri ei aina itse kykene heti tunnistamaan avun tai tuen tarvettaan. Tästä syystä esitutkintalakeja uudistettaessa tehostettiin uhrin ohjaamista tuen piiriin. Uhrin suostumuksella hänen yhteystietonsa voidaan luovuttaa tukipalvelujen tarjoajalle, josta otetaan yhteyttä uhuriin.

Myönteistä on se, että rikosuhrimaksua koskevan lain ansiosta on pystytty lisäämään

uhripalveluille annettavaa rahoitusta. Rikosuhripäivystyksen rooli palvelujen tuottajana on ollut pitkään keskeinen, mutta kolmannella sektorilla on useita muitakin toimijoita, jotka ovat pystyneet kehittämään palveluja eri uhriryhmien tarpeisiin. Esimerkiksi Raiskauskriisikeskus Tukinainen, Naisten Linja, Monika-Naiset ja Nollalinja tukevat väkivallan uhreja ja Espoon Lyömätön Linja järjestää väkivallankatkaisuohjelmia.

Uhridirektiivissä puhutaan lisäksi erityisen suojelun tarpeesta olevista rikosten uhreista. Tällöin kiinnitetään huomiota uhrin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja olosuhteisiin, kuten aikaisempien rikoskokemusten toistuvuuteen tai riippuvuussuhteeseen rikosentekijästä. Myös rikostyypillä, sen teko-olosuhteilla ja rikoksen aiheuttamilla seurauksilla, kuten uhrin kokemalla pelolla on merkityksensä arvioinnissa. Poliisiin on tunnustettava suojelun tarve ja ryhdyttävä määrittelemään yhteistyössä uhrin kanssa tarvittavia toimenpiteitä, joihin syyttäjä ja tuomari ottavat myöhemmin kantaa. Kysymys on monista eri asioista, kuten kuulustelukäytännöistä. Myös yksityisyyden suojaamista on mahdollista tehostaa tekemällä erityisiä järjestelyjä läpi prosessin. Tavoitteena on vähentää uhrille rikosprosessiin osallistumisesta aiheutuvaa kuormitusta ja suojella uhria rikosentekijän pelottelulta tai kostolta.

TIEDONSAAMISTA LISÄTTÄVÄ

Yhtenä rikosten uhrin oikeuksien toteutumisen esteenä on pidetty puutteita tiedonsaamisessa. Rikosuhridirektiivissä kiinnitettiin huomiota siihen, että rikosten uhreilla on oikeus ymmärtää ja tulla ymmärretyk-

si rikosprosessissa, mikä edellyttää viranomaisilta aikaisempaa aktiivisempaa yhteydenpitoa ja tiedottamisen selkeyttä. Esitutkintalakiin on kirjattu varsin yksityiskohtainen luettelo uhrille ilmoitettavista asioista. Hänelle on kerrottava muun muassa tukipalveluista, avustajasta ja tukihenkilöstä, tulkauksesta ja asiakirjojen kääntämisestä, vahingonkorvausvaatimuksista ja esitutkinnan aikana tehdyistä toimenpiteistä ja päätöksistä, kuten myös oikeudesta saada tietoa rikosprosessin etenemisestä.

Rikoksen uhrille toimiminen rikosprosessissa ei välttämättä ole helppoa. Esitutkintalain säännöksissä veloitetaan poliisia antamaan tietyissä tilanteissa tietoa kirjallisesti, mikä heijastelee lainsäätäjän ymmärrystä siitä, että rikoksen uhrin ei aina ole helppo muistaa tai käsittää hänelle vain suullisesti selostettuja asioita. Oikeusministeriössä on myös panostettu selkeään tiedottamiseen laatimalla tiedotteita uhrin oikeuksista ja tuomalla esille malleja kutsuista käräjäoikeuteen, joissa on kerrottu, miten toimia oikeudenkäynnissä.

Yksi selkeä epäkohta on, että rikoksen uhrin eivät riittävän usein käänny oikeudellisen avustajan puoleen. Taustalla saattaa olla tiedonpuutetta tai virheellisiä käsityksiä avustajien palkkioiden suuruudesta. Toivottavaa olisi, että poliisi, syyttäjä ja tuomarit kantaisivat nykyistä paremmin vastuunsa ja neuvoisivat uhria avustajan hankinnassa. Myös oikeusministeriön työryhmä on kiinnittänyt huomiota käytäntöjä kehittämässään tähän kysymykseen huomiota ja korostanut, että avustaja olisi usein syytä saada mukaan jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia (OM 44/2018).

UHRISENSITIIVISYYS ETUSIJALLE

Rikosprosessi käynnistyy usein uhrin tekemän ilmoituksen perusteella, eikä rikoksen selvittämisessä päästä pitkälle ilman uhrilta saatavia tietoja. Jos rikoksen uhri kokee välinpitämättömyyttä, syyllistävä tai epäkunnioittavaa kohtelua, hän saattaa vetäytyä prosessista. Uhrisensitiivisessä rikosprosessissa oikeudelliset toimijat tunnustavat haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä ja he ymmärtävät sen aiheuttamia vaikutuksia uhrin toimintakykyyn. He pyrkivät myös omalla uhrilla tukevalla toiminnallaan vähentämään rikosprosessin aiheuttamaa kuormitusta.

Rikosuhridirektiivistä välittyy näkemys, jossa otetaan kantaa paitsi oikeuksiin myös niiden toteutumiseen. Vaikka uhreille halutaan antaa rikosprosessissa oikeuksia, katsotaan samalla, että viranomaisten on kannettava erityistä vastuuta oikeuksien tehokkaasta toteuttamisesta. Myönteistä on, että meillä uhrin oikeuksien toteutumiseksi on ryhdytty kehittämään hyviä käytäntöjä, mikä edellyttää oikeudellisten toimijoiden kouluttamista. Tulevaisuudessa olisi tarvetta arvioida tutkimuksen keinoin, miten hyvin ehdotetut toimet ovat jalkautuneet osaksi poliisi-, syyttäjä- ja tuomarikäytäntöjä. ■

Kirjoittaja on rikosoikeuden professori (ma.) Turun yliopistossa.

Tietoa rikoksen uhreille:

Miten toimia, jos joudut rikoksen uhriksi: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/josjoudutrikoksenuhriksi.html>.

Esite uhrin oikeuksista: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/tietoarikoksenuhrinoikeuksista.html>.

Lähisuhdeväkivallan sovittelu aktiivisessa kehitysvaiheessa

Sovittelu on keskustelun ja kehittämistyön kohteena niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Erityisesti lähisuhdeväkivallan sovittelu on alkuvuodesta ajankohtaistunut sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen työryhmän raportin myötä. Työryhmä selvitti, millaisin kriteerein naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan tapauksia ohjataan sovitteluun ja hyväksytään sovittelaviksi sekä miten sovitteluprosessi etenee. Selvitys liittyy Sipilän hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan.

Sovittelulakimme on varsin salliva sen suhteen, mitä rikoksia voidaan sovittaa. Selkeimmin laki rajoittaa lähisuhdeväkivallan sovittelua; tässä rikostyyppissä sovittelualoitteen voivat tehdä vain poliisi tai syyttäjä. Hallituksen esityksen mukaan lähisuhdeväkivallan sovitteluun tulisi suhtautua pidättyvästi. Sovittelutoimintaa edelleen hämmentävä kysymys liittyy väkivallan toistuvuuteen. Vaikka lakivaliokunta 2005 korosti, että sovittelu voi tarjota varteenotettavan keinon lähisuhteen korjaamiseksi etenkin niissä tilanteissa, joissa rikoksentekijä tunnustaa menettäneensä väärin ja katu, ei lähisuhdeväkivaltaa kuitenkaan pidä sen mukaan sovittaa, jos väkivalta on toistuvaa tai jos osapuolet ovat jo aiemmin

osallistuneet sovitteluun sen vuoksi.

Toistuvuuden määrittelystä on esitetty erilaisia tulkintoja. Käytännössä ja Valtakunnan-syyttäjänviraston sovittelu-työryhmän mietinnössä 2006 ollaan taipuvaisia näkemään väkivalta toistuvana vasta, kun se on tullut viranomaisen tietoon, vaikka väkivaltaa olisi esiintynyt suhteessa jo aiemmin. Kovin tiukkaa toistuvuus-kriteerin tulkintaa voidaan kritisoida sillä perusteella, että se voi sulkea sovittelupalvelun ulkopuolelle sellaisiakin osapuolia, jotka voisivat siitä hyötyä. Palvelujen saatavuuden näkökulma puoltaa tulkintaa, jonka mukaan kaikissa lähisuhteissa olisi oikeus kokeilla sovittelua kerran.

Toistuvuus-kriteerin koros-

taminen liittyy huoleen siitä, että sovitteluun ohjautuisi ns. syklistä mallin mukaista väkivaltaa, ja sovittelu voisi vahvistaa väkivallan kehää antamalla rikoksentekijälle välineitä katumus- ja anteeksiantovaiheeseen. Toisena keskeisenä pelkona on, että uhria painostetaan sovitteluun. Käytännön toimijat ovat kuitenkin tuoneet esiin, että ns. suuri massa sovittelussa olevista lähisuhdeväkivaltarikoksista ei edusta kehämällin mukaista väkivaltaa. Naisiin kohdistuvan väkivallan lisäksi sovitteluun ohjautuu mm. sisarusten välistä, lasten vanhempiinsa kohdistamaa ja naisten miehiin kohdistamaa väkivaltaa. Lisäksi väkivalta on usein molemminpuolista. Lähisuhdeväkivallan sovittelijoita on koulutettu erityisesti

tähän rikostyyppiin liittyvistä kysymyksistä. Täytyy myös muistaa, että sovittelun jälkeen asia palautuu joka tapauksessa oikeusviranomaisille, joita mahdollinen sovinto ei näissä virallisen syytteen alaisissa rikoksissa sido.

LÄHISUHDEVÄKIVALLAN SELVITYSTYÖRYHMÄN RAPORTTI

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisi tammikuussa 2019 selvityksen lähisuhdeväkivallan sovitteluun liittyvistä käytännöistä ja sovittelutyöntekijöiden, poliisien ja syyttäjien näkemyksistä. Selvityksen pääsanoma oli, että lähisuhdeväkivaltarikosten sovittelua voidaan jatkaa, mutta toimintaa pitää vielä kehittää ja yhtenäistää. Selvitys poiki yhteensä 48 lausuntoa. Niin

selvitys kuin lausunnotkin osoittavat, että sovittelutoimijat ja viranomaiset suhtautuvat lähisuhdeväkivallan sovitteluun myönteisesti. Suora lähisuhdeväkivallan sovittelun kieltämistä vaadittiin vain kahdessa lausunnossa; yleisesti sen sijaan kannatettiin toiminnan kehittämistä ja yhtenäistämistä. Erityisesti painotettiin sovitteluohjaajien, sovittelijoiden ja viranomaisten lisäkoulutuksen sekä hallinnonalojen rajat ylittävän yhteistyön tarvetta. Kaiken kaikkiaan suuntaus on kohti sovittelun ammattimaistumista erityisesti tässä rikostyyppissä.

Kriittisiä äänenpainoja oli varsinkin joidenkin kansalaisjärjestöjen lausunnoissa, joissa suhtauduttiin huolestuneesti siihen, toteutuvatko ihmisoikeudet ja kansainväliset velvoitteet lähisuhdeväkivallan sovittelussa riittävästi ja ohjautuuko toistuvaa väkivaltaa sovitteluun. Huolta aiheutti myös se, ymmärretäänkö sovittelutoiminnassa riittävästi parisuhdeväkivallan dynamiikka ja valtasuhteiden epätasapaino. Muiden kehittämistoimien lisäksi onkin tarkoitus kutsua koolle uusi työryhmä, joka täsmentää niitä kriteereitä, joiden perusteella lähisuhdeväkivaltatapauksia voidaan ottaa soviteltavaksi. Kesäkuun alussa julkaistun hallitusohjelman mukaan sovittelun käyttöä vahvistetaan, mutta lähisuhdeväkivallan sovittelun jatkamista arvioidaan.

KANSAINVÄLISET OIKEUSLÄHTEET RAAMITTAVAT SOVITTELUA

Restoratiivista oikeutta koskevat kansainväliset instrumentit ovat yleensä melko yleisluontoisia suosituksia, jotka sitovat jäsenvaltioita enemmän moraalisesti ja poliittisesti kuin juridisesti.

Sekä Euroopan neuvosto että YK ovat antaneet suosituksia restoratiivisen oikeuden periaatteista ja käytännöistä. Rikossovittelusta ei kuitenkaan ole omaa direktiiviä, toisin kuin sovittelusta siviili- ja kauppaoikeuden alalla.

Suomessakin vuonna 2016 voimaan tullut uhridirektiivi koskee kuitenkin myös sovittelua. Direktiivi lähtee siitä, että restoratiivisen oikeuden palvelut voivat suuresti hyödyttää uhria ja että jäsenvaltioiden on helpotettava tapausten ohjaamista niihin. Direktiivi asettaa myös sovittelua koskevia laatuvaatimuksia korostaen uhrin etua ja tiedonsaantioikeutta sekä restoratiivisen menettelyn vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta sekä sovittelun edellytysten tarkkaa punnintaa kussakin tapauksessa. Pääpiirteissään sovittelulakimme vastasi jo valmiiksi uhridirektiiviä, mutta siihen lisättiin sovittelun edellytykseksi, että epäilty vahvistaa tapahtumainkulun pääasialliset tosiseikat ja että sovittelu on uhrin edun mukaista.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut sovittelua ja restoratiivista oikeutta koskevia suosituksia vuosina 1999 ja 2018. Uudempi suositus vahvistaa aikaisemman yleiset periaatteet, kuten että sovittelu on mahdollista rikosprosessin kaikissa vaiheissa ja että se perustuu osapuolten suostumukseen. Suosituksissa korostetaan myös koulutuksen merkitystä restoratiivisten palvelujen laadun takaamiseksi. Kauas on siis tultu **Nils Christien** ajoista, jolloin sovittelun arvon nähtiin olevan pikemminkin kouluttamattomuudessa, jonka oli määrä estää se, ettei sovittelijoista esimerkiksi lakimiesten tavoin muodostu ammattikunta, joka ”varastai-

si” konfliktit ihmisiltä. Suosituksia voidaan kuitenkin pitää edistyksellisinä; ne esimerkiksi vaativat, että restoratiivisen oikeuden pitää olla yleisesti saatavilla oleva palvelu, jonka tarjoamista osapuolille ei rikoksen tyyppi tai vakavuus sinänsä saisi estää.

YK:n restoratiivista oikeutta koskeva pääinstrumentti on päätöslauselma vuodelta 2002. Se noudattelee sisällöllisesti Euroopan neuvoston suositusta ja ohjeistaa jäsenmaita edistämään restoratiivista oikeutta ja luomaan sille suopeaa kulttuuria.

LÄHISUHDEVÄKIVALTA KOSKEVAA KANSAINVÄLISTÄ SÄÄNTELYÄ

Lähisuhdeväkivaltaan liittyviä kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ovat etenkin YK:n naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) vuodelta 1979 ja Euroopan neuvoston yleissopimus naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus), joka astui Suomessa voimaan 2015. CEDAW-sopimusta laajentava yleissuositus annettiin 1992, ja se laajensi syrjinnän kattamaan myös ns. sukupuolistuneen väkivallan. Kyseinen yleissuositus on vaikuttanut esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, jossa naiseen kohdistuva väkivalta määritellään yhdeksi syrjinnän muodoksi.

CEDAW-sopimuksen hyväksyneet valtiot ovat sitoutuneet raportoimaan säännöllisesti sopimuksen toimeenpanemisesta YK:n alaiselle valvontakomitealle. Komitea esitti vuonna 2014 Suomelle yhtenä huolenaiheenaan lähisuhdeväkivallan sovittelun yleistymisen, jonka se katsoi

johtavan väkivallasta kärsineiden naisten uudelleenuhriutumiseen. Toisaalta koko moderni sovitteluliike lähtee siitä, että nimenomaan oikeusprosessi voi johtaa uudelleenuhriutumiseen (Christie 1977, *Conflicts as property*), ja pyrkimyksenä on parantaa uhrin asemaa. Myös oikeuspsykologinen tutkimus on osoittanut, että oikeusprosessi kuormittaa myös uhria henkisesti; puhutaan jopa ”oikeudellisesta stressihäiriöstä”.

Istanbulin sopimus edellyttää valtiolta vastuuta ehkäistä, tutkia ja rangaista sopimuksen soveltamisalaan kuuluvan väkivallan muotoja. Toisaalta selitysassiakirjassa todetaan myös, että erityisesti perheoikeudellisissa ongelmissa oikeusprosessille vaihtoehdoisen riidanratkaisun ajattellaan paremmin sopivan perhesuhteiden hoitamiseen ja johtavan pysyvämpiin ratkaisuihin. Lisäksi varoitetaan siitä, että oikeudelliset keinot voivat vahingoittaa epäsuorasti myös uhria, jos rangaistuksen kohteena on perheen elättäjä. Istanbulin sopimus varoittaa erityisesti pakollisesta vaihtoehdoisesta konfliktinratkaisusta, joka syrjäyttää oikeusprosessin. Sovittelu ei kuitenkaan ole Suomessa pakollista.

SOVITTELU TÄYDENTÄÄ OIKEUSPALVELUITA

Sovittelupalvelua voidaan tarkastella myös oikeuden saatavuuden (access to justice) näkökulmasta. Oikeuden saatavuus voidaan nähdä yhtenä demokraattisen yhteiskunnan ja oikeusvaltion perustavien laatuista arvoista ja ihmisoikeussopimusten mukaisena perusoikeutena. Perinteisesti tämä ajattelu on korostanut pääsyä muodolliseen tuomioistuiniin. Kun perusoikeusajattelu ja resto- ➔

→ ratiivinen oikeus ovat kehittyneet, käsitteen voi ymmärtää myös laajemmin niin, että se kokonaisvaltaisemmin kattaa erilaiset konfliktinratkaisumenettelyt.

Ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta jokaisen tulisi voida osallistua omien asioidensa käsittelyyn. Perustuslakimme mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon (14§) ja myös lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (6§). Restoratiivinen oikeus voidaan nähdä keinona taata oikeuden saatavuus esimerkiksi varallisuudesta tai iästä riippumatta. Oikeudenkäyntien kustannukset ovat viime vuosina nousseet ja niiden osapuolet ovat riippuvaisia avustajistaan. Koska ihmisten oikeusturva ei tosiasiaassa toteudu pelkästään niin, että heillä on oikeus viedä asian sa tuomioistuimeen, auttavat vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät vastaamaan heidän tarpeisiinsa. Lähisuhdeväkivallan sovittelun vaihtoehtona on käytännössä usein se, että asia ei etene muodollisen oikeuslaitoksen puolella esimerkiksi näytön puutteen vuoksi. Jos pääsyä sovitteluun rajoitetaan, samalla saatetaan siis rajoittaa pääsyä oikeudellisten ja muidenkin palveluiden piiriin. ■

Hynynen työskentelee harjoittelijana ja Elonheimo kehittämisspällikkönä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa.

JUHA TUOMI / LEHTIKUVA

■ A A R N E K I N N U N E N

Sovittelun merkitys rikosprosessissa kasvamassa

Vaikka rikosasioiden sovittelun lähtökohtien mukaan sen perimmäinen tehtävä on auttaa ihmisiä itse löytämään ratkaisu konfliktiin, on sillä entistä suurempi merkitys rikosprosessin kannalta. Rikosten sovittelumenettely tähtää uhrin hyvittämiseen ja aseman korostamiseen rikosten käsittelyssä. Rikoksentekijän kannalta tärkeää on rikosoikeudellisten seuraamusten välttäminen ja nuorten rikosuran katkaisu. Rikosten sovittelu on rikosoikeudesta ja seuraamusjärjestelmästä erillinen instituutio, mutta kytkennät rikosprosessi- ja rikosoikeusjärjestelmiin ovat yhä vahvempia. Yksi sovittelun tavoitteista on keventää rikosoikeudellista järjestelmää ohjaamalla lievemmät rikokset sovitteluun ja siten

pyrkii välttämään kalliita ja raskaita oikeudenkäyntejä. Pyrkimyksenä on myös välttää rikosoikeusjärjestelmän leimaavia piirteitä.

SOVITTELUN VAIKUTUS RIKOSPROSESSIN KULKUUN

Sovittelulla voi olla monenlaisia vaikutuksia rikosprosessin kulkuun ja lopputulokseen. Poliisi voi jättää vähäisen rikoksen ilmoittamatta syyttäjälle ja lähettää sen sovittelutoimistoon. Rikoksissa, joissa poliisi tekee esitutkinnan, poliisi voi esitutkinnan jälkeen lähettää esitutkintapöytäkirjat syyttäjänvirastoon ja/tai sovittelutoimistoon. Myös syyttäjä voi ohjata asian sovitteluun, jolloin syyttäjä jää odottamaan sovittelun tulosta, en-

nen kuin tekee ratkaisunsa asiassa.

Sovittelussa saavutettu sovinto voi johtaa siihen, että asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa. Asianomistajarikosten osalta tämä merkitsee sitä, että asian käsittely päättyy jo poliisilla. Asianomistajarikoksen – esimerkiksi kotirauhan rikkomisen ja kunnianloukkauksen – poliisi voi ottaa tutkittavakseen vain siinä tapauksessa, että asianomistaja vaatii rikoksesta epäillylle rangaistusta.

Sovittelu voi keskeyttää rikosprosessin myös virallisen syytteen alaisissa rikoksissa. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:n 1 kohdan nojalla syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta tekijän ja asianomistajan välisen sovinnon perusteella tietyin edellytyksin.

KOHTUUSPERUSTE SYYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMISESSÄ

Syyttämättä jättäminen voi nojautua kohtuusperusteeseen, jos epäilty on osallistunut tai pyrkinyt osallistumaan sovittelumenettelyyn tai muuten sopinut tai pyrkinyt sopimaan asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa. Syyttämättä jättämispäätös voidaan tehdä tällä perusteella, jos syyttäjä pitää oikeudenkäyntiä ja rangaistuista kohtuuttomana tai tarkoituksettomana. Syyttäjä ratkaisee asian kokonaisarvioinnilla, jossa otetaan huomioon sovittelun lisäksi muut tekijän toimet rikoksen vaikutusten lieventämiseksi, tekijän henkilökohtaiset olot ja muut rikoksesta aiheutuvat seuraukset. Lisäksi arvioinnissa otetaan huomioon teon vakavuus. Mitä vakavampi teko on kyseessä, sitä painavimmat syyttämättä jättämistä puoltavien olosuhteiden on oltava. Kohtuuttomuusperusteinen syyttämättä jättämispäätös voidaan antaa myös muissa kuin lievissä rikoksissa.

Kohtuusperusteisen syyttämättä jättämisen edellytyksenä on, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen

nostamista. Yleistä etua pohdittaessa otetaan huomioon rikoksen vakavuus, tekijän varallisuus, ihmisten yhdenvertainen kohtelu ja rikosoikeudelliseen järjestelmään olevan luottamuksen säilyminen. Ratkaisulla ei saa loukata yleistä oikeustajua tai luottamusta oikeuslaitoksen toimintaa kohtaan. Tärkeä yksityinen etu puolestaan liittyy asianomistajan oikeuteen saada korvaus kärsimästään vahingosta. Huomiota kiinnitetään korvauksen suuruuteen, osapuolten taloudellisiin oloihin ja asianomistajan mahdollisuuksiin saada vahingonkorvausta. Asianomistajan suostumus ei ole edellytys syyttämättä jättämispäätökselle.

Kohtuusperusteisen syyttämättä jättämisen ei ole katsottu edellyttävän sopimuksen täyttymistä tai edes syntymistä. Syyttämättä jättäminen on siten mahdollista jo sillä perusteella, että tekijä on pyrkinyt osallistumaan sovittelumenettelyyn.

SOVINNON MERKITYS

Vuonna 2017 sovittelulain mukaiseen rikos- ja riita-asioiden sovitteluun ohjattiin yhteensä 15 168 rikos- ja riita-asiaa; rikosasioita oli 14 471 ja riita-asioita 697. Sovitteluun ohjattujen rikos- ja riita-asioiden määrä kasvoi lähes 16 prosenttia vuodesta 2016. Sovittelu käynnistettiin 61 prosentissa sovittelukäsittelyyn tulleista rikoksista. Käynnistetyissä sovitteluissa päästiin sopimukseen 7 005 tapauksessa (79 % käynnistyneistä). Keskeytyneiden sovittelujen osuus oli 13 prosenttia.

Sovitteluun ohjattujen ja soviteltujen tapauksen poliisi-, syyttäjä- ja tuomioistuinkäsittelystä ei ole tuotettuna erikseen tilastotietoja. Myöskään sovittelun asemasta oikeuskäsittelystä ja sen oikeudellisista vaikutuksista ei ole saatavilla valtakunnallista tutkimustietoa.

Taulukossa 1 esitetään viime vuosina tehtyjen kohtuusperusteisten syyttämättä jättämispäätösten lukumäärät. Tyypilli-

TAULUKKO 1.

Kohtuusperusteisten syyttämättä jättämispäätösten määrät 2014–2018.

VUOSI	RATKAISUT
2014	4176
2015	4361
2016	4867
2017	4913
2018	5582

siä kohtuusperusteiden soveltamistilanteita ovat olleet tapaukset, joissa tekijä ja asianomistaja ovat päässeet sovintoon, joko sovittelumenettelyn kautta tai muuten. Luvuissa on mukana kuitenkin myös muilla perusteilla tehtyjä syyttämättä jättämispäätöksiä.

Sovinto on rikoslain 6 luvun 6 §:n 3 kohdassa mainittu rangaistuksen lieventämisperusteena ja saman luvun 12 §:n 4 kohdassa rangaistuksen tuomitsematta jättämisen perusteena. Sovinnolla tarkoitetaan mainituissa lainkohdissa paitsi sovittelumenettelyssä tapahtuvaa asian sopimista, myös muunlaisia osapuolten välisiä sopimisia. Sopimuksen täyttyminen ei ole rangaistuksen lieventämisen tai tuomitsematta jättämisen edellytys. Täytetyllä sopimuksella on kuitenkin enemmän painoarvoa. Lieventämisperusteena voidaan antaa merkitystä sellaisille sovintoyrityksille, joissa sovinto osapuolten kesken jää saavuttamatta tekijän yrityksistä huolimatta. Tekijän sovitteluhalukkuutta voidaan pitää tekijän toimintana rikoksensa vaikutusten poistamiseksi. ■

Kirjoittaja on apulaisosastopäällikkö oikeusministeriössä.

Oikeustulkkauksella on suuri merkitys oikeusturvalle

Oikeustulkki on puolueeton viestinvälittäjä

Oikeustulkin käytössä viranomaismenettelyssä on kysymys oikeusturvasta, henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista sekä kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Riippuen esimerkiksi siitä, onko henkilö epäiltyä, asianomistajana tai todistajana, hänen oikeutensa ja velvollisuutensa ovat erilaiset. Jos henkilö ei ymmärrä ja puhu riittävästi viranomaisten käyttämää kieltä, hän ei voi tulla kuulluksi ja puolustaa itseään rikosepäilyjä vastaan.

Oikeustulkit työskentelevät esimerkiksi poliisissa, tullissa, Rajavartiolaitoksessa, oikeusavussa, asianajajatoimistoissa, tuomioistuimissa, Rikosseuraamuslaitoksessa, Maahanmuuttovirastossa ja lastensuojelussa.

TULKKAUKSEN PERIAATTEITA EI AINA TUNNETA

Vaikka oikeus- ja asioimistulkkausta on Suomessa ollut käytössä jo pitkään, edelleen vallitsee epäselvyyttä siitä, miten tulkki työskentelee ja miten häntä käytetään. Joskus voidaan luulla, että tulkki

toimii myös henkilökohtaisena avustajana, tukihenkilönä, sihteerinä, tekee kirjallisia käännöksiä, on kuulustelun todistaja tai hoitaa jopa oikeudenkäyntiavustajan tehtäviä, jos henkilöllä sellaista ei ole. Tulkkia voidaan tietämättömyyttään pyytää kertomaan omin sanoin oikeusjärjestelmään ja rikosprosessiin liittyviä asioita. Joskus viranomaisain voi pyytää tulkkia olemaan tulkkaamatta jotakin, mitä puhutaan tulkattavan henkilön läsnä ollessa. Tulkkia kuitenkin sitovat eettiset periaatteet ja ammatteisäännöt, joista keskeisimmät ovat puolueettomuus ja vaitiolovelvollisuus. Monissa maissa oikeustulkeillakin on ammattivala.

Tärkeä on myös muistaa, että tulkki ei stilisoit tulketta. Esimerkiksi jos henkilöllä ei ole oikeusalan koulutusta, hän ei myöskään tulkattuna saisi kuulostaa juristilta tai tuomarilta, ja päinvastoin. Tulkki on oikeussalissa tärkeä henkilö sekä tulkkausta tarvitsevalle osapuolelle että tuomarille, syyttäjälle ja muille istuntoon osallistuville.

Tulkin työn puuttuva tuntemus ja siihen liittyvät riskit voivat johtaa väärinkäsityksiin ja kyseenalaisiinkin tilanteisiin niin tulkattavan henkilön, viranomaisen kuin tulkin oikeuksien ja velvollisuuksien kannalta. Jos tulkkia pyydetään tekemään jotakin, mikä ei hänelle kuulu tai estetään tekemästä jotakin hänelle kuuluvaa, pahimmillaan rikotaan viranomaisen ja tulkattavan henkilön välistä vuorovaikutusta ja luottamusta. Tällaisia tilanteita olisi helppo ennakoida ja välttää. Yksi ratkaisu olisi ohjeiden koostaminen oikeustulkkia käyttäville. Muissa Pohjoismaissa tietopaketteja oikeustulkkauksen käytöstä on tehty.

TEKNIikka PELASTAA JA PELOTTAA

Yleisimpiä tulkkaustapoja ovat konsektiivitulkkaus (puheen tulkkaus viiveellä), simultaanitulkkaus (samanainen tulkkaus), ensi silmäyksellä tekstin tulkkaus sekä näiden yhdistelmät. Tulkkaus voi tapahtua paikan päällä oikeussalissa teknisten apuvälineiden avulla tai ilman. Tek-

niset välineet ja digitalisaatio tuovat mukanaan sekä mahdollisuuksia että haasteita.

Esimerkiksi Tukholman kääntäjäoikeuden istuntosaleista löytyy kiinteät linjat ja järjestelmät tulkkausta varten. Linjat mahdollistavat kahden kielen tulkkauksen ja järjestelmää voidaan täydentää siirrettävillä laitteilla, jos tulkattavia kieliä on enemmän. Kaikki linjat ja laitteet ovat salattuja ja turvallisia. Istuntosaleissa on yhä enemmän muutakin tekniikkaa äänen toistoa ja tallennusta varten, tallenteiden katselua sekä videoneuvotteluja varten. Toimijat tarvitsevat tekniikan käytön taitoja ja kokemusta. Tekniikan toimivuudella on suuri merkitys laadukkaaseen tulkkaukseen ja sujuvaan pääkäsitteilyn kannalta.

Tekniikan ja digitalisaation tulo ja käyttö oikeusprosesseissa vaikuttaa suoraan myös oikeustulkkauksen käyttöön, käytänteisiin ja oikeussalintilasuunnitteluun. Enää ei ole välttämätöntä matkustaa oikeudenkäyntiin toiselle paikakunnalle tai jopa toiseen maahan. Etätulkkaus (remo-

Oikeustulkkaukseen vaikuttavat yhteiskuntamuutokset, globalisaatio ja digitalisaatio.

te interpreting) mahdollistaa tulkkauksen käytön niillä paikkakunnilla, joissa tulkkeja ei ole riittävästi ja etäisyysien tai muiden syiden vuoksi vierailevien tulkkien käyttö ei ole mahdollista. Suomessa etätulkkauksen käyttö istuntosaleissa on vielä melko uutta ja siihen liittyvät käytännöt ja taidot kehittymässä sekä käyttäjillä että tulkeilla.

Puhelintulkkausta, jossa välittyy pelkkä ääni, käytetään esimerkiksi esitutkinnaissa. Kun tekniikka toimii kaikin puolin hyvin, tämä on varteenotettava vaihtoehto läsnäolotulkkaukselle. Videotulkkausta käytetään yhä enemmän esimerkiksi pakko-keinoistunnoissa ja oikeudenkäynneissä. Videotulkkaus voi olla kustannustehokas vaihtoehto, jos tulkkauspaikasta löytyy siihen sopivat tilat, laitteet ja yhteydet. Oikeustulkki voi olla läsnä esimerkiksi toisen oikeustalon videoneuvotteluhuoneesta, vankilasta tai jopa toisesta maasta käsin. Yhteyden täytyy olla turvallinen ja tulkkaustilanteen suojattu ulkopuolisten korvilta sekä muilta häiriötekijöiltä ja melulta. Etätulkkausta täytyy kuitenkin aina harkita tapauskohtaisesti ja ottaa huomioon prosessiedellytykset ja osapuolten mielipiteet sekä tulkkauksen vaihtoehdot ja riittävän laadukas toteuttaminen.

Tilasuunnittelu on myös tärkeä näkökulma. Tulevaisuudessa uusia oikeussaleja, vankiloita tai poliisilaitoksia rakentaessa tai vanhoja remontoimassa on tärkeää, että

suunnittelun alkuvaiheessa otetaan huomioon tulkkaus- tarpeet ja tekniikka.

OIKEUSTULKKAUKSEN HAASTEITA

Oikeustulkkaukseen ja oikeusturvan toteutumiseen liittyy useita haasteita:

■ Tulkkauksen käyttö voidaan kokea kalliiksi. Tulkattuihin prosesseihin menee usein enemmän aikaa ja siihen täytyy varautua. Istuntojen aikataulutusta on vaikeampi tehdä. Toisaalta koulutettu oikeustulkki hallitsee rikosprosessin, oikeuskielen ja tulkkaustekniikat, mikä ennaltaehkäisee mahdollisia tulkkauksesta johtuvia tai siihen liittyviä ongelmia.

■ Tulkit joutuvat työskentelemään paljon yksin. Tietotulvan aiheuttama rasitus voi olla riski oikeusturvan toteutumiselle. Tulkeille se on myös työsuojelukysymys.

■ Voi olla riski, että oikeustulkkausta ja oikeutta tulkkaukseen käytetään väärin tai epätarkoituksenmukaisesti. Tärkeä kysymys on, miten tulkin käyttämisestä päätetään.

■ Tulkit kohtaavat työssään väriä odotuksia ja ennakkoluuloja. Oikeustulkkien ammattiryhmän statuksen, sääntöjen ja toimintatapojen tunteminen vaativat vielä paljon vaikutustyötä.

■ Oikeustulkkauksen käytöstä tarvitaan koulutusta ja käytännön harjoituksia asiantuntijoille sekä tietoa tavallisille ihmisille.

■ Tekniikka mahdollistaa ja haastaa. Silloin kun tekniikka

ei toimi, on tärkeä saada nopeasti apua. Voi olla yhteysongelmia, kaikua, viiveitä, pätkimistä, akkujen loppumista, häiritsevää melua ympäristöstä jne. Monia näistä käytännön ongelmista voidaan ennaltaehkäistä.

■ Etätulkkauksessa voi olla vaikea kuulla tai saada puheesta selvää, jolloin väärinkäsitysten ja väärin tulkatun tiedon riski nousee. Tietojen tarkistaminen ja tulkin pyynnöt toistaa kerrottuja asioita häiritsevät osapuolten dialogia ja tulkkausta, ja voidaan kokea, että tulkki on epäpätevä. On kuitenkin tärkeää, että tulkki korjaa kommunikaation ja tulkkauksen laatua ja ongelmia.

■ Tekniikan, etäyhteyksien ja omien laitteiden käyttöön tulkkauksessa liittyy turvallisuusriskejä ja ulkopuolisten intressejä. Riskinä voivat olla laitteisiin liittyvät tietomurrot ja salakuuntelu. Toisaalta huonosti äänieristetyssä tai epäsovivassa tilassa ulkopuoliset voivat kuulla keskusteluja.

■ Osapuolilla, esimerkiksi syytetyllä, voi olla intressi ottaa yhteyttä tulkkiin ja pyytää lisätietoa tai häntä todistajaksi. Tulkin todistajavelvollisuudesta ja siitä, kuka voi vaatia tulkkiä todistajaksi ja mihin liittyen, on säädetty laissa kuten asianajajan kohdalla.

TUTKIMUSTA JA KEHITTÄMISTÄ TARVITAAN

Suomessa on vielä hyvin vähän kriminologista tutkimusta oikeustulkkauksen ja oikeusturvan toteutumisen

näkökulmasta ja kausaalises- ta yhteydestä, esimerkiksi: Onko tulkatuilla ja ei-tulkatuilla oikeudenkäynneillä eroa lopputuloksen, tuomion ja rangaistusten kannalta? Vaikuttaako ja miten se, että vastaaja tulee kuulluksi tulkin välityksellä? Miten tulkkausta voidaan käyttää tai käytetään väärin? Miten ja missä tarkoituksessa pääkäsittelyssä käytetään erilaisia väitteitä tulkkauksesta esitutkinnaissa?

Oikeustulkkaus on jatkuvasti tarvittava, kehittyvä ja jatkuvassa muutoksessa oleva ala, johon vaikuttavat yhteiskuntamuutokset, globalisaatio ja digitalisaatio. Toisaalta kun katsomme taaksepäin, monet perusasiat kuten oikeusturva, oikeuden yhdenvertainen saatavuus sekä oikeustulkilta vaadittavat ominaisuudet ovat pysyneet samoina. ■

Kirjoittaja on kriminologi ja oikeustulkki sekä DIAKin oikeustulkkauksen erikoistutkimuskurssin 2018–2019 opiskelija.

Suomen ensimmäinen korkeakoulutasoinen oikeustulkkien erikoistutkimuskoulutus järjestettiin DIAKissa 2018–2019. Koulutuksen käynnistäminen liittyi direktiivin oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä (2010/64/EU) ja Opetushallituksen kansalliseen oikeustulkikirekisteriin. Keväällä 2019 on valmistumassa parikymmentä koulutettua oikeustulkkiä, työkielinsä suomi–arabia, suomi–englanti, suomi–venäjä, suomi–ruotsi tai suomi–suomalainen viittomakieli.

Lähteet saa toimituksesta.

Sähköinen aineisto haaste rikostutkinnalle ja todistelulle

Digitalisaatio muuttaa myös todistelua

Teknologisella ja yhteiskunnallisella kehityksellä on vaikutuksia myös totuuden selvittämiseen rikosasioissa. Rikosten selvittelyssä enenevästi merkitystä on informaatiolla, joka jossain sen linkaaren vaiheessa tallennetaan digitaaliseen, tietojärjestelmissä käsiteltävissä olevaan muotoon. Tallennusmuodolla on etuna: sähköistä dataa on helppoa ja nopeaa siirtää, kopioida ja muutoinkin käsitellä soveltuviin laitteiden ja ohjelmistojen avulla. Samalla data on altista muutoksille, manipuloinnille, hävittämiselle ja piilottamiselle, mikä on rikostutkinnan tehokkuuden ja todistelun luotettavuuden kannalta ongelmallista. Erityisesti automaattisissa prosesseissa muodostunutta aineistoa ja sen syntymekanismia voi olla myös vaikea ymmärtää, mikä vaikeuttaa todisteen todellisen merkityksen ja painoarvon täsmällistä määrittämistä.

Sähköisten todisteiden kasvava merkitys kytkeytyy moneen toisiinsa liitoksissa olevaan ilmiöön. Ensinnäkin voimakkaassa kasvussa oleva tietoverkkorikollisuus ei juurikaan tuota fyysisten jälkien tai silminnäkijätodistelun kaltaista perinteistä näyttöä, vaan erilaiset sähköiset, tietojärjestelmiin tallentuvat jäljet ovat tällaisten rikosten selvittämisessä välttämättömiä. Toiseksi myös perinteisestä rikollisuudesta tallentuu nykyisin runsaasti sähköisiä jälkiä eri tietojärjestelmiin. Kehitystä ovat vauhdittaneet erilaiset henkilökohtaiset

ällylaitteet ja viestintävälineet, jotka yhdistävät käyttäjänsä jatkuvasti tietoverkkoihin.

Esitutkintaviranomaiset ovat luonnollisesti mukana uusien teknisten mahdollisuuksien hyödyntämisessä. Vaikka tietotekniikasta aiheutuu monenlaisia haasteita rikostutkinnalle, myös keinot erilaisten rikoksiin liittyvien tapahtumien tallentamiseen ja tiedonkeruuseen niin digitaalisesta kuin perinteisestäkin toimintaympäristöstä kehittyvät jatkuvasti. Rikostutkinnallisia mahdollisuuksia lisää sekin, että eri yksityiset ja julkiset toimijat käsittelevät henkilöihin yhdistettävissä olevia tietoja erilaisiin tarkoituksiin valtavassa mittakaavassa. Tällaisten datamassojen olemassaolo ja mahdollinen saatavuus rikosprosessin tarpeisiin ovat omiaan muuttamaan rikostutkinnan ja todistelun toimintaympäristöä. Lisäksi tuomioistuintyöskentelyssä ja oikeussaleissa tietotekniikalla on kasvava rooli, ja myös alkuaan ei-sähköistä aineistoa on prosessin aikana usein hyödyllistä käsitellä tietojärjestelmien avulla.

Unohtaa ei tule viime vuosikymmenten oikeudellisia kehityslinjoja, joihin lukeutuvat muun muassa rikosprosessin perustuslaillistuminen, perus- ja ihmis-oikeuksien merkityksen yleinen korostuminen, normiaineiston määrän kasvu sekä säädösten lisäntyminen. Vaatimukset rikosprosessi- ja todistus-oikeudelle ovat siis verkkoyhteiskunnassa kaikkiaan kovin erilaisia kuin ennen tietotekniikan ja tie-

toverkkojen yleistymistä. Rikosprosessin päätavoitteet eivät sinänsä ole muuttuneet: edelleenkin suotavaa on, että oikeudenkäynnin lopputulos olisi mahdollisimman suurella varmuudella oikea, oikeaan ratkaisuun päädyttäisiin mahdollisimman nopeasti ja halvalla, ja menettely olisi oikeudenmukainen kaikille osapuolille.

HANKINTAA SÄÄDELLÄN, KÄYTTÖ TUOMIOISTUIMESSA VARSIN VAPAATA

Suomessa todistelun perustana on vapaa todistusteoria: oikeudessa käytettävien todisteiden piiriä ei ole rajattu aineiston muodon tai informaation laadun perusteella. Todisteena voidaan siis käyttää lähtökohtaisesti mitä tahansa sähköistä aineistoa, josta voidaan tehdä päätelmiä käsiteltävistä tapahtumista.

Todisteiden hankinta rikosasioissa on sen sijaan tiukasti lakiin sidottua viranomaistoimintaa. Esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevat lait uudistettiin kokonaisuudessaan vuosikymmenen alussa. Sääntely on nykyisellään varsin kattavaa ja yksityiskohtaista niin todisteiden hankinnan mahdollistavan keinovalikoiman kuin erilaisten oikeusturvajärjestelyjen osalta. Pakkokeinolaissa on suoraan säädösten tasolla monessa kohdin huomioitu tietotekniikka ja erilaiset tietoteknisiin laitteisiin ja viestintään kohdistuvat tiedonhankintakeinot. Erityisnormien ohella säh-

Vaatimukset rikosprosessi- ja todistusoikeudelle ovat verkkoyhteiskunnassa kaikkiaan kovin erilaisia kuin ennen.

köiseen toimintaympäristöön sovelletaan myös perinteiseen toimintaympäristöön alkujaan suunnattuja säännöksiä.

Oikeudenkäymiskaaren todistelumenettelyä ja todistusharkinnan perusteita koskevat säännökset on niin ikään hiljattain päivitetty. Vuoden 2016 uudistuksessa tietotekniikka huomioitiin lähinnä etäyhteyksin tai tallenteiden avulla toteuttavan henkilötodistelun osalta. Sähköiseen muotoon tallennettujen asiakirjojen, media-aineistojen ja muiden sähköisten reaalityodisteiden esittämiseen ja arviointiin liittyvät kysymykset jäivät sen sijaan vähälle huomiolle. Reaalityodisteluun ei ole perinteisesti katsottu liittyvän vastaavia luotettavuusarviointiin liittyviä ongelmia kuin henkilötodisteluun, eikä todistelumennettelyn yksityiskohtaista sääntelyä ole katsottu tarpeelliseksi. Sähköisten reaalityodisteiden konkreettista esittämistä oikeudenkäynnissä ohjaavatkin enemmän tuomarin prosessinjohtollinen harkinta sekä eri tahojen tietotekniset valmiudet ja tekniset mahdollisuudet kuin oikeudellinen sääntely. Arviointiinkaan ei ole oikeuslähteistä löydettävissä täsmällistä, erilaisille sähköisille todisteille tyypilliset piirteet huomioivaa erityisohjeistusta.

PROSESSIEN VARMUUDESTA JA OIKEUDENMUKAISUUDESTA HUOLEHDITTAVA

Vapaa todistusteoria vaikuttaa verkkoyhteiskunnassakin hyvältä pohjalta todistusoikeudelle, eikä nykyinen sähköisten todisteiden käyttöä viitoittava oikeus suoranaisesti estä tyydyttävän varmaa, nopeaa, halpaa ja oikeudenmukaista rikosprosessia ainakaan tavanomaisissa tilanteissa. Eräissä yksityiskohdissa mainitut tavoitteet ja lain sääntely ovat kuitenkin ristiriidassa keskenään. Tällaisia esimerkkejä löytyy etenkin pakkokeinolainsäädännöstä ja kansainvälistä toimivaltaa koskevista normeista, joista viimeksi mainitut eivät ole yksin suomalaisen lainsäätäjän vaikutusvallassa. Yleisemmin kyse on siitä, että

vaikka nykyinen todistusoikeus mahdollistaa prosessin tavoitteiden toteutumisen, se ei monessakaan tilanteessa kovin voimakkaasti myötävaikuta niiden toteutumiseen tai edistä niitä. Se ei myöskään anna selviä vastauksia siihen, mitä keskenään usein ristiriitaisista tavoitteista missäkin tilanteessa tulee priorisoida.

Varsinkin oikeudenkäyntien varmuus- ja oikeudenmukaisuustavoitteisiin kohdistuu sähköisten todisteiden yleistyessä monenlaisia riskejä. Prosessiekonomisten tavoitteiden osalta tietotekniikalla on taas jo nykylainsäädännönkin puitteissa potentiaalia vaikuttaa todistelussa positiivisesti, mutta toisaalta erityisesti valtionrajat ylittävään todisteiden hankintaan – joka tietoverkkojen leimaamassa toimintaympäristössä on usein tarpeen – voi liittyä merkittäviä viivästyksiä ja kustannuksia.

Varmuus- ja oikeudenmukaisuustavoitteiden toteutumista voitaisiin mahdollisesti parantaa erällä pakkokeinolainsäädännön tarkennuksilla, joilla voitaisiin edistää sähköisen todistusaineiston laatua sekä vähintäänkin pitää yllä epäiltyjen ja muiden yksityisten tahojen oikeusturvaa. Pakkokeinolakiin olisikin perusteltua lisätä säännökset esimerkiksi todisteiden hallinta- ja kirjausketjusta ja digitaalisen forensiikan hyvien käytäntöjen noudattamisesta. Myös toimivaltuuksissa on päivitystarpeita: nykylainsäädännön valossa epäselvää on esimerkiksi, voidaanko rikosasian vastaaja pakottaa asettamaan sormensa tunnistinlaitteelle salatun tai lukitun puhelimen tai muun tietoteknisen laitteen avaamiseksi. Jatkossa erilaisen biometristen tunnisteen käyttöön pakottamisesta olisi syytä säätää erillinen, riittävät oikeussuojakeinot takaava ja itsekriminointisuojaan rajoja kunnioittava säännös, mikäli tällainen keino katsotaan rikostutkinnallisesti tarpeelliseksi. Todisteiden hankinnan kansainvälisluonteisia ongelmia ei ole mahdollista ratkaista vain kansallisella lainsäädännöllä, ja eurooppalaisella ja kansainvälisellä tasolla onkin

parhailtaan vireillä hankkeita, joilla pyritään tällaisten menettelyiden sujuvoittamiseen. Nopeampia ja halvempia menettelyitä luotaessa tulee kuitenkin huolehtia riittävästä oikeusturvamekanismeista.

Oikeudenkäynnissä todistelua olisi tarvetta kehittää siihen suuntaan, että todisteiden esittämisen yhteydessä vastapuolelle ja tuomioistuimelle oletusarvoisesti välitettäisiin riittävät tiedot kunkin sähköisen reaalityodisteen alkuperästä, myöhemmästä käsittelystä ja muista seikoista, joilla voi olla vaikutusta todisteen luotettavuuden arvioinnissa ja näyttöarvon määrittämisessä. Tämä edellyttää tietojenkäsittelyprosessien suunnittelua ja läpinäkyvyyttä sähköisten jälkien tallentumisesta oikeudenkäyntivaiheeseen saakka, huolellista ennakkollista varautumista esittämisen vaiheen kontradiktoreihin keskusteluun ja oikeiden kysymysten kysymiseen sekä eri rikosprosessin toimijatahojen kouluttautumista ja muuta tietoteknisen osaamisen parantamista.

Teknologian sääntelyssä keskeinen kysymys on, missä määrin eri ilmiöitä on mahdollista säännellä väljillä, eri tekniikoita yksilöimättömillä ja siksi teknologian kehitykselle immuuneilla säännöksillä. Vaikka teknologianeutraalisuus on hyvä lähtökohta, lainsäätäjän ja -soveltajien on jatkossa syytä tarkasti analysoida, miten näennäisesti neutraali sääntely vaikuttaa verkkoyhteiskunnan toimintaympäristössä erityisesti oikeudenkäynnin varmuus- ja oikeudenmukaisuustavoitteiden sekä laajemmin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Toisinaan neutraali lopputulos selvästi edellyttää jossain määrin teknologian erityispiirteet huomioivaa tai teknologiakohtaista todistusoikeudellista normistoa. ■

Kirjoittaja työskentelee Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnassa, jossa hänen väitöskirjansa Sähköiset todisteet rikosprosessissa – Tutkimus tietotekniikan ja verkkoyhteiskuntakehityksen vaikutuksista todisteiden elinkaareen (Alma Talent 2019) tarkastettiin 10.5.2019.

Vierastaistelijat tuomiolle – miten, missä ja milloin?

Viime aikoina on keskusteltu siitä, millaisiin toimiin Suomesta esimerkiksi Irakiin tai Syyriaan matkustaneiden vierastaistelijoiden ja heidän perheenjäsentensä suhteen tulisi ryhtyä. Kysymys on toisaalta siitä, missä määrin Suomella on velvollisuus sallia tällaisten henkilöiden palaaminen Suomeen, tai jopa tukea tällaista palaamista. Toisaalta taas kysymys on siitä, miten ja missä ne rikokset, joihin vierastaistelijat ovat mahdollisesti syyllistyneet, tulisi käsitellä – ja tätä tarkastellaan tässä artikkelissa.

Kun henkilö matkustaa ulkomaille osallistumaan siellä käytäviin taisteluihin, sovellettavaksi voivat tulla esimerkiksi sota- tai terrorismirikoksia koskevat säännökset riippuen sen ryhmän luonteesta ja toiminnasta, johon vierastaistelija liittyy ja jossa hän toimii. Aina ei välttämättä ole kyse rikoksesta lainkaan. Jos kyse on humanitaarisen oikeuden alaan kuuluvasta sodankäynnistä – avoimesti asetta kantavien joukkojen sotatoimista, joissa noudatetaan sodan oikeussääntöjä – mikään rikoslain säännös ei välttämättä tule sovellettavaksi.

Helsingin käräjäoikeus on todennut tuomiossaan 18/103187, että jos ulkomaille matkustaneen henkilön tar-

koituksena on osallistua taisteluihin perinteisin maasodan keinoin, kyse ei ole rikoslain 34 a luvun mukaisesta terrorismirikoksesta. Tämä linjaus on hyvin linjassa sen kansainvälisestikin omaksutun lähtökohdan kanssa, ettei humanitaarisen oikeuden eli sodan oikeussääntöjen alaan kuuluvia taistelutoimia katsota terrorismiksi. Jos taistelutoimissa on noudatettu sodan oikeussääntöjä, eivät sovellettavaksi tule myöskään rikoslain 11 luvun sotarikossäännökset.

Norjassa ulkomaiseen aseelliseen konfliktiin osallistuminen ja sitä varten matkustaminen on erikseen kriminalisoitu (straffeloven § 145), mutta kriminalisoinnin alasta on rajattu pois valtiolisten joukkojen tai Geneven

sopimusten alaan kuuluvien joukkojen humanitaarisen oikeuden alaan kuuluvat taistelutoimet. Suomessa tällaista kriminalisointia ei ole. Matkustaminen terrorismirikoksen tekemistä varten (RL 34 a:5 b) kriminalisoitiin sekin vasta vuonna 2016 eli säännös tuli voimaan vasta sen jälkeen, kun merkittävä osa Suomesta lähteneistä vierastaistelijoista oli jo matkustanut. Ennen lainmuutoksen voimaantuloa tehty matkustaminen voi tulla arvioitavaksi esimerkiksi terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmisteluna (RL 34 a:2), mutta oikeuskäytäntö – esimerkiksi edellä mainittu Helsingin käräjäoikeuden tuomio – on osoittanut, ettei tämä säännös ole helposti sovellettavissa.

OIKEUDENKÄYNNIN JÄRJESTÄMINEN SUOMESSA

Ulkomailla tehdyt terrorismirikokset tai sotarikokset voivat tulla Suomessa tuomittaviksi esimerkiksi sillä perusteella, että tekijä on Suomen kansalainen tai kansainvälisinä rikoksina, joihin liittyy universaalitoimivalta eli toimivalta tuomita rikokseen syyllistynyt Suomessa riippumatta teko- paikasta ja tekijän kansalaisuudesta. Ongelma ei olekaan toimivallan puute vaan pikemminkin se, ettei poliittisella tasolla ole suurta halukkuutta tällaisten oikeudenkäyntien järjestämiseen Suomessa. Aiempien oikeudenkäyntien perusteella niiden järjestäminen ei ole helppoa, nopeaa tai halpaa. Näytön hankkiminen teoista, jotka on tehty maantie-

teellisesti kaukaisessa paikassa ja usein levottomissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, on haastavaa, mitä vielä korostaa se, että esimerkiksi terroristimirikoksissa näyttökynnys on korkea. Ulkomailla tapahtuvaan terrorismiin liittyvissä tapauksissa näyttöä tarvitaan ainakin vastaajan tiedoista, toimista ja tarkoituksesta sekä terroristiryhmän tai terroristisen toiminnan luonteesta.

KANSAINVÄLISEN RIKOSTUOMIOISTUIMEN HYÖDYNTÄMINEN

Siksi on ymmärrettävää, että keskusteluun on nostettu mahdollisuus tuomita vierastaistelijoiden rikoksista kansainvälisessä rikostuomioistuimessa. Kyseeseen voisi silloin tulla joko Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC) tai erikseen perustettava ad hoc -tyyppinen kansainvälinen rikostuomioistuin. ICC:n toimivaltaan kuuluvat mm. sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Joko valtion, jonka alueella rikos on tehty, tai valtion, jonka kansalainen syytetty on, tulee olla ICC:n perussäännön, Rooman perussäännön, osapuolivaltio tai hyväksyä ICC:n toimivallankäyttö tapauksessa. Näin ollen Suomen ja muiden perussäännön osapuolivaltioiden kansalaiset voivat tulla Kansainvälisessä rikostuomioistuimessa tuomituiksi, vaikka tekopaikan valtio – esimerkiksi Irak tai Syyria – ei ole perussäännön osapuoli. Myös YK:n turvallisuusneuvosto voi saattaa ICC:n käsiteltäväksi sen toimivaltaan ilmeisesti kuuluvia rikoksia, jolloin sen enempää tekopaikan valtion kuin kansalaisuusvaltionkaan hyväksyntää ei tarvita.

Vaikka Kansainvälisen rikostuomioistuimen toimivalta sinänsä kattaa myös vierastaistelijoiden tekemiä rikoksia, ei

se voi kuitenkaan olla laajemmassa mittakaavassa ratkaisu vierastaistelijoiden oikeuden eteen saattamisen haasteisiin. Tämä johtuu siitä, että Kansainvälinen rikostuomioistuin rakentuu ajatukselle, että se täydentää valtioiden kansallista toimivaltaa. Ensisijainen vastuu rikosten tutkimisesta ja syytteen nostamisesta on sopimusvaltioilla. Rooman perussäännön johdanto-osassa korostetaan sitä, että jokainen valtio on velvollinen käyttämään rikosoikeudellista toimivaltaansa kansainvälisiin rikoksiin syyllystyneisiin henkilöihin. Tapauksen on oltava riittävän vakava, jotta sen käsittely Kansainvälisessä rikostuomioistuimessa on perusteltua.

Käytännössä ICC on käsittelemisessään tilannekokonaisuuksissa nostanut syytteitä vain muutamaa keskeistä henkilöä vastaan. Valikoinnissa otetaan huomioon tekijän asema valtiossaan tai aseistetussa ryhmittymässään ja erityisesti se, onko kyse korkealla tasolla olevasta johtajasta, jonka katsotaan olleen erityisen suuressa vastuussa. Laajamittaisempi vierastaistelijoiden oikeuden eteen saattaminen ei siksi olekaan Kansainvälisen rikostuomioistuimen tehtävä.

ERITYISEN RIKOSTUOMIOISTUIMEN PERUSTAMINEN

Esiin on siksi noussut mahdollisuus perustaa ad hoc -tyyppinen eli tiettyä tilannetta varten perustettava kansainvälinen rikostuomioistuin entisen Jugoslavian ja Ruandan rikoksia käsitelleiden tuomioistuinten tapaan. Mikään helposti toteutettava ratkaisu sekään ei kuitenkaan ole. Entisen Jugoslavian ja Ruandan rikoksia käsitelleet rikostuomioistuimet perustettiin YK:n

turvallisuusneuvoston päätöslauselmilla. Tällainen päätös edellyttää vähintäänkin sitä, että turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet ovat asiasta ainakin siinä määrin yksimielisiä, etteivät ne veto-oikeudellaan estä tällaisen päätöslauselman hyväksymistä. Nykyisissä kansainvälisepoliittisissa oloissa tämä on kaikkea muuta kuin itsestään selvää.

Jos yksimielisyys tuomioistuimen perustamisesta löytyisi, pitäisi vielä ratkaista se, mihin tuomioistuin sijoitettaisiin sekä se, miten toiminta organisoitaisiin ja rahoitettaisiin. Tuomioistuimen tulisi toimia paikassa, jossa kansainvälinen henkilöstö voisi toimia turvallisesti ja sekä oikeudenkäynnit että oikeudenkäynnin aikainen vangitseminen voitaisiin toteuttaa ihmisoikeuksia kunnioittaen. Rikosten riittävä selvittäminen ja asianmukainen oikeuskäsittely vaatisivat huomattavan määrän asiantuntevaa henkilöstöä ja aineellisia resursseja. Tuomioistuimen langettavat tuomiot pitäisi myös panna täytäntöön jossakin. Jugoslavia- ja Ruanda-tuomioistuinten sekä Kansainvälisen rikostuomioistuimen tuomiot pantiin ja pannaan täytäntöön siihen suostuneissa valtioissa, myös Suomessa.

On muistettava myös mitta-kaava. Jugoslavia-tuomioistuimessa syytteeeseen asetettiin sen toimintavuosien aikana 161 henkilöä ja Ruanda-tuomioistuimessa 93 henkilöä, mikä on murto-osa vierastaistelijoiden määrästä. Esimerkiksi Ruandan kansanmurhan jälkeen päävastuun oikeuskäsittelyiden järjestämisestä kantoivat kansalliset tuomioistuimet. Viime kädessä olisi ratkaistava myös se, mitä tapahtuu niille vierastaistelijaille ja vierastaistelijoiden mukana

matkustaneille perheenjäsenille, joita ei aseteta syytteeeseen tai tuomita tai, jotka ovat suorittaneet rangaistuksensa.

OIKEUDENKÄYNTI KRIISIALUEELLA

Houkutteleva ratkaisu voisi olla sekin, että rikokset jätetään ratkaistavaksi alueen kansallisissa tuomioistuimissa ja tai jonkinlaisessa alueelle perustettavassa sekamuotoisessa – kansallisia ja kansainvälisiä elementtejä yhdistävässä – tuomioistuimessa. Ilman jonkinlaista taloudellista tukea tämäkään tuskin onnistuu. Resurssien puute on ollut YK:n tuella perustettujen sekamuotoisten tuomioistuinten keskeinen haaste. Selvää kuitenkin on, etteivät YK tai länsimaat voi olla taloudellisesti tai muutenkaan mukana sellaisessa prosessissa, jossa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja inhimillisen kohtelun perusstandardeja ei kunnioiteta. Tämä muodostuu epäilemättä haasteeksi, jos oikeudenkäyntejä järjestetään alueella, joka on monessa suhteessa kriisisä tai vasta toipumassa kriisitilanteesta.

Selvää onkin vain se, ettei edellä esitettyihin kysymyksiin ja haasteisiin löydy helppoja, halpoja tai nopeita vastauksia tai ratkaisuja. Rankaisemattomuuden vastustaminen onkin tavoite, jota on helpompi kannattaa periaatetasolla kuin toteuttaa käytännössä. ■

Kirjoittaja on rikosoikeuden professori Lapin yliopistossa.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa on Suomessa

YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä ovat selvittäneet ensimmäistä kertaa minkälaisia lapsiin kohdistuvia ihmiskaupan muotoja Suomessa esiintyy. Suomessa asuvat lapset ja nuoret ovat kohdanneet monenlaista ihmiskauppaan liittyvää hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä, pakkoavioliittoja ja rikolliseen toimintaan pakottamista.

Ihmiskauppa on vakavaa henkilöön kohdistuvaa hyväksikäyttöä ja vapauteen kohdistuva rikos. Ihmiskaupan uhrien todellista määrää on vaikea arvioida, sillä iso osa uhreista jää tunnistamatta ja tieto rikoksesta tulee harvoin viranomaisten tietoon. Ihmiskaupparikokset ovat usein paljastavaa tutkintaa vaativia rikoskokonaisuuksia ihmiskaupan prosessinomaisuuden takia, mikä edellyttää erityisosaamista niin tunnusmerkistön kuin kohderyhmänkin, lasten ja nuorten, osalta. Lapsiin kohdistuvaa laaja-alaista hyväksikäyttöä tutkittaessa, ihmiskaupaksi luokiteltu hyväksikäyttö on jäänyt vähemmälle huomiolle. Usein vain vakavat tapaukset tulevat julkisuuteen ja tämä luo ihmiskaupasta osin virheellisen mielikuvan. Ihmiskauppa ei esimerkiksi edellytä, että rikoksenteijä saa rikoksesta taloudellista hyötyä.

Ihmiskaupparikoksessa rikoksenteijä hyödyntää uhrin haavoittuvuutta, luottamusta tai riippuvaisuutta hyväksikäyttääkseen häntä esimerkiksi seksuaalisesti tai pakottamalla hänet rikolliseen toimintaan. Lasten hyväksikäytön taustalla on usein luottamussuhteen väärinkäyttö, sillä lapsen hyväksikäyttäjänä on useimmiten hänelle tuttu ihminen, kuten oma perheenjäsen, sukulainen, tuttava tai muu luotettava mielletty henkilö. Ilmiönä ja rikoksena ihmiskauppa koostuu usein vaikeasti rajattavissa olevista erilaisista teoista, jotka saattavat vakavoitua ajan myötä. Lievemmat teot voivat johtaa vakavampaan hyväksikäyttöön, jos niihin ei puututa ajoissa.

Selvityksen kohteena olivat alaikäisten lisäksi 18–21-vuotiaat nuoret, koska iso osa täysi-ikäisistä nuorista on uhrinutunut alaikäisenä ja päässyt

avun piiriin vasta täysi-ikäisenä. Täysi-ikäistyminen ei myöskään poista nuoruuden haavoittuvuutta. Tarkoituksenamme oli ymmärtää ja kuvata lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa. Tutkimme ilmiötä selvittämällä, millaisia tapauksia on tullut viranomaisten tai muiden toimijoiden tietoon. Pyrimme siten tapausten avulla kuvaamaan eri ihmiskaupan muotoja, joita Suomessa esiintyy ja muodostamaan kokonaiskuva ilmiöstä. Selvitys perustuu asiantuntijahaastatteluihin, lasten ja nuorten parissa työskenteleville asiantuntijoille lähetettyyn verkkokyselyyn ja viranomaistilastoihin.

SEKSUAALINEN HYVÄSKÄYTTÖ YLEINEN HYVÄSKÄYTÖN MUOTO

Suomessa asuvat lapset ja nuoret ovat kohdanneet monenlaista ihmiskauppaan liittyvää

hyväksikäyttöä ja väkivaltaa. Hyväksikäyttö on voinut tapahtua Suomessa, ulkomailla lapsen koti-, lähtömaassa ja/ tai kauttakulkumaissa. Uhriksi on joutunut sekä valtaväestöön kuuluvia Suomen kansalaisia että ulkomaalaistaustaisia lapsia. Selvityksessä niin kyselyyn vastanneet kuin haastatellut asiantuntijat tunnistivat useita eri ihmiskaupan muotoja. Parhaiten he tunnistivat ja nostivat esiin seksuaalisen hyväksikäytön, mutta sen lisäksi he kertoivat myös pakkoavioliitoista ja rikolliseen toimintaan pakottamisesta.

Seksuaalinen hyväksikäyttö näyttää selvityksen perusteella kohdistuvan erityisesti tyttöihin. Kaikki tähänastiset Suomessa annetut tuomiot lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta ihmiskaupasta ovat myöskin liittyneet tyttöihin kohdistuneeseen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Lapset ja nuoret

Rikosoikeusjärjestelmän toimijoiden ymmärrystä lapsiin kohdistuvasta ihmiskaupasta tulee parantaa.

ovat joutuneet muun muassa pakotetuksi prostituutioon, lapsille on tarjottu vastiketta seksiä vastaan eli heiltä on ostettu seksiä, ja lapsia on käytetty hyväksi myös internetissä. Selvityksestä käy ilmi, että lasten ja nuorten joutuminen seksinoston ja sen yrityksen kohteeksi on varsin yleistä. Seksin ostaminen alaikäiseltä on aina rikos. Sitä ei muuta se, että hyväksikäyttäjä saa nuoren luottamuksen antamalla hänelle lahjoja vastineeksi seksistä ja vaikka nuori vaikuttaisi olevan suostuvainen tekoon. Seksin ostajat käyttävät hyväksi nuoren haavoittuvuutta, nuorta ikää ja elämäkokemuksen puutetta.

Myös pojat voivat joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Selvityksessä nousi esille etenkin ns. tanssijapojat, eli Afganistanista tai Iranista ilman huoltajaa Suomeen tulleet pojat, jotka ovat joutuneet bacha bazi -ilmiössä hyväksikäytetyksi. Bacha bazissa pojat puetaan naisten vaatteisiin ja he tanssivat miehille juhlissa, joissa heitä usein myös hyväksikäytetään seksuaalisesti ja raiskataan. Seksuaalisen hyväksikäytön uhreja, sekä tyttöjä että poikia, yhdistää se, että he ovat erityisen traumatisoituneita ja siten akuutin sekä pitkäkestoisien avun tarpeessa.

Suomessa esiintyy myös lapsiin kohdistuvia pakkoavioliittoja. Kyse voi olla Suomesta ulkomaille vanhempien kotimaahan lähetettävästä työstä, joka naitetaan vanhemmalle miehelle, tai Suomessa asuvasta miehestä, joka hakee

alaikäisen vaimon ulkomailta. Myös turvapaikanhakijoiden joukossa on tunnistettu lapsia, jotka on ennen Suomeen tuloa pakotettu avioliittoon. Pakkoavioliittoihin puuttuminen ja niiden ehkäisy Suomessa edellyttää entistä parempaa tietoa ja ymmärrystä ilmiöstä. Lapsiavioliittojen näkeminen pakkoavioliiton ja ihmiskaupan kontekstissa voisi parantaa uhrien tunnistamista ja kehittää auttamisen käytäntöjä.

RIKOLLISEEN TOIMINTAAN PAKOTTAMINEN TUNNISTETAAN HUONOSTI

Rikollisuuteen pakottaminen oli selvityksen tulosten mukaan varsin yleinen hyväksikäytön muoto. Suurin osa uhreista oli valtaväestöön kuuluvia, kodin ulkopuolelle sijoitettuja nuoria, jotka olivat karanneet sijoituspaikastaan. Ryhmässä oli myös päihderiippuvaisia tai pikkurikoksia ja rötöksiä aiemmin tehneitä nuoria, jotka ovat alttiita painostukselle. Nuoret olivat joutuneet tekemään esimerkiksi huumerikoksia ja varastamaan. Toisaalta myös turvapaikanhakijalapsia oli pakotettu rikolliseen toimintaan matkalla Suomeen. Selvityksessä mainittiin myös rikollisliigojen mukana tulevat ulkomaalaistaustaiset lapset, jotka on pakotettu tekemään rikoksia Suomessa. Näissä tapauksissa on ollut selviä ihmiskaupan piirteitä, mutta rikoksia on tutkittu muilla nimikkeillä. Selvitys osoittaa, ettei poliisi tunnista rikolliseen toimintaan pakottamisen yhteyttä ihmiskaup-

paan riittävästi. Tämä herättää huolen siitä, että lapset ja nuoret joutuvat syytetyiksi ja rangaistuiksi teoista, joihin heidät on pakotettu suorana seurauksena ihmiskaupasta. Rankaisemattomuuden periaatteen mukaisesti lapsia ja nuoria ei tule rangaista teoista, joihin he ovat syyllistyneet ihmiskaupassa uhriutumisen takia.

Selvityksessä tuli esille myös se, kuinka eri ihmiskaupan muodot usein linkittyvät toisiinsa, esimerkiksi juuri rikolliseen toimintaan pakottaminen ja seksuaalinen hyväksikäyttö. Tämä koskettaa etenkin kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia, jotka karatesaan sijoituspaikastaan pakoilevat viranomaisia ja joutuvat turvautumaan ulkopuoliseen apuun, jolloin he ovat vaarassa joutua hyväksikäytetyksi.

LAPSIIN JA NUORIIN KOHDISTUVAN IHMISKAUPAN TORJUNTA

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan ja siihen liittyvän hyväksikäytön parempi ennaltaehkäisy ja torjunta edellyttää monialaista viranomaisyhteistyötä ja kansallista ihmiskaupan vastaisen työn koordinaatiota. Ennen kaikkea se edellyttää tietoisuuden lisäämistä ihmiskaupasta ja sen yhtymäkohdista muihin hyväksikäytön muotoihin. Olisi tärkeää ymmärtää ihmiskauppa uhrin kokonaisvaltaisena hyväksikäyttönä, joka voi koskettaa myös kantasuomalaisia lapsia ja jossa rikoksenteijät voivat olla sekä suomalaisia että ul-

komaalaisia.

Rikosoikeusjärjestelmän toimijoiden ymmärrystä lapsiin kohdistuvasta ihmiskaupasta tulee parantaa. Selvityksessä suositellaankin, että lapsiin kohdistuva ihmiskauppa tulee sisällyttää poliisille, syyttäjäille ja tuomioistuimille annettavaan koulutukseen. Lisäksi selvityksessä esitetään, että poliisin tulisi perustaa ihmiskauppaan erikoistunut tutkintayksikkö, jossa olisi osaaamista lasten kuulemisesta ja lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnasta.

Kaikenlaiseen lapsiin kohdistuvaan epäasialliseen kohteluun ja hyväksikäyttöön tulee puuttua matalalla kynnyksellä, jotta uhrin tunnistetaan ajoissa ja ohjataan avun piiriin. Mikään taho ei yksin pysty ennaltaehkäisemään ja puuttumaan ihmiskauppaan, vaan se on tiimityötä ja edellyttää eri sektoreiden läheistä yhteistyötä. Tärkeää on myös siirtää katse hyväksikäyttäjiin, sillä hyväksikäyttöä ei olisi ilman rikoksenteijöitä. ■

Elina Kervinen työskentelee tutkijana HEUNIssa ja Natalia Ollus on HEUNIn johtaja.

Kervinen, Elina & Ollus, Natalia (2019): Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. Heuni Publication Series No. 89. HEUNI, Finland. bit.ly/HEUNI_rep_89

Valvontarangaistus jäänyt marginaaliasemaan

Valvontarangaistus on vuonna 2011 käyttöön otettu yhdyskuntaseuraamus. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa valvontarangaistusta on tutkittu useilla aineistoilla ja menetelmillä. Seuraavassa tarkastellaan niiden pohjalta valvontarangaistuksen kehittämisen kysymyksiä.

Valvontarangaistusta suorittavien päivittäinen keskimäärä on viime vuosina ollut noin 45, kun lainsäätämisvaiheessa tavoite oli 130–140. Vuonna 2017 ensimmäisessä oikeusasteessa 2 973 henkilöä tuomittiin enintään kuuden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, 1 522 yhdyskuntapalveluun ja vain 192 valvontarangaistukseen. Valvontarangaistuksen seuraamuselvityksiä pyydettiin 654, joista myönteisiä oli 299. Alkaneista valvontarangaistuksista epäonnistui eli muunnettiin vankeudeksi 11,6 %. Yhdyskuntapalvelussa epäonnistuneiden osuus oli suurempi, 17,4 %. Valvontarangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun vankeudeksi muuntamisen yleisin syy on päihtymys. Tämä kertoo haasteista, joita niiden täytäntöönpanoon liittyy.

Moni haastateltu oli elämänsä aikana ollut vankilassa. Lyhyen vankeuden aikana tukitoimien järjestäminen on

haastavaa, mutta henkilö voi sillä välin menettää kiinnikkeet yhteiskuntaan. Yleinen kokemus oli, että lyhyenkin valvontarangaistuksen aikana voidaan luoda paremmat jatkoedellytykset yhteiskunnassa toimimiseen. Valvontarangaistusta ei nähty vankilaa helpompana, vaan usein päinvastoin. Moni kertoi vankilan passivoivasta vaikutuksesta ja vankilasta vapautumisen haasteista sekä katsoi, että vankilalla olisi ollut heidän tilanteesaan kielteinen vaikutus.

Osa haastatelluista oli suorittanut vankilassa sakon muuntorangaistuksen. Vaativuutensa vuoksi valvontarangaistuksen ei ole katsottu soveltuvan tämän vaihtoehdoksi. Toisenlainenkin tulkinta on mahdollinen. Erona on se, että valvontarangaistuksessa tieto sosiaalisesta tilanteesta saatetaan syyttäjän ja tuomioistuimen tietoon seuraamuselvityksellä, jolloin se voidaan huomioida seuraamusharkinnassa.

TUOMITSEMINEN EDELLYTTÄÄ SOVELTUVUUDEN SELVITTÄMISTÄ

Seuraamuselvityksellä arvioidaan, onko valvontarangaistuksen tuomitsemista pidettävä perusteltuna rikoksentehtäjän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi (RL 6:11a §:n 3 kohta). Tutkimukseen haastateltujen seuraamuselvitykset oli yleensä pyytänyt tuomioistuin, syyttäjä ja useammassa tapauksessa epäilty itse. Valvontarangaistuksen määräämistilanteita on kaksi.

Valvontarangaistus voidaan ensinnäkin tuomita korkeintaan kuuden kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Ennen seuraamuselvitystä ratkaistaan rangaistuksen pituutta, rikostaustaa ja rikoksen laatua koskevien edellytysten täytyminen (RL 6:11a §:n kohdat 1 ja 2). Tärkein harkintaperuste liittyy rikostaustaan.

Toisessa tilanteessa ehtojen rikkomisen vuoksi keskeyty-

nyt yhdyskuntapalvelu muunnetaan vankeuden sijasta valvontarangaistukseksi, mistä on säännös yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 39 §:ssä.

Moni tutkimukseen osallistunut suoritti yhdyskuntapalvelusta muunnettua valvontarangaistusta. Useassa Rikosseuraamuslaitoksen haastattelussa tuli esiin, että nämä valvontarangaistukset olivat onnistuneet yllättävänkin hyvin. Valvonta ja tuki ovat valvontarangaistuksessa selvästi vahvemmat. Valvontarangaistusta suorittavat kokivat valvontarangaistuksen usein yhdyskuntapalvelua parempana etenkin päihteettömyyden kannalta. Käytännöt vaihtelevat, mutta perusteltuna on pidettävä valvontarangaistuksen edellytysten selvittämistä ennen seuraavalle portaalille eli ehdottomaan vankeuteen siirtymistä.

Suuri osa valvontarangaistusta suorittavista on tuomittu liikennejuopumuksesta.

Yleinen päärikos on myös asevelvollisuudesta tai siviilipalveluksesta kieltäytyminen, mitä ei valvontarangaistuksen sisällön kannalta voida pitää tarkoituksenmukaisena.

VALVONTARANGAISTUS SISÄLLÖLTÄÄN INTENSIIVINEN SEURAAAMUS

Kansainvälisesti on esimerkiksi pelkistä kotiaresteista, mutta valvontarangaistus ei merkitse vain kotona oloa. Valvonta ja liikkumisrajoitukset luovat tiukat raamit tuomitun elämään, mutta sisältö luodaan toimintavelvoitteella ja tukitoiminnoilla. Toimintavelvoite koostuu yleensä työstä, työpajatoiminnasta, vapaaehtoistyöstä tai kuntouttavasta työtoiminnasta. Moni kävi myös korvaushoidossa. Parhaimmillaan valvontarangaistus luo jatkumon rangaistuksen jälkeiselle ajalle, ja osa haastatelluista olikin jatkanut toimintaa samassa paikassa.

Kokemukset valvontarangaistuksesta olivat yleisesti varsin hyviä. Tuki, työssäkäynti, päihitteettömyys ja rutinneja luova aikataulu koettiin tärkeiksi. Valvontarangaistus vaikuttaa väistämättä perheenjäseniin, mutta perhe oli usein syy sitoutua valvontarangaistukseen. Tukipartion kotikäynnit voivat olla tärkeitä yksin asuvalle. Nämä kaikki ovat tekijöitä, jotka tukevat yhteiskuntaan kiinnittymistä.

KUNTOUTUKSEN JA MOITTEEN YHDISTÄMINEN

Valvontarangaistus otettiin vaihtoehdoksi tilanteisiin, joissa sitä pidetään ”erityisestä näkökulmasta ehdotonta vankeusrangaistusta perustellumpana” (HE 17/2010 vp). 2000-luvun alussa suunnitellun sopimushoidon kaltainen seuraamus valvontarangaistus ei ole. Rikoslain

käyttöedellytyksistä johtuen valvontarangaistus ei ole mahdollinen interventio tuoreita lyhyitä ehdottomia vankeuksia suorittaneille.

Esimerkiksi Ruotsissa keinovalikoima on monipuolisempi. Siellä valvontarangaistukseen verrattavissa olevaan intensiivivalvontaan määrätyillä ei välttämättä ole aikaisempia tuomioita. Suojeluvalvonta osuneekin kohderyhmältään lähemmäs valvontarangaistusta. Siihen voidaan yhdistää sopimushoito, jos päihdeongelma on liittynyt rikoksen tekemiseen. Sopimushoito voidaan määrätä korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistuksen sijasta.

RANGAISTUSLAJI VAI TÄYTÄNTÖÖNPANON MUOTO?

Vuoden 2006 vankeuslakiuudistuksessa rikoslain vankeuden sisällön todettiin kattavan vankilan ulkopuolella toteutettavat uudet rangaistuksen täytäntöönpanomuodot, mistä valvontu koevapaus on esimerkki. Tietyin reunaehdoin valvontarangaistusta olisi mahdollista valtiosääntöoikeudellisesti tulkita samoin, sillä sisällöllisesti ne ovat lähellä toisiaan. Valvontarangaistuksessa tosin käytetään radio- ja taajuustekniikka (RF), mutta valvotussa koevapaudessa paikantamisen mahdollistavaa GPS-teknikkaa.

Rikosseuraamuslaitos voisi sijoittaa henkilön valvontarangaistukseen ainakin silloin, kun yhdyskuntapalvelu on keskeytynyt ja sosiaalisia valmiuksia koskevat edellytykset täyttyvät. Valvontarangaistuksen seuraamusselvitys on laajempi kuin yhdyskuntapalvelun vastaava, ja sisältää muun muassa kodin tarkistuksen sekä terveystietoja. On huomioitava, että seuraamusselvitys tehdään ri-

koksesta epäillystä henkilöstä.

Muissa Pohjoismaissa sähköiseen valvontaan sijoittamisesta päättää täytäntöönpanoviranomainen sen jälkeen kun henkilö on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Pohjoismaisiin verrokkeihin nähden valvontarangaistuksen käyttö on ollut vähäisintä, mutta valvotun koevapauden laajamittaisinta. Päätöksetekomalli saattaa olla erojen osaselittäjä.

VALVONTARANGAISTUKSEN ENIMMÄISPITUUS

Seuraamusjärjestelmän portaittaisen ankaroitumisen kannalta valvontarangaistuksen enimmäispituutta olisi perusteltua nostaa yli kahdeksaan kuukauteen, joka on rajana yhdyskuntapalvelussa. Tällä vältettäisiin se, että valvontarangaistukseksi muunnetaan yhdyskuntapalvelu, jota ei pituutensa vuoksi alun perin olisi voitu tuomita valvontarangaistuksena. Täytäntöönpanoajan pidentyminen olisi ehkä tarpeen ottaa huomioon täytäntöönpanon sisällössä. Valvontarangaistusta suoritavat pääsevät ehdonalaisten vapauten asevelvollisuudesta tai siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tuomittuja lukuun ottamatta.

Sähköinen valvonta on nyt käytössä myös tutkintavankeuden puolella. Pakkokeinolain mukainen, GPS-teknikkaa hyödyntävä tutkinta-aresti on vaihtoehto silloin, kun rangaistus on enintään kaksi vuotta.

TAVOITTEENA PITKÄJÄNTEINEN YHTEISKUNTAAN KIINNITTÄMINEN

Valvontarangaistuksen pääajatus voidaan tiivistää Rikosseuraamuslaitoksen haastattelusakin todettuun: usko henkilön mahdollisuuteen muuttua.

Ajatus on sisäänrakennettu rikosoikeuden preventioteorioihin, jotka kysyvät, mitä tapahtuu rangaistuksen jälkeen. Rangaistuksen teoreettiset perusteet yhdistyvät näin käytännön vaikuttavuustavoitteisiin, mikä on inhimillisten ja yhteiskunnallisten kustannusten kannalta varsin kestävä rangaistuksen perustelu.

Valvontarangaistus on tutkimuksen valossa tarkoituksenmukainen seuraamus motivoituneelle rikoksenteikijälle. Mitkä asiat motivaatioon sitten vaikuttavat? Miksi valvontarangaistus voi onnistua, vaikka sitä kevyemmälle yhdyskuntapalvelulle on este? Tiedämme, että legitimitiitikokemus vaikuttaa sääntöjen noudattamiseen (Alison Lieblich, Tom Tyler). Legitimitiitti koostuu useasta tekijästä, joista vahva tuki ja eräänlainen luottamuksen osoittaminen lienevät tässä tärkeimpiä. Vaikka yhdyskuntaseuraamukset painottuvat erityispreventioon, ei siten ole syytä unohtaa välillistä yleispreventiota eli järjestelmän kykyä vaikuttaa yksilöiden ajatteluun ja asenteisiin. ■

Kirjoittaja on tohtorikoulutettava Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa Helsingin yliopistossa.

Palstaa pitää rikksentorjuntaneuvoston sihteeristö.

■ MINNA PIISPA

Lähestymiskieltoon tehoa sähköisellä valvonnalla?

Lähestymiskiellon rikkomisen on varsin yleistä. Kieltoa voidaan rikkoa esimerkiksi puhelinsoitoilla, tekstiviestillä, kyttämällä kotipihalla tai seuraamalla autolla. Kiellon valvonta on nykyisin vain uhrin tekemien ilmoitusten varassa. Kiellon suojaa voitaisiin parantaa sähköisellä valvonnalla.

Oikeudessa käsiteltiin vuonna 2018 oikeudessa vajaa 2100 lähestymiskieltoa, joista hyväksyttiin runsas 900. Laajennettuja lähestymiskieltoja oli poliisin tietojärjestelmän mukaan vuonna 2017 määrätty runsaat 500. Lähestymiskiellon rikkomiset ovat tavallisia. Karkeasti ottaen vuosittain kärjaoikeudessa myönnettyistä kaikista lähestymiskielloista rikotaan runsasta kymmenesosaa, vuositasolla noin 160 kieltoa. Myös toistuvat rikkomiset ovat tavallisia, sillä Tilastokeskuksen selvityksen mukaan noin kaksi viidestä lähestymiskieltoa rikkovista rikkoo sitä useammin kuin kerran (noin 70 henkilöä). Lähestymiskiellon rikkojista suurin osa, lähes 90 prosenttia, on miehiä, mikä on suurin piirtein saman verran kuin miesten osuus lähestymiskieltoon määrättyistä.

Lähestymiskiellon sähköinen valvonta lisäisi kieltoa rikkovien kiinnijäämisriskiä sekä mahdollistaisi poliisin tiheästi asutuilla alueilla nopean puuttumisen kiireellisissä tilanteissa. Sähköisellä valvonnalla voitaisiin vaikuttaa erityisesti

henkilöihin, jotka rikkovat lähestymiskieltoa toistuvasti. Valvonta myös helpottaisi näytön keräämistä kiellon rikkomisesta. Sähköisen valvonnan voitaisiin ajatella soveltuvan lähinnä tietyllä alueella oleskelun kieltävän lähestymiskiellon noudattamisen valvontaan. Oikeusministeriössä on valmisteltu lähestymiskiellon valvonnan tehostamisesta arviointimistio, joka oli keväällä lausuntokierroksella.

VALVONNAN TOTEUTUS

Lähestymiskiellon sähköinen valvonta on ollut käytössä Ruotsissa vuodesta 2011 ja Norjassa vuodesta 2013, mutta tutkittua tietoa sen toimivuudesta ei vielä ole. Ruotsissa on käytössä kolme erilaista lähestymiskieltoa ja lähestymiskiellon sähköisen valvonnan rikkomisen. Ruotsissa sähköinen valvonta on liitetty erityislaajennettuun lähestymiskieltoon, jossa kieltoon määrätty henkilö ei saa tavata eikä olla suojatun henkilön asunnon, työpaikan tai muun vakituiseen elämänpäiriin kuuluvan paikan lähetyillä. Erityislaajennettuun lähestymiskieltoon liittyy

usein kehoon kiinnitettävä sähköinen jalkapanta, josta lähtee poliisille hälytys, jos valvottava henkilö menee kielletylle alueelle tai hän ei huolehdi valvontalaitteestaan asianmukaisesti. Sähköistä valvontaa voidaan käyttää myös tilanteissa, jossa tavallista lähestymiskieltoa on rikottu tai jossa on aikaisemmin määrätty laajennettu lähestymiskielto ilman sähköistä valvontaa.

Norjassa syyttäjä voi määrätä lähestymiskiellon, jos on syytä uskoa, että henkilö syyllistyy rikokseen, vainoa, muutoin rikkoo toisen rauhaa tai aiheuttaa häiriötä, joka on toiselle henkilölle erityisen stressaavaa. Lähestymiskiellolla voidaan myös suojata tarkasti määriteltyä henkilöryhmää, jos suojattava henkilö on sitä pyytänyt tai yleinen etu vaatii. Lähestymiskiellolla voidaan kieltää valvottavana olevaa henkilöä menemästä tietylle rajatulle alueelle sekä kieltää valvottavaa henkilöä lähestymästä, tapaamasta tai muutoin ottamasta yhteyttä suojattavaan henkilöön. Sähköisellä valvonnalla voidaan suojata Norjassa yhtäaikaaisesti

useita eri henkilöitä ja valvottavia alueita voi olla samanaikaisesti useampia, joten se sopii myös kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyyn. Poliisiviranomainen päättää valvottavan alueen rajoista.

Suomessa lähestymiskiellon sähköisen valvonnan käynnistäminen vaatii lainsäädännön uudistamista siten, että lähestymiskiellon sähköinen valvonta ja sen rikkominen sisällytetään osaksi lähestymiskiellon rikkomista tai vainorikoksen tunnusmerkistöä. Arviointimuistiossa pyydytyissä lausunnoissa todettiin, että sähköistä valvontaa pitäisi käyttää etenkin tapauksissa, joihin esimerkiksi uhkausten tai kieltoon määrätyn aieman väkivaltakäyttötymisen perusteella voidaan arvioida liittyvän väkivallan uhka sekä tapauksissa, joissa lähestymiskielltoa rikotaan toistuvasti. Sähköisen valvonnan katsottiin soveltuvan parhaiten laajennettujen lähestymiskiellojen yhteydessä käytettäväksi, jolloin määritellään alue, jolle kiellossa määrätty ei saa mennä. Sen sijaan lausunnoissa todettiin, että sähköinen valvonta ei todennäköisesti olisi kovin tehokas valvontakeino silloin, jos lähestymiskiellon rikkomisessa on kyse muista kuin fyysisistä yhteydenotoista, esimerkiksi puheluista, sähköposteista tai yhteydenotoista sosiaalisen median kanavissa.

SÄHKÖISEN VALVONNAN TEKNINEN TOTEUTUS

Lähestymiskiellon sähköisestä valvonnasta vastaavat sekä Ruotsissa että Norjassa pääasiassa poliisi- ja syyttäjäviranomaiset. Lausunnoissa kannatettiin valvovaksi viranomaiseksi poliisia, mutta myös esimerkiksi vartiointiliikkeiden tai muiden turvallisuusalan asiantuntijoiden mahdollisuutta osallistua omalta osaltaan valvontaan tulisi pohtia. Valvonnan järjestäminen edellyttäisi lisäresursseja poliisille ja mahdollinen jatkovalmistelu edellyttäekin sisäministeriön ja oikeusministeriön yhteistyötä.

Norjassa valvottavalle henkilölle asennetaan laite, niin kutsuttu jalkapanta ja suojattavalle henkilölle annetaan mukana kannettava hälytintä. Poliisin tehtävänä on varmistaa, että saapuneesta hälytyksestä kuluu mahdollisimman lyhyt aika avun järjestämiseksi uhrille. Mikäli lähestymiskielloon määrätty henkilö

menee kielletylle alueelle, sekä hälytyskeskukseen että poliisille saapuu hälytys GPS-paikannusjärjestelmän kautta. Samalla hetkellä tulee tarkka tieto suojattavan henkilön olinpaikasta, jolloin poliisipartio voidaan lähettää kohteeseen. Norjassa kehitetty valvontajärjestelmä kommunikoi poliisin rekisteröinti- ja karttajärjestelmien kanssa, minkä vuoksi se ei ole suoraan kopioitavissa tai siirrettävissä muihin maihin. Norjassa sekä suojattavalle että tuomitulle henkilölle määrätään poliisiyhteyshenkilö.

Sähköisen valvonnan käyttöönotto ja järjestelmän rakentaminen aiheuttavat kustannuksia. Kustannuksia tulee myös valvonnasta ja siihen tarvitaan erityisesti lisäresursseja poliisille. Ruotsissa sähköisen valvonnan valmisteluvaiheessa arvioitiin, että käyttöönotto aiheuttaisi vajaan miljoonan euron kustannukset. Ennakkolaskemissa valvottavia oli noin 100. Norjassa sähköisen valvonnan käyttäjärjestelmän kehittämiskustannukset olivat yli viisi miljoonaa euroa.

VALVONTA PARANTAA UHRIN TURVALLISUUTTA

Poliisin tehtävänä on valvoa, että lähestymiskielltoa noudatetaan, jolloin lähestymiskiellolla suojattava henkilö voi kokea olevansa turvattu. Ruotsin alustavat kokemukset osoittavat, että sähköisellä valvonnalla suojellut uhrin ovat valvonnan aikana kokeneet valvottavan henkilön taholta korkeintaan pieniä rikkomuksia, eikä useissa tapauksissa rikkomuksia ole tapahtunut lainkaan. Uhrit ovat kokeneet saaneensa tukea, koska poliisi on vastannut sähköisestä valvonnasta. Sen hyötyjä ovat olleet myös tekninen todistusaineisto, jota on saatu rikoksentehtäjän poistaessa omavaltaisesti nilkkapantansa.

Arviomuistiosta annetuissa lausunnoissa kannatettiin lähestymiskiellon sähköisen valvonnan jatkovalmistelua Ruotsin ja Norjan mallien mukaisesti.

Lausunnoissa todettiin, että sähköisen valvonnan lisäksi on kehitettävä muita keinoja ja kytkeä jo olemassa olevia työmuotoja paremmin lähestymiskiellon valvontaan, kuten MARAK (moniammatillinen riskinarvioinnin kokous) ja tekijän hoitoon ohjaus. MARAK-riskinarviointia tulisi käyttää jokaisen lähisuhdeväki-

vallan tai vainon lähestymiskiellon hakemuksen yhteydessä, jolloin tapaus menisi MARAK-työryhmän tietoon ja käsitteilyyn ja työryhmä myös seuraisi uhrin tilannetta. Uhri ei jäisi yksin lähestymiskiellon kanssa, sillä lähestymiskiello on harvoin yksinään riittävä keino parantaa uhrin turvallisuutta. Kun lähestymiskiellon rikkominen tapahtuisi, MARAK-työryhmällä olisi mahdollisuus moniammatillisesti etsiä uusia keinoja ja toimenpiteitä miten eri toimijat voivat tukea suojatun henkilön turvallisuuden parantamista sekä auttaa suojattua todisteiden keräämisessä lähestymiskiellon rikkomuksen yhteydessä ja rohkaista rikosilmoituksen tekoon. Työryhmä voi auttaa myös valvottujen tapaamisten järjestämisessä, kuten myös uhan kokijan turvalaitteiden tarvearvioinnissa sekä näiden edullisessa järjestämisessä sekä arvioida suojattavan henkilön sijoittamismahdollisuudet toiselle paikkakunnalle esimerkiksi kauempana sijaitsevaan turvakotiin sekä neuvotella toisen paikkakunnan MARAK-työryhmän tai vastaavien toimijoiden kanssa asiakkaan tilanteesta ja hänen tarvitsemistaan tukitoimenpiteistä.

Lausunnoissa pidettiin tärkeänä kehittää lainsäädännöllisiä ja taloudellisia keinoja tarjota uhrin käyttöön turvalaite, jolla uhri voi hälyttää tarvittaessa apua. Turvalaitetta pidettiin myös jossain määrin nopeampana ja yksilöidympanä avun saamisena kuin tavanomainen yhteydenotto hätäkeskuksen kautta.

Lausunnoissa pidettiin tärkeänä, että poliisi ohjaa väkivallan tekijöitä auttaviin palveluihin jo esitutkintavaiheessa ja viimeistään käräjäoikeus lähestymiskiellon määräämisen yhteydessä. Viranomaisten ja väkivallan katkaisuohjelmien työntekijöiden välille tarvittaisiin selkeä yhteistyömalli, joka nivoutuu olemassa oleviin kunnallisiin palveluihin. Tekijät tarvitsivat monesti myös esimerkiksi päihdetai/ja mielenterveyspalveluja. ■

Arviomuistio lähestymiskiellon valvonnan tehostamiseksi. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2019:4.

Piispa, Minna & Lappinen, Laura (2014). MARAK – moniammatillista apua väkivallan uhrille. Arviointiraportti. THL Työpöytä 12 /2014. Verkkojulkaisu.

Palstalle ajankohtaisista tutkimusaiheista kirjoittavat Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkijat.

■ KAROLIINA SUONPÄÄ

Uhrin myötävaikutus naisten henkirikoksissa

Hiljattain julkaistussa tutkimuksessa kysytään, ovatko esimerkiksi itsepuolustus tai uhrin harjoittama väkivalta erityisen keskeisiä piirteitä niissä teoissa, joissa naiset surmaavat kumppaninsa.

Kriminologiassa on jo pitkään käyty keskustelua siitä, onko naisilla ja miehillä erilaisia motiiveja henkirikosten tekemisessä (esim. Felson & Messner, 1998; Johnson & Ferraro, 2000). On kysytty, onko uhrin myötävaikutuksella (victim precipitation) suurempi rooli naisten tekemissä henkirikoksissa: ovatko naisten teot useammin itsepuolustusta tai onko naisten motiivina väkivaltaisen parisuhteen päättäminen? Toinen keskeinen kysymys on se, liittyykö uhrin myötävaikutus keskeisesti kaikkeen naisten tekemään henkirikollisuuteen vai erityisesti niihin teoihin, joita naiset kohdistavat parisuhdekumppaneihinsa.

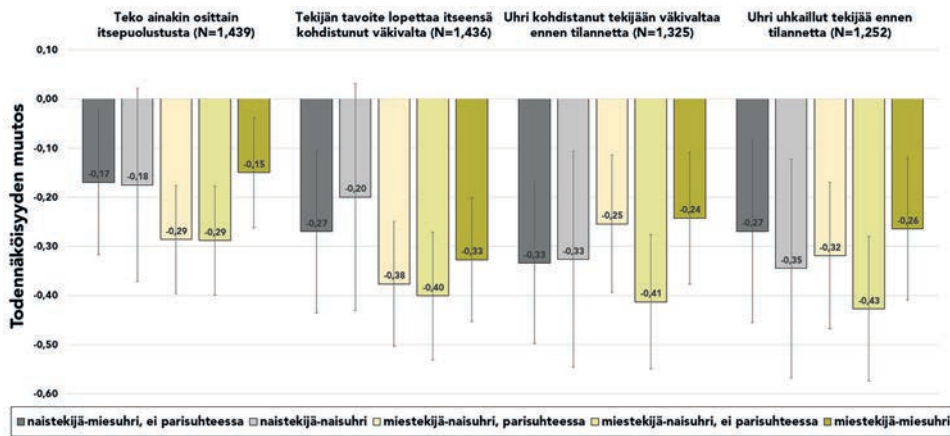
Poliisihallituksen, Poliisiammattikorkeakoulun ja Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin ylläpitämän Henkirikollisuuden seurantajärjestelmän avulla on mahdollista tarkastella uhrin myötävaikutuksen yleisyyttä naisten tekemissä parisuhdetapoissa ja verrata niitä muihin henkirikoksiin. Kriminologian empiirisesä tutkimuksessa uhrin myötävaikutuksella kuvataan sellaista uhrin ja tekijän

välistä vuorovaikutusta, joka saattaa lisätä rikostapahtuman riskiä, mutta termillä ei oteta kantaa tekijän juridiseen tai moraaliseen vastuuseen. Myöskään tässä artikkelissa ei käsitellä sitä, vähentääkö uhrin myötävaikutus teon moitittavuutta.

Henkirikollisuuden seurantajärjestelmän tieto pohjaa standardoituun lomakkeeseen, jonka rikostutkijat täyttävät jokaisesta poliisin tietoon tulevasta henkirikoksesta. Tällä tavoin saadaan kattava aineisto, joka sisältää yksityiskohtaista tietoa tekijöistä, uhreista ja rikostilanteista. Tutkimuksessa käytetty aineisto sisälsi henkirikokset, jotka oli tehty kesäkuun 2002 ja joulukuun 2017 välillä. Aineistosta poistettiin samaa sukupuolta olevat parisuhteet, koska tapausten pieni lukumäärä ei mahdollistanut tilastollista analyysia, sekä myös alaikäiset uhrin ja tekijät. Henkirikokset luokiteltiin kuuteen ryhmään tekijän sukupuolen (mies/nainen), uhrin sukupuolen (mies/nainen) sekä tekijän ja uhrin välisen suhteen (nykyinen tai entinen parisuhde/muu) mukaan.

Rikostutkijoiden täyttämä kyselylomake sisälsi neljä kysymystä, joilla uhrin

myötävaikutusta voitiin mitata: 1) Oliko teossa itsepuolustuksen sävyä? 2) Oliko tekijän tavoitteena lopettaa itseensä kohdistunut kiusaaminen tai väkivalta? 3) Oliko uhri kohdistanut tekijään fyysistä väkivaltaa ennen henkirikokseen johtanutta tapahtumatilannetta? 4) Oliko uhri uhannut tekijää väkivallalla ennen henkirikokseen johtanutta tapahtumatilannetta? Ensimmäinen, itsepuolustusta koskeva kysymys on suppein tapa mitata uhrin myötävaikutusta tilanteessa. Kaksi viimeistä kysymystä taas eivät välttämättä kuvasta tekijän motiiveja, mutta antavat tietoa uhrin ja tekijän suhteesta henkirikosta edeltäneeltä ajalta. Kunkin kysymyksen kohdalla ilmeni jonkin verran puuttuvuutta ja artikkelissa esitellyt osuudet on laskettu vain niistä tapauksista, joissa kysymykseen oli vastattu "kyllä" tai "ei". Samasta syystä myös eri rikostyyppien lukumäärä vaihtelee uhrin myötävaikutuksen mittarista riippuen, mutta kaikissa malleissa suurin osa henkirikoksista (vähintään 62 %) oli miesten välisiä ja vain erittäin pieni osa (enintään 2 %) naisten välisiä.

Kuvio 1. Henkirikostyyppin ja uhrin myötävaikutuksen välinen yhteys: keskimääräiset marginaalivaikutukset (95 % luottamusväli). Verrokkiryhmä: Naistekijä-Miesuhri, parisuhteessa.

UHRIN MYÖTÄVAIKUTUS YLEISEMPÄÄ NAISTEN TEKEMISSÄ PARISUHDETAPOISSA

Yli kymmenesosassa aineiston henkirikoksista teko sisälsi itsepuolustuksen sävyä (12 %, N=1 439) tai tekijän pyrkimyksenä oli lopettaa itseensä kohdistunut kiusaaminen tai väkivalta (13 %, N=1 436). Suunnilleen viidennessä tapauksista uhri oli käyttänyt väkivaltaa tekijää kohtaan (21 %, N=1 325) tai uhkailut tekijää väkivallalla (20 %, N=1 252) ennen henkirikokseen johtanutta tilannetta. Uhrin myötävaikutuksen yleisyyttä eri henkirikostyypeissä analysoitiin logistisella regressioanalyysillä, että uhrin ja tekijän ikä vakioitiin jokaisessa mallissa. Regressioanalyysin tuloksista laskettiin kunkin mallin osalta keskimääräiset marginaalivaikutukset. Verrokkiryhmän muodostavat jokaisessa mallissa ne tapaukset, joissa nainen on surmannut miespuolisen kumppaninsa (4–5 % henkirikoksista).

Kuviosta nähdään, että kaikki estimaatit ovat negatiivisia: motiivit itsepuolustus ja kiusaamisen lopettaminen kuten myös uhrin aiempi väkivaltaisuus tai uhkailu ovat siis verrokkiryhmää harvinaisempia kaikissa muissa henkirikostyypeissä. Esimerkiksi itsepuolustuksen todennäköisyys on miesten tekemisissä parisuhdetapossa 29 prosenttiyksikköä matalampi kuin naisten tekemisissä parisuhdetapossa, ja tekoa edeltäneen väkivallalla uhkaamisen osalta ero on 32

prosenttiyksikköä.

Naisten välisen henkirikollisuuden osalta luottamusvälit ovat suuria ja kahdessa mallissa verrokkiryhmän kanssa päällekkäisiä: tämä selittynee ainakin osittain ryhmän pienellä koolla. Uhrin myötävaikutus ei vaikuta keskeiseltä kaikissa niissä tapauksissa, joissa naiset ovat henkirikosten tekijöitä: naisten tekemät parisuhdetapot eroavat selvästi niistä myös tapauksista, joissa naisen tekemän henkirikoksen uhrina on jokin toinen mies kuin parisuhdekumppani. Tulos antaa siis viitteitä siitä, että uhrin ja tekijän välisellä vuorovaikutuksella on erityisen keskeinen rooli niissä tapauksissa, joissa naiset surmaavat entisen tai nykyisen puolisonsa.

VARHAINEN PUUTTUMINEN TÄRKEÄÄ

Kaikkeen tutkimukseen liittyy epävarmuustekijöitä. Tämän artikkelin kannalta keskeisimmät rajoitteet liittyvät aineistoon: uhrin myötävaikutusta kuvaavat muuttujat perustuvat henkirikosta tutkivien poliisien tulkintoihin rikostilanteesta ja sitä edeltäneestä vuorovaikutuksesta. Aineiston vahvuutena on kuitenkin se, että uhrin myötävaikutuksen arvioimisessa ei nojataan yhteen mittariin, ja Suomessa henkirikoksiin johtanut tapahtumakulku pyritään selvittämään perusteellisesti. Koska analyysi koski pelkästään henkirikoksia, tuloksia ei voi yleistää koske-

maan kaikkea parisuhdeväkivaltaa.

Olisi virheellistä olettaa, että uhrin myötävaikutus on ainoa naisten tekemiä parisuhdetappoja selittävä tekijä. Kivivuoren ja Lehden (2012) tutkimuksen mukaan sekä mies- että naispuoliset henkirikosten tekijät olivat monin tavoin marginalisoituneita: he olivat usein työttöminä tai työkyvyttömyyseläkkeellä, heillä oli valtaväestöä enemmän rikostaustaa ja suurin osa heistä oli henkirikoksen aikana päihteiden vaikutuksen alaisena. Weizmann-Henelius tutkimusryhmineen (2012) analysoi henkirikosten tekijöitä ja havaitsi, että persoonallisuushäiriöt ja psykiatrinen hoitohistoria olivat yleisiä sekä nais- että miestekijöillä ja yli puolet naistekijöistä oli käyttäytynyt itsetuhoisesti ennen tekoa. Myös ruotsalaistutkimuksessa havaittiin, että työelämän ulkopuolinen asema, mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä rikoshistoria luonnehtivat sekä mies- että naispuolisia vakavaan väkivaltaan ja henkirikoksiin syyllistyneitä, vaikka kyseisten riskitekijöiden esiintyvyydessä oli myös eroja sukupuolten välillä (Jordan et al. 2012).

Tutkimusten perusteella vaikuttaa selvältä, että sekä naisten että miesten tekemiin henkirikoksiin liittyy sosiaalista huono-osaisuutta sekä päihde- ja mielenterveysongelmia. Edellisten lisäksi uhrin harjoittama väkivalta on erityisesti naisten tekemien parisuhdetappojen riskitekijä. Parisuhdeväkivalta on usein toistuvaa ja saattaa kehittyä vakavampaan suuntaan: siksi varhainen puuttuminen on avainasemassa myös parisuhdekumppaniin kohdistuvan henkirikollisuuden vähentämisessä. Erään ruotsalaistutkimuksen mukaan puolet henkirikoksen tehneistä naisista oli itse pyrkinyt hakemaan tilanteeseensa apua ennen henkirikoksen toteuttamista (Yourstone et al. 2008). Turvaverkkojen toimivuudesta huolehtiminen on siis ensiarvoisen tärkeää. ■

Suonpää, K. & Savolainen, J. (2019): *When a Woman Kills Her Man: Gender and Victim Precipitation in Homicide. Journal of Interpersonal Violence* 43(11): 2398–2413. Muut tekstissä mainitut lähteet saa toimituksesta.

VTM Karoliina Suonpää on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa.

Uusi malli keskittäisi vastuun rikoksia uusivista nuorista

Oikeusministeriön työryhmä ehdottaa rikoksilla oireilevien nuorten tukemiseen uutta toimintamallia. Mallissa vastuu ja tieto nuoren tilanteesta, hänen palvelujen tarpeestaan ja rikosprosessin etene- misestä on keskitetty yhteen yksikköön.

Toistuvasti rikoksilla tekeillä nuorilla on usein päihdeongelmia ja riski pudota koulusta ja syrjäytyä. Näiden nuorten tuki ja palvelut ovat tutkimuksen mukaan pirstaleisia. Rikosten ehkäisy ja niihin puuttuminen ovat kunnissa yleensä useiden ammattilaisten ja hallinnonalojen vastuulla. Ensimmäistä kertaa rikoksesta epäilyn nuoren tilanteeseen puuttumiseen löytyy useita malleja, mutta rikoksia uusivien nuorten tukitoimien, kuntoutuksen ja jälkihuollon järjestämisessä on puutteita.

Oikeusministeriön asettaman työryhmän ehdotuksen mukaan toistuvasti rikoksia tai vakavan rikoksen tehneen sekä syrjäytymisriskissä olevan nuoren tuki ja palvelut koottaisiin yhteen paikalliseen tai alueelliseen yksikköön siten, että kokonaisvastuu nuoren tilanteesta kuuluu yhdelle työntekijälle. Tämän pitäisi tuntea rikosprosessi ja tällaisten nuorten erityistarpeet. Mallin keskiössä ovat nuoren tilanteen arviointi ja hänen tarpeisiinsa vastaaminen sekä nuoren motivointi palveluihin sitoutumiseen.

Työryhmä ehdottaa toimintamallin toteuttamiseksi järjestämislakia, jossa säädetään moniammatillisen ja poikkihallinnollisen viranomaismallin toimivalta, yhteistyö ja velvollisuudet. Myös järjestöillä olisi toimintamallissa keskeinen rooli.

Mallin valmistelua jatketaan yhdessä erityisesti sosiaali- ja terveysministeriön ja koulutus- ja nuorisotyön palvelujen osalta opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa.

Työryhmä ehdottaa rikoksilla oireilevien sekä syrjäytymisriskissä olevien nuorten toimintamallia kokeiltavaksi aluksi vähintään kolmella paikkakunnalla tai alueella. Mallin toteutusta arvioitaisiin tutkimuksella. Työryhmä arvioi toimintamallin tuovan selviä säästöjä rikosoikeusjärjestelmälle ja yhteiskunnalle vähentämällä nuorten syrjäytymistä.

Rikoksilla oireilevien nuorten toimintamallin kehittäminen oli yksi sisäisen turvallisuuden strategian toimenpide.

Toimintamalliehdotus on elokuun puoliväliin asti lausuntokierroksella (lausuntopalvelu.fi).

Alaikäinen seksuaalirikoksen uhri kohdattava ymmärtäen

Alaikäinen seksuaalirikoksen uhri on erityinen haavoittuva. Väestöliitto on laatinut oikeudenkäyntejä varten lausunnon lapsiin ja nuoriin kohdistuvan seksuaalisen kaltoinkohtelun, hyväksikäytön ja väkivallan vaikutuksista. Uusin lausunto 2019 korvaa 2006 yleislausunnon ja sisältää usina osioina tietoa lapsen ja nuoren normaalista seksuaalisesta kehityksestä sekä alaikäisen uhrin erilaisista reagoitavoista kuten jähmettymisestä ja lamaanumisesta.

– Jähmettyminen, lamaanuminen tai alistuminen eivät ole merkki suostumuksesta seksiin, vaan merkki uhrin kokemasta äärimmäisestä hädästä, uhasta, kauhusta tai pelosta. Siinä, missä joku toinen pystyy pelottavaksi kokemassaan tilanteessa toimimaan rationaalisesti ja johdonmukaisesti, voi toinen lamaanua

toimintakyvyttömäksi. Näitä passiivisia puolustuskeinoja ilmenee esimerkiksi tilanteissa, joissa paon mahdollisuus olisi ulkopuolisen mielestä ilmeinen, painottaa Väestöliiton erityisasiantuntija **Kirsi Porras**.

Erityisesti alaikäisen kyky ilmaista kokemustaan ja tahtoaan oma-aloitteisesti hämmentävässä tilanteessa on heikko. Myös kynnyksen rikosilmoituksen tekemiseen voi olla korkea.

– Uhrin kokemat häpeän ja syyllisyyden tunteet voivat hidastaa rikosilmoituksen tekemistä. Tämä tuo haasteita rikostutkintaan, koska teknistä näyttöä on vaikea saada jälkikäteen. Ilman teknistä näyttöä oikeuden käytössä ajatellaan helposti olevan vain ”sana vastaan sana” -tilanne. Tällöin tarvitaan joitain muita seikkoja, joiden avulla on mahdol-

lista arvioida kertomusten uskottavuutta. Nämä seikat koskevat kaikkia seksuaalirikostapauksia iästä riippumatta, toteaa erikoissyöttäjä **Leena Salovartio** Valtakunnansyöttäjänvirastosta.

Väestöliitto on laatinut kolme asian- tuntija- ja lääkärilausuntoa oikeudenkäyntiä varten. Lausunnot antavat tietoa murrosikäisten nuorten seksuaalikehityksestä ikäryhmittäin, seksuaalisen kaltoinkohtelun, hyväksikäytön ja väkivallan lyhyt- ja pitkäaikaisvaikutuksista sekä keskusteluavun tarpeesta. Lausunnot on kirjoitettu ensisijaisesti syyttäjien ja oikeudenkäyntiavustajien hyödynnettäväksi tai liitettäväksi esitutkintapöytäkirjan liitteeksi. Niitä voi hyödyntää myös yleistietona.

www.vaestoliitto.fi/oikeudenkayntilausunto

Ankkuritoiminnalle tehtiin käsikirja

Uuden käsikirjan tarkoituksena on tukea ankkuritoiminnan toteuttamista, kehittämistä ja arviointia. Ankkuritoiminnan tavoitteena on auttaa nuoria yhdenvertaisesti koko Suomessa yhden luokun periaatteella, kun nuori esimerkiksi oireilee rikoksilla, käyttää huumeita tai on vaarassa radikalisoitua. Ankkuritoiminta kohdistuu varhaisessa vaiheessa nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja rikosten ennalta estämiseen. Toimintaa toteutetaan moniammatillisessa tiimissä, johon kuuluvat asiantuntijat poliisista, sosiaalitoimesta, terveys- toimesta ja nuorisotoimesta. Jatkossa myös opetustoimi olisi toiminnassa tiiviimmin mukana.

Ankkuritoiminnassa nuori nähdään osana sosiaalista yhteisöä. Nuorta tuetaan niin, että hän voi tehdä oman tulevaisuuden kannalta kestäviä ja vastuullisia päätöksiä. Vanhemmat ja huoltajat ovat keskeinen osa ankkuritoimintaa. Myös mahdolliset vanhempien avun ja tuen tarpeet on pyrittävä tunnistamaan, jotta nuoren toiminnan taustasyiden ratkaisemiseen voidaan tarjota tukea.

Ankkuritoiminta käynnistyi Hämeenlinnassa 2000-luvun alkupuolella tarpeesta kehittää moniammatillista yhteistyötä nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja rikosten ehkäisemisessä. Toiminta on sittemmin laajentunut hyvien käytäntöjen kautta koko maahan.

<https://ankkuritoiminta.fi>

Oikeustieteen tohtori Ari-Matti Nuutila 1962–2019

Oikeustieteen tohtori Ari-Matti Nuutila kuoli 56-vuotiaana sairauskoh- taukseen kotonaan Ruotsin Sundsvallissa 7.3.2019. Hän oli syntynyt 11.10.1962 Mouhijärvellä.

Ari-Matti oli monipuolinen, etevä ja tuottelias tutkija, opettaja ja asiantuntija. Tuntui siltä, että käänsipä päänsä minne tahansa 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa rikosoikeuden – ja oikeustieteen alalla –, ei voinut olla törmäämättä Ari-Mattiin. Hän kantoi vastuuta oikeustieteen perus- ja jatkotutkintokoulutuksesta, koulutti aktiivisesti käytännön lakimiehiä, oli eduskunnan eri valiokunnissa kuultavana, kommentoi ajankohtaisia rikosoikeudellisia kysymyksiä tiedotusvälineissä ja julkaisi lukuisia artikkeleita ja monografioita.

Ari-Matin tutkimustyön erityinen merkitys näkyy rikosoikeuden yleisten oppien kehittämisessä. Rikosoikeuden ABC-kirja (1995), rikosoikeudellista huolimattomuutta koskeva väitöskirja (1996) ja Rikoslain yleisen osan teos (1997) veivät suomalaista yleisten oppien kehitystä eteenpäin huimin askelin. Ari-Matilla oli myös merkittävä rooli rikoslain erityisten osan tunnusmerkistöjä koskevan kommentaariteoksen rakentamisessa (1999).

Ari-Matti ei ollut kiinnostunut rikosoikeudesta ja rikosoikeusjärjestelmästä ainoastaan normatiivisesta näkökulmasta, vaan hän halusi ymmärtää ja vaikuttaa omalla työllään siihen, miten rikosoikeusjärjestelmä toimii ja millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia erilaisilla kriminaalipoliittisilla ratkaisuilla on yksilöiden ja yhteisöjen toimintaan. Ari-Matti haki vaikutteita omaan ajatteluunsa niin pohjoismaisesta, saksalaisesta kuin anglosaksisesta oikeuskulttuurista, ja muun

/PASI/AUTO / LEHTIKUVA

muussa hänen väitöskirjaansa sisältyvä yhteiskuntateoreettisesti tärkeä keskustelu hyvinvointivaltion rikosoikeuden luonteesta ja tehtävistä.

Ari-Matin laaja-alainen kiinnostus rikosoikeusjärjestelmän eri tason toimintaan ja erityisesti kriminaalipoliittikkaan ilmeni myös siten, että hän toimi Haastelehdessä ensimmäisen toimitusneuvoston puheenjohtajana vuosina 2001–2004. Lehden ensimmäisinä vuosina valettiin perusta sille, miten lehdessä tarkastellaan monipuolisesti rikosentorjuntaa, kriminaalipoliittikkaa ja rikollisuutta koskevaa tutkimusta. Lisäksi Ari-Matti ehti olla myös jonkin aikaa Rikostorjuntaneuvoston puheenjohtajana.

Ari-Matti oli intensiivinen ja innostava keskustelija, jonka energisyys tarttui helposti muihin. Hänen ystävänsä, kollegansa ja oppilaansa jäivät kaipaamaan keskusteluita, joiden aihepiirit vaihtelivat nimismiehen sijaisuuden sisältämistä värikkäistä tehtävistä saksalaisen rikosoikeusteorian ja -systematiikan hienouksiin.

Hollannissa kiinnostava malli rikosentorjunnan järjestämiseen

Hollannin rikosentorjuntakeskus (Dutch centre for crime prevention and safety, CCV) perustettiin vuonna 2004 ja se toimii yksityisenä säätiönä. Keskukseen perustamisessa olivat mukana Hollannin oikeusministeriön lisäksi sisäministeriö, kuntaliitto, poliisi sekä yrittäjien ja vakuutusalan yhdistykset.

Keskuksessa työskentelee noin 70 työntekijää. Keskus toimii itsenäisesti, yksityisenä säätiönä, jolla on yhteiskunnallinen tehtävä. Säätiötä ohjaa hallintoneuvosto, johon kuuluu yksityisiä ja julkisia organisaatioita. Säätiön rahoitus ja ohjaus tulee 80 prosenttisesti julkisista varoista. Lisäksi toimintaa katetaan yksityisellä rahoituksella ja toiminnasta saaduilla tuloilla.

KESKUS KOORDINOI JA EDISTÄÄ RIKOSTEN EHKÄISYÄ

CCV edistää yhteistyötä politiikan ja käytännön sekä julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Keskukseen tehtävänä on levittää tietoa kohderyhmilleen rikosentorjunnasta, työvälineistä ja -menetelmistä. Keskus tarjoaa myös räätälöityjä palveluja, kuten soveltavaa tutkimusta, neuvontaa ja laatustandardien luomista erilaisiin tarpeisiin. Keskukseen akatemia järjestää koulutusta rikosentorjunnasta ja aihekohtaisia erityiskoulutuksia sekä antaa neuvoa ja ohjausta käytännön hankkeiden toteuttamiseen.

CW tekee yhteistyötä turvallisuusammattilaisten, paikallisten viranomaisten ja rikosentorjuntaa tekevien järjestöjen kanssa. Kohderyhminä ovat mm. kunnat, poliisi, syyttäjät, valtion viranomaiset, kauppan liitot, yritykset ja väestö.

Toiminnan pääteemoja ovat yleiset arkirikollisuuden alueet, kuten ryöstöt, kotimurrot, väkivalta, sekä lähiympäristön

turvallisuuteen vaikuttavat tekijät, kuten häiriökäyttäytyminen, nuorisirikollisuus, moniongelmaiset perheet ja haavoittuvat ryhmät (esim. vanhukset). Keskus edistää keinoja yhteisön elinvoimaisuuden parantamiseksi, kuten asukkaiden osallistamista ja turvallisuuden tunteen parantamista sekä naapurisuussovittelua ja paikallisia ongelman ratkaisukeinoja.

Yhtenä painopisteenä on puuttuminen organisoituun rikollisuuteen, kuten ihmiskauppaan ja huumeisiin. Ajankohtaisessa hankkeessa kehitetään keinoja poliittisiin päättäjiin ja viranomaisiin kohdistuviin uhkauksiin puuttumista.

Kyberrikollisuuden ehkäisy on ollut viime vuosien teemana. Keskuksessa tehdään työtä myös yrityksiin kohdistuvien rikosten ehkäisyssä, jonka kohteina ovat mm. kaupat ja yöelämä, petokset ja yritysten kyberturvallisuus.

Paikallistasolla keskus tukee kuntia vuosittain tehtävien paikallisten turvallisuussuunnitelmien tekemisessä. Se tuottaa tietoa rikosilmiöistä suunnittelun pohjaksi ja tukee työtä.

MALLIA SUOMEEN?

Suomessa turvallisuus työ ja rikoksen ehkäisy on jakautunut monelle sektorille, kuten rikosentorjuntaneuvostolle, sisäministeriölle, Poliisihallitukselle ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle, ja sitä ohjaa useat eri hallinnonalojen ohjelmat. Paikalliselle tasolle ja muille työtä tekeville eri puolilta tulevat ohjelmat ja ohjeistus näyttävät sekavina. Hollannin malli tarjoaisi mahdollisuuden keskittää työtä ja resursseja sekä yhdenmukaistaa toimintatapoja. Keskittäminen olisi selvittämisen arvoista.

Kirjoittaja on rikosentorjuntaneuvoston pääsihteeri.

Turvallinen lähiympäristö -selvitys julkaistu

Tutkimustietoa pitäisi käyttää nykyistä järjestelmällisemmin hyväksi ja turvalliseksi koetun lähiympäristön suunnitteluun tarvitaan uudenlaista koulutusta. Lisäksi turvallisuusnäkökulma pitäisi saada konkreettisesti ja systemaattisesti mukaan lähiympäristösuunnitelmiin, suositellaan toukokuussa julkaistussa selvityksessä.

Lähiympäristö 2.0 -hanke selvitti turvalliseksi koetun lähiympäristön ohjauksen ja suunnittelun nykytilaa. Tutkijatiimin kokoaman aineiston pohjalta tehtiin arvioita ja ehdotuksia, joita kehitettiin edelleen kyselyn avulla ja asiantuntijoiden työpajoissa. Lisäksi selvitettiin 3D-virtuaaliympäristön keinoja ja menettelytavan hyödyntämistä lähiympäristön turvallisuuden arvioinnissa ja suunnittelussa.

Hankkeen lopputuloksena syntyi 11 turvallisen lähiympäristön keskeistä suunnitteluperiaatetta. Ne koskevat mm. lähiympäristön laatua, valaistusta, kaupunkitilan luettavuutta, sosiaalisen elämän ja yhteistoiminnan mahdollistamista sekä toimintojen sekoittamista. Selvitys korostaa täsmällisen ja velvoittavan tavoitteenasettelun merkitystä turvallisen lähiympäristön suunnittelussa. Kunnan toimijoille suunnatun kyselyn vastausten perusteella suunnitteluperusteiden käyttöä tulee lisätä sekä aluekehittämisen että rakennushankkeiden hankesuunnitteluun.

Lisäksi hankkeen loppuraportissa annetaan suosituksia keinoista, joiden avulla voidaan lisätä lähiympäristön turvallisuutta ja rikosten ennaltaehkäisyä.

Selvitys toteutettiin osana valtioneuvoston vuoden 2018 selvitys- ja tutkimustoiminnan toimeenpanoa. Se löytyy mm. www.tietokaytoon.fi.

Teollisuusvakoilu kyberaikakaudella

Tavallinen netinkäyttäjä törmää pääasiassa kyberrikollisiin, jotka tavoittelevat rahallista hyötyä. Näille rikollisille suuret volyymit ovat hyvän tuoton avain, koska vain pieni osa kohteista lankeaa ansaan. Ja heille on samantekevää, kenen rahat he vievät. Suuryrityksen tietoturvaohjaaja elää kuitenkin erilaisessa maailmassa. Tietoa tavoittelevat teollisuusvakoojat ovat hänelle paljon suurempi päänvaiva. Vakoojilla on osittain samat työkalut, mutta täysin erilaiset tavoitteet. Vakoojat joutuvat työskentelemään kohdistetusti ja määrätietoisesti, koska haluttu tieto löytyy vain tietyistä paikasta.

HYÖKKÄYS ALKAA KOHTEEN TUTKIMISELLA

Vakooja tarvitsee tien sisään yritykseen, ja heikoin lenkki on yleensä ihminen. Kohteeksi valittu henkilö ei kuitenkaan välttämättä ole huippusalaista tietoa käsittelevien joukossa, sillä todennäköisesti joku muu on helpompi kohde. Esivalmisteluihin kuuluu muutaman työntekijän nimen, yhteystietojen ja työtehtävien selvittäminen. Näiden tietojen avulla voidaan esimerkiksi luoda uskottavampi salasanojen kalasteluhyökkäys. Kaikki ovat tottuneet suurten sähköpostitoimittajien virheilmoitusta matkivaan kalasteluun. Tässä tapauksessa valitaan ehkä pienempi foorumi, jossa kohdehenkilö ja muut saman alan asiantuntijat keskustelevat. Tekaistuun kirjautumissivuun syötetty tunnus ja salasana saattavat hyvin olla samoja, joita kohdehenkilö käyttää muissakin järjestelmissä. Tai vaihtoehtona on tekaistu viesti, joka näyttää tulevan kollegalta mutta sisältää vakoi-

luohjelmalla varustetun Excel-tiedoston.

Määrätietoisuus erottaa vakoojan tavallisesta kyberrikollisesta. Vakoojalle on olennaista päästä tiettyyn yritykseen, eikä hän luovuta, vaikka ensimmäinen kohdehenkilö ei olisi petkutettavissa. Hän yleensä pääsee tavoitteeseensa ennemmin tai myöhemmin ja saa työntekijän tietokoneen tai sähköpostitilin haltuunsa. Tämä on merkittävä askel kohti varsinaista päämäärää.

Hallussa oleva työntekijä antaa paljon uutta tietoa yrityksestä, sen työntekijöistä ja IT-arkkitehtuurista. Hyökkääjä voi esimerkiksi selailta läpi sekä lähetetyt että vastaanotetut sähköpostit ja päätellä kenen kanssa työntekijä kommunikoi. Tämän jälkeen edetään lähettämällä tekaistuja viestejä uhrin nimessä, pyydetään tietoa ja yritetään murtautua muihin tileihin tai koneisiin. Tällä tavalla edetään pikkuhiljaa kohti sitä osastoa, jossa arvokas tieto käsitellään.

Eräs vakoojan tärkeimmistä tavoitteista on toimia mahdollisimman huomaamattomasti. Hän peittää jälkeensä esimerkiksi poistamalla petolliset viestit kaapatuista tileistä. Hän välttää varsinaisten haittaohjelmien käyttöä, koska ne voisivat laukaista hälytyksen virustorjunnassa. Niiden sijasta käytetään tavalisia ylläpitäjän työkaluja.

VAKOILUN TORJUNTA ON HAASTAVAA

Tällaisen hyökkääjän torjunta asettaa uusia haasteita. Työntekijöiden osaaminen ja valppaus ovat paras suoja alkuvaiheessa, koska helpoin tie sisään on yleensä jonkun ihmisen huijaaminen. Perinteinen virustorjunta ei pure sala-

sanojen kalasteluun eikä työntekijöiden hölmöilyyn. Se ei myöskään pure taitavan hakkerin etenemiseen verkon sisällä, mutta hankaloittaa hänen työtään, koska käytetyt työkalut on valittava tarkemmin. Tällaisen hyökkäyksen havaitsemiseen tarvitaan järjestelmiä, jotka pystyvät korreloimaan dataa koko organisaatiosta ja havaitsemaan epäilyttäviä tapahtumasarjoja.

Vakooja ottaa tarvittavat tiedot ja dokumentit talteen onnistuneen mission päätteeksi. Hän voi tässä vaiheessa joko peittää jälkensä ja poistua järjestelmästä tai jäädä tarkkailemaan tilannetta uuden tiedon toivossa. Molemmissa strategioissa on hyvät ja huonot puolensa. Hakkerin näkökulmasta parasta olisi, jos kohdeyritys ei havaitse, että sitä on hakkeroitu ja tietoa vuotanut. Toisaalta järjestelmään jääminen voi paljastaa uutta arvokasta tietoa. Se lisää kuitenkin kiinnijäämisen riskiä, ja tieto operaatiosta saattaa auttaa kohdeyritystä suojaautumaan tietovuodon haittoja vastaan.

Olisi helppoa ajatella, että tällaiset uhkakuvat ovat lähinnä huippututkimusta tekevien suuryritysten päänsärky, mutta se on harha. Nykypäivän talous perustuu kasvavassa määrään alihankintaan, ja suuryrityksessä on usein satoja alihankkijoita. Monella heistä on jonkinlainen pääsy suuryrityksen tietoverkkoon, mikä usein on välttämätöntä tehokkaan työn varmistamiseksi. Tämä tekee heidän työntekijöistään yhtä hyviä portteja verkkoon kuin kohdeyrityksen omat työntekijät. ■

Kirjoittaja on tietoturvapäällikkö Hanken Svenska Handelshögskolanissa.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus-alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuositilaus maksaa 25 euroa + alv. 10 %. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, nettilomakkeella (www.haaste.om.fi) tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa + alv. 10% /4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päätymisestä (laskutusväli 12 kk)
- määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki